

Н. В. АРТИКУЦА

МОВА ПРАВА І ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Центр інноваційних методик правничої світи

СЕРІЯ «ПРАВНИЧА ЛІНГВІСТИКА»

Н. В. Артикуца

**МОВА ПРАВА
і
ЮРИДИЧНА
ТЕРМІНОЛОГІЯ**

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів юридичних спеціальностей
вищих навчальних закладів*

**Київ
Стилос
2004**

УДК 340.113

ББК 67я73

А 86

*Рекомендовано до друку Вченою радою НаУКМА
Протокол № 30 від 25 грудня 2003 р.*

Рецензенти:

Єрмоленко С. Я., доктор філологічних наук, професор
Полюга Л. М., доктор філологічних наук, професор
Копиленко О. Л., доктор юридичних наук, професор
Мусяка В. Л., кандидат юридичних наук, професор
Симоненко Л. О., кандидат філологічних наук, доцент

Артикуца Н. В.

А 86 **Мова права і юридична термінологія:** Навчальний посібник.— 2-ге вид., змін. і доп. — К.: СтилоС, 2004. — 277 с.
ISBN 966-80-09-37-1

Пропоноване видання містить комплекс навчально-методичних матеріалів циклу фахово орієнтованих мовних дисциплін: “Юридична термінологія” (Частина I), “Мова права” (Частина II) і “Правнича лінгвістика” (Частина III). Ці оригінальні авторські курси можуть становити як самостійні спеціалізовані дисципліни в системі вищої правничої освіти, так і використовуватись як додатковий матеріал для поглибленого вивчення правничої мови і термінології під час опанування курсу “Ділова українська мова для правників”.

Для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів, слухачів магістерських програм, викладачів і науковців, усіх, кого цікавлять теоретичні та прикладні аспекти правничої лінгвістики.

ББК 67я73

*Гриф надано Міністерством освіти і науки України
28 листопада 2002 р. за № 14/18.2 2202*

@Артикуца Н. В., 2004

ISBN 966-80-09-37-1

*Це видання здійснено в рамках наукового проекту
“Правнича лінгвістика” — одного з важливих спеціалізованих
напрямів діяльності Центру інноваційних методик правничої освіти
Національного університету “Кієво-Могилянська академія”.
Посібник “Мова права і юридична термінологія” започатковує
серію видань “Правнича лінгвістика”, яка складатиметься
з наукових і науково-методичних праць, підручників, навчальних
посібників, хрестоматій, бібліографічних покажчиків і
термінологічних словників, покликаних сприяти удосконаленню
й поглибленню мовної підготовки правників.*

ПЕРЕДМОВА

Шановний Читачу,

відомо, що розвинена мовна культура є вагомим знаком високої фахової культури правника. Мовно-термінологічна компетентність – найістотніша складова загальної професійної компетентності, першооснова фахової ерудиції та культури спілкування. Представників юридичної професії завжди вирізняло надзвичайно уважливе ставлення до мови, слова, його вживання у юридичних текстах. У цьому контексті слід згадати імена таких видатних представників попередніх правничих шкіл, як С. Андреевський, К. Зеленецький, М. Карабчевський, О. Кістяківський, А. Коні, В. Плевако, – професійні і мовленнєві здібності й доробки яких золотими літерами вкарбовані в історію вітчизняної юриспруденції та судової риторики.

Актуальним науково-методичним завданням стає пошук нових ефективних форм і методів правничої освіти. Тому заслуговують на увагу механізми та новітні технології, які допомагають готувати висококваліфікованих і конкурентноспроможних правників.

І серед них – система лінгвістичної освіти правознавців, яка нині набуває нового змісту. Сьогодні вона має бути максимально спрямована на майбутні фахові потреби правника, формувати такий високий рівень мовної культури, фахової ерудиції, комунікативної компетенції, який дозволить підтримувати високий професіоналізм у будь-якій юридичній сфері на рівні зростаючих вимог суспільства, професійної корпорації, споживачів професійних правничих послуг. Адже у нинішні та найближчі часи наші правники діятимуть в умовах значної конкуренції (передусім через зростання кількості випускників юридичних навчальних закладів) та серйозного професійного ризику, адже припущені професійні помилки можуть призвести до втрати високого професійного іміджу або ж, навіть, і роботи.

Вкрай важливо, щоб розуміння мовної специфіки права, а на основі цього формування поваги до слова та навичок обережного і найтщільнішого ставлення до мовного вираження правових норм, прищеплювалися зі студентських років. Підготовка студентів у цьому напрямі забезпечується комплексом різних видів навчальної, навчально-методичної та науково-дослідної роботи: від розроблення нових ефективних програм мовних навчальних дисциплін до найрізноманітніших форм і методів їх реалізації.

У такому сенсі запропоноване видання є актуальним як за назвою, так і за змістом, до того ж покликаним до життя реальними потребами юридичної освіти й практики, оскільки має на меті ознайомити викладачів і студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю з досвідом роботи та новими розробками у галузі правничої лінгвістики, що здійснювалися у Центрі інноваційних методик правничої освіти Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Ці навчальні дисципліни, наскільки нам відомо, вперше в системі вітчизняної вищої правничої освіти введені до структури навчальних програм підготовки правників та успішно апробовані на факультеті правничих наук НаУКМА, а також впроваджуються в систему мовної підготовки правознавців в деяких інших вищих навчальних закладах України.

Представлені у посібнику спеціалізовані мовні курси розроблені, з урахуванням фахових потреб майбутніх правників, безпосередньо і під керівництвом Н. В. Артикуци – кандидата філологічних наук, доцента кафедри загальноправових наук і керівника науково-дослідницького проекту “Правничі лінгвістика”. Представлені автором матеріали – методичні рекомендації, програми, навчально-методичні розробки, на моє переконання, стануть корисними не тільки для тих, хто викладає мову правникам або її опановує, але й усім, хто шукає нові ефективні форми і шляхи удосконалення правничого освіти.

Володимир Сущенко,
Заслужений юрист України,
Декан факультету правничих наук і
Науковий керівник Центру інноваційних методик
правничої освіти Національного університету
“Києво-Могилянська академія”

ВСТУП

На сучасному етапі система юридичної освіти в Україні набуває нового змісту і змінюється відповідно до нових суспільних потреб (державно-правових, політичних, економічних, культурно-освітніх). Необхідність здійснення правової реформи, створення ефективної системи правового забезпечення в різних сферах суспільного життя, підвищення якості нормотворчої, правоохоронної та правозастосовчої діяльності, — усе це висуває нові вимоги до рівня підготовки правників у вищих навчальних закладах. Зміст і форми фахово-лінгвістичної підготовки майбутніх правознавців у нинішніх умовах суттєво ускладнюються і трансформуються під впливом таких суспільно значущих і взаємопов'язаних процесів, як розширення сфер правового регулювання, поява нових галузей права і відповідно галузей законодавства, активізація кодифікаційних процесів, виникнення нових терміносистем права (насамперед на стику наук), наявність численних мовно-термінологічних проблем у сфері сучасної правової комунікації.

У професіограмі* правника — професіонала високого рівня — спектр необхідних мовних знань, навичок, вмінь вельми широкий. Для успішного виконання своїх функцій та обов'язків представник правничої професії сьогодні повинен мати ґрунтовну мовну підготовку (теоретичну і практичну), володіти багатьма мовними навичками, різними за ступенем складності: від простих, механічних (правильне написання, оформлення документів, літературна вимова) до більш складних, творчих, які формуються на основі різноманітних науково-дослідницьких і творчих дій (аналізу, синтезу, порівняння, моделювання, експериментування та ін.).

Висококваліфікований і конкурентноспроможний, здатний розвивати і підтримувати свій професіоналізм на рівні дедалі більших вимог суспільства, професійної корпорації, споживачів правничих послуг, правознавець має володіти такими мовними вміннями і навичками: підготовки й укладання правових документів різних жанрів; тлумачення й коментування правових норм, законів та інших нормативних актів; формулювання й обґрунтування юридичних висновків, пропозицій,

* Перелік знань, навичок, ціннісних настанов або якостей, необхідних представнику тієї чи іншої професії.

рекомендацій; аналізу законодавчих текстів та їх експертизи; розроблення й написання законопроектів, пропозицій щодо удосконалення їх тексту; усного юридичного мовлення з дотриманням норм ділового етикету і культури професійного спілкування; інтерв'ювання та консультування клієнта; ведення діалогу й аргументування під час наукових і ділових дискусій, переговорів, судових дебатів; публічного виступу в судах та інших органах; доречного використання мовних засобів відповідно до функціонально-стильового різновиду і жанру правничого мовлення, зокрема, засобів риторики і публіцистики у різних формах правової пропаганди, правової просвіти і правового виховання; ділового листування; перекладу й редагування юридичних текстів; написання наукового дослідження правової проблеми або публіцистичної статті у фахове видання; самостійного розв'язання складних випадків слововживання та ін.

Перелік цей не є вичерпним і має відкритий характер, оскільки зміст професійної діяльності і функційне навантаження правника трансформуються під впливом реалій правового життя, суспільних потреб, потенційних можливостей науково-освітньої сфери. Наведені в переліку мовні навички і вміння правника, як правило, мають комплексний характер, оскільки синтезують окремі дії у різноманітних ситуаціях. Надзвичайно важливо розвивати навички творчої, аналітичної, дослідницької роботи, вміння самостійно і кваліфіковано вирішувати мовно-термінологічні проблеми у професійній діяльності.

Ураховуючи, що правнича професія багатогранна й охоплює такі важливі сфери, як законодавство і законотворення, державне управління, юстиція, нотаріат, правничі науки, правова інформація, правова освіта та ін., і що мова права — це складна, поліфункційна, багаторівнева підсистема літературної мови, зі своїми функціонально-стильовими різновидами та жанрами, з багатим арсеналом специфічних мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматичних, стилістичних), цілком зрозуміло, що лінгвістична підготовка правника сьогодні — це досить складний за своїм предметом і змістом, систематично-послідовний, творчий навчальний процес, який потребує концентрації зусиль як науковця-викладача, так і студента.

На наш погляд, вимагає ґрунтовного перегляду система і зміст мовної підготовки правників у вищих навчальних закладах України. Єдиний навчальний мовний курс “Ділова українська мова” (обсягом 36-52 год.) є недостатнім для повноцінної лінгвістичної освіти студентів — майбутніх правознавців, оскільки не дає цілісного знання терміно-

логічної системи права, її історії, природи і структури, не знайомить із специфікою сучасного юридичного мовлення в усіх його функціонально-стилістичних різновидах, не забезпечує той широкий спектр мовно-фахових навичок, який є необхідним для майбутнього правника. Зокрема, програми курсів “Ділова українська мова”, як правило, не передбачають мовностилістичного аналізу правових текстів різних жанрів, не знайомлять з методиками мовно-термінологічного опрацювання юридичного тексту, прийомами моделювання правових норм, редакторського аналізу і стилістичного експерименту, з елементарними правилами юридичної техніки щодо основних типів юридичних документів.

Викладачі курсу “Ділова українська мова”, дедалі більше усвідомлюють необхідність кардинального перегляду застарілих державних стандартів щодо мовної підготовки правників і пропонують ввести в навчальні плани вищих юридичних навчальних закладів і факультетів спеціалізовані мовні курси, що мають фахове спрямування. Їх розроблення, апробація, науково-методичне забезпечення — актуальне лінгводидактичне завдання, виконання якого не тільки суттєво підвищить рівень фахово-мовної культури, ерудиції, комунікативної компетентності правознавців, але й сприятиме удосконаленню техніки юридичного писемного мовлення, якості нормотворчих робіт, юридичних послуг, позитивно вплине на ефективність правозастосування, престиж професії правника.

У “Центрі інноваційних методик правничої освіти” Національного університету “Києво-Могилянська академія” протягом 2000–2003 рр. здійснювався науковий проект “Правнича лінгвістика”, одним із провідних напрямів діяльності якого було розроблення і впровадження у навчальний процес комплексу спеціалізованих мовних дисциплін для правників: “Юридична термінологія: методика і практика вивчення”, “Мова права”, “Правнича лінгвістика”, “Лінгвістичні аспекти нормопроекування”, “Теорія і практика укладання юридичних словників”, “Редагування і переклад юридичних текстів”, “Науковий стиль правничої мови”, “Правова публіцистика”, “Судова риторика”.

Перші два курси “Юридична термінологія” і “Мова права” визнані базовими в системі лінгвістичної підготовки студентів-правників, оскільки створюють надійний фундамент фахово-мовних знань, необхідних у всіх сферах юридичного мовлення незалежно від подальшої професійної спеціалізації правника. Інші дисципліни є спеціалізова-

ними (магістерського рівня), вони можуть бути обов'язковими, вибірковими чи факультативними.

Теоретико-методологічна підготовка такого циклу ґрунтувалася на фронтальному дослідженні правничої мови і термінології у діахронічному та синхронічному аспектах, здійснюваному в рамках наукового проекту “Правнича лінгвістика”.

Навчально-методична підготовка дисциплін передбачала розроблення усіх необхідних навчальних і методичних матеріалів кожного курсу з урахуванням інноваційних методів і прийомів викладання. У них представлено розгорнуті програми курсів, методичні вказівки і рекомендації, матеріали для практичних і семінарських занять, включаючи різноманітні комплекси завдань: питання для дискусії і самоконтролю, творчі й ситуативні завдання, рольові ігри, усні й письмові завдання, варіанти контрольних робіт із зразками виконання, схеми комплексного мовностилістичного аналізу юридичних текстів.

Перший комплект навчально-методичних матеріалів курсів (“Юридична термінологія” і “Мова права”), апробованих протягом останніх п'яти років на факультеті правничих наук Національного університету “Кієво-Могилянська академія” та в інших вищих навчальних закладах України, було видано 2002 р. у серії “Правнича лінгвістика”. Ця серія створена з метою видання наукових і науково-методичних праць, підручників, навчальних посібників, хрестоматій, термінологічних словників, покликаних сприяти удосконаленню й поглибленню знань з теорії, практики та лінгводидактики правничого мовлення.

Курси з правничої мови і термінології виявилися ефективними також у процесі навчальної підготовки інтернів-помічників Секретаріату Верховної Ради України (Програма “Помічник голови комітету Верховної Ради України” Асоціації колишніх членів Конгресу США, 1999-2001 рр.), фахівців із нормотворення (“Школа нормопроектувальників” Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України), а також у перепідготовці і перекваліфікації кадрів (система другої вищої освіти).

Пропоноване видання (друге, доповнене) містить цілісний комплекс трьох спеціалізованих мовних дисциплін для правників. Доповнене воно матеріалами нового спеціалізованого курсу “Правнича лінгвістика”, включеного у програму підготовки правників-магістрів НаУКМА як обов'язковий навчальний предмет з 2003 року.

Теоретико-методологічна підготовка цього інноваційного курсу полягає у розробленні теоретичних питань і методологічних підходів

до вивчення правничої лінгвістики, чіткому визначенні її місця в системі сучасних знань та категоріального апарату, створенні ефективних методик аналізу правничих текстів різних стилів і жанрів на основі синтезу загальнонаукових і спеціальних (галузевих) методів, розробленні й апробації робочих і технічних прийомів опрацювання правничих текстів, включаючи різні види аналізу, оцінки та експертиз. Вивчення структури і специфічних особливостей текстів різних типів дає змогу узагальнити правила мовностильового оформлення юридичного документа залежно від його жанру, визначити закони кожного жанру й стильового різновиду мовлення та диференціювати порушення мовностильових норм у юридичних текстах.

Інноваційність пропонованого курсу зумовлена не тільки його предметом, змістом і структурою, але й органічним поєднанням навчальної та науково-дослідницької роботи слухачів під керівництвом викладача. Магістранти-правознавці набувають вельми складних професійних навичок: аналітичної роботи з порівняльними таблицями до законопроектів, редакційної (редагування, редакторський експеримент, редакторський аналіз, редакторський висновок), експертної (експертний аналіз, обґрунтування, експертний висновок), творчої (моделювання правових норм, участь у розробленні законопроектів, формулювання пропозицій або методичних рекомендації щодо їх мовностилістичного оформлення), науково-дослідницької (аналіз генезису й розвитку правових категорій, норм, інститутів; їх зіставний і порівняльно-історичний аналіз; прогнозування тощо) та лексикографічної (укладання словників правничих термінів різних типів, професійне дефініювання термінів права і законодавства).

Міждисциплінарні зв'язки пропонованого циклу дисциплін з іншими предметами, як мовного характеру, так і власне юридичними, створюють умови для підготовки правників вищої кваліфікації та фахівців суміжних із правом сфер: нормопроектувальників, експертів законопроектів та інших нормативних актів (юрлінгвістів), правників-науковців, правників-лексикографів (укладачів юридичних словників), викладачів вищих юридичних навчальних закладів, правників-журналістів, редакторів юридичної літератури, правників-перекладачів.

Широке використання інформаційних, комп'ютерних, науково-дослідницьких та навчально-методичних ресурсів Центру інноваційних методик правничої освіти, створеного на базі факультету правничих наук НаУКМА, посилює ефективність опанування студентами названих дисциплін. Так, продуктивними (і водночас новаторськими) для україн-

ської правничої освіти виявилися форми навчально-практичної фахової підготовки правників, здійснюваної у таких структурних і ресурсних підрозділах Центру:

— Експериментальна навчальна лабораторія “Правнича клініка”, де студенти набувають практичних навичок надання юридичних послуг: ведення прийому, інтерв’ювання та консультивання громадян, роботи з документами (аналіз, укладання, редагування);

— Навчальна судова зала, в якій студенти набувають практичних мовних навичок (адвоката, прокурора, судді) під час рольових ігор;

— Криміналістична лабораторія, робота в якій допомагає закріпити навички проведення слідчих дій та укладання актів дізнання, досудового слідства, проведення експертиз, протоколів та інших видів кримінально-процесуальних документів;

— Лабораторія комп’ютерних систем правової інформації, де студенти-слухачі науково-навчального семінару “Правнича термінологія: методика і практика вивчення” працюють над створенням Електронної бази даних юридичних термінів та опановують методи і робочі прийоми термінологічного опрацювання правових текстів, укладання термінологічних словників різних типів (загальноюридичних, галузевих, перекладних, тлумачних, етимологічних, нормативних, труднощів), аналізу й побудови словникових дефініцій;

— Лабораторія законодавчих ініціатив, в якій студенти-правники набувають практичних знань і навичок підготовки аналітичних матеріалів, проведення експертних досліджень з питань державної політики і законодавства, розробляють пропозиції щодо проектів законодавчих і нормативних актів, спрямовані на вдосконалення законодавчої бази України.

Поєднання інноваційних підходів і методик у навчальному процесі з ефективними формами позааудиторної роботи студентів і магістрантів забезпечує високий рівень професійної підготовки правників, здатних виконувати складні науково-дослідницькі, фахово-прикладні й творчі завдання.

Одним із видів такого професійного завдання підвищеного ступеня складності є комплексний аналіз та мовно-правова експертиза законопроекту, результати якої викладаються групою експертів у вигляді висновків і пропозицій. У Додатку до нашого посібника вміщено як зразок матеріали постатейного аналізу проекту Закону України “Про нормативно-правові акти України”, здійсненого студентами й магістрантами

— експертами Лабораторії законодавчих ініціатив — під час опанування магістерського курсу “Правнича лінгвістика”.

Удосконалення й модернізація системи мовної підготовки правників у вищих навчальних закладах України є актуальною науково-освітньою проблемою, яка має вирішуватись спільними зусиллями з урахуванням сучасних вимог до правничої професії, суспільних потреб, найкращого вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Автор висловлює щиру подяку за цінні поради і рекомендації щодо змісту і матеріалів посібника усім рецензентам, Заслуженому юристові України, деканові факультету правничих наук і науковому керівникові Центру інноваційних методик правничої освіти Національного університету “Києво-Могилянська академія” Володимиру Миколайовичу Сущенку, чию увагу і підтримку в реалізації наукового проекту “Правнича лінгвістика” ми постійно відчували, студентам і магістрантам — експертам Лабораторії законодавчих ініціатив А. Євгенєвій, В. Замніусу, Д. Ковриженку, Д. Котляру за надані ними для опублікування матеріали експертизи, а також першому віце-президентові НаУКМА професору Михайлу Теодоровичу Брику і віце-президентові з економіки та фінансів НаУКМА Людмилі Іванівні Дяченко за сприяння у виданні цієї книги.

ЧАСТИНА I

**ЮРИДИЧНА
ТЕРМІНОЛОГІЯ**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУРСУ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Спеціальний мовний курс “Юридична термінологія” призначений для студентів 1-2 курсів правничих факультетів. Це пропедевтичний курс до вивчення фахових дисциплін і фундамент до спеціальних курсів “Мова права” та “Ділова українська мова для правників”. Він являє собою введення в науку про термін і термінологію, термінологічну систему права, процеси термінологізації і детермінологізації, продуктивні і непродуктивні моделі термінотворення, класифікацію термінологічних одиниць за різними параметрами. Надаючи основоположні знання з теорії юридичного термінознавства та практики юридичної термінографії, методології та методики аналізу термінологічної лексики у правових текстах, курс водночас має практичне спрямування, оскільки не тільки допомагає опанувати сучасний юридичний словник української мови (нині це понад 30 тис. термінів і термінологічних словосполучень), а й формує професійні вміння студентів правильно вживати, тлумачити та аналізувати терміни права, працювати з науковою, лексикографічною та юридичною літературою, самостійно розв’язувати труднощі терміновживання.

Майбутні правники оволодівають фаховою термінологією протягом усіх років навчання у вищому навчальному закладі, але важливо, щоб робота ця набула систематичного і цілеспрямованого характеру з перших років навчання студента, ґрунтувалася на чітких наукових і методологічних засадах сучасного термінознавства, створювала надійний фундамент із теоретичних знань і практичних навичок, які потрібні студентам для глибшого розуміння і засвоєння правових явищ, правильного осмислення, тлумачення і формулювання правових норм. Ось чому цей предмет має бути запропонований студентам не пізніше перших двох років навчання в бакалавраті, коли вони слухають базові курси суспільних і гуманітарних дисциплін та отримують фундаментальну мовну підготовку.

Студенти опановують основи лінгвістичного вчення про термін і термінологію, знайомляться з характеристиками юридичного терміна у світлі сучасного українського і зарубіжного термінознавства, диференціюють різні типи термінологічних одиниць.

Українська юридична термінологія як системно організована сукупність термінологічних одиниць правової галузі національної мови вивчається у плані синхронії і діахронії.

Синхронічний підхід передбачає вивчення стану юридичної термінології як системи взаємозв'язаних і взаємозумовлених терміноелементів у певний момент його розвитку.

Склад і структура сучасної правничої термінології, зв'язок і відношення між її елементами зумовлені чинною правовою системою, що складається з розгалуженої, але чітко організованої сукупності юридичних понять. Вивчення складу і системно-структурної організації сучасного юридичного словника української мови допоможе студентам сформувати цілісне уявлення не тільки про термінологічну систему права, але й про логіко-поняттєву систему правових понять та інститутів, підготує їх до сприйняття й опанування суміжних фахових дисциплін.

Діахронічний підхід до вивчення юридичної термінології полягає в тому, щоб розглядати її у процесі історичного розвитку, у поступальному русі від початкового стану до сучасності. Адже юридична терміносистема на тривалому шляху свого становлення і формування зазнавала суттєвих змін: збагачувався її склад, ускладнювалася внутрішня структура, відбувалися процеси термінологізації і детермінологізації, активізувалися ті чи інші способи термінотворення, чинилися певні лексико-семантичні процеси. Ключовими питаннями, пов'язаними з діахронічним аспектом вивчення української юридичної термінології, є питання її генезису, джерел поповнення, основних етапів історії, шляхів і напрямів еволюції. На основі їх аналізу можливе прогнозування розвитку терміносистеми права та її елементів у майбутньому.

Важливими складовими частинами курсу є питання про місце термінології права у словниковому складі національної мови, відображення термінологічних одиниць у загальній та юридичній лексикографії.

Студенти мають знати основні типи словників, як лінгвістичні, так і фахового призначення, а також те, яку інформацію можна з них одержати. Тому вже на перших заняттях викладач повинен надати повну бібліографічну інформацію про різноманітні лексикографічні й енциклопедичні джерела, що фіксують юридичні терміни, способи їх тлумачення та характеристики термінів з точки зору походження, грама-тико-стилістичних особливостей, функціонування.

Висвітлення проблем опису семантики юридичних термінів у загальній і галузевій лексикографії, визначення основних типів дефініцій термінів у тлумачних, енциклопедичних і термінологічних словниках, аналіз прийомів і засобів інтерпретації термінологічних одиниць у двомовних та багатомовних юридичних словниках – обов'язкові компоненти роботи над фаховою термінологією.

Важливо сформувати навички лексикографічного опрацювання термінів права, зокрема, навчити студентів самостійно аналізувати різні засоби семантизації (дефініювання) юридичних термінів у словниках різних типів, визначати структуру і основні компоненти словникової статті, кваліфіковано вирішувати складні випадки терміновживання на основі лексикографічних та наукових джерел.

Навички комплексного лінгвістичного аналізу термінів права допоможуть студентам вирішувати численні питання мовно-термінологічного характеру, які виникатимуть під час опанування нового законодавчого, наукового та навчального матеріалу, опрацювання давніх і сучасних юридичних джерел, укладання, перекладу і редагування юридичних текстів, виконання науково-дослідницьких робіт тощо. Вони стануть надзвичайно корисними і в майбутній нормотворчій діяльності правників.

Студенти працюють із різними типами фахових словників: загальноюридичними (які містять терміни різних правових сфер) і галузевими (терміни окремої галузі права), тлумачними, перекладними (дво- і багатомовними), енциклопедичними і лінгвістичними (історичними, етимологічними, фразеологічними, лексичної сполучуваності, синонімів, орфографічними, орфоепічними та ін.).

Різноманітні типи словників використовуються в різних формах навчальної роботи, як аудиторної, так і самостійної. Коментарі викладача містять у собі аналітичний огляд словників, а також інформацію про те, до яких лексикографічних джерел потрібно буде звернутися студентам при вивченні тих чи інших дисциплін.

Наприклад, під час вивчення курсів “Історія держави і права України”, “Історія України” та інших предметів, які передбачають ознайомлення з давніми юридичними документами, у студентів неминуче виникнуть питання, пов’язані з тлумаченням архаїчних термінів і словосполучень. Адже значна частина видань юридичних актів минулого не супроводжується ні відповідними коментарями, ні словниками; не містять, на жаль, такої інформації навіть навчальні хрестоматії з історії держави і права України.

Високоєфективними і зручними в роботі з пам’ятками права були б спеціальні словники давньої юридичної лексики або, хоча б, навчальний термінологічний словник, створений на базі тих історико-юридичних джерел, які визначені навчальними програмами.

Робота з давніми текстами законодавчого і філософсько-правового характеру, різноманітними за жанром пам’ятками староукраїнського

ділового мовлення потребує відповідної історико-термінологічної підготовки студентів.

Сьогодні у процесі підготовки студентів для роботи з актовими джерелами доцільно широко залучати такі лексикографічні матеріали: а) словники тлумачно-історичного плану, б) пам'ятки староукраїнської лексикографії, в) словники давньої актової мови. Корисним є також звернення до присутніх у деяких виданнях пам'яток права словників малозрозумілих або застарілих слів.

Прищепити елементарні навички самостійного укладання словників незрозумілих та архаїчних слів із давніх пам'яток вітчизняного права, навчити самостійно визначати їх зміст на основі текстуального аналізу або за допомогою історичних словників, ознайомити з історико-лексикологічними працями та коментарями до рукописних правових текстів, — це перші кроки до серйозної науково-дослідної роботи студентів.

Одним з ефективних видів фахової лексикографічної підготовки студентів є послідовне оволодіння ключовими для системи права термінами і термінологічними словосполученнями: від загальносистемних (родових) до підсистемних (видових). Здійснюється воно шляхом укладання індивідуальних фахових словників, покликаних поповнювати й активізувати словниковий запас студентів, підвищувати рівень їх мовної ерудиції та культури. Спочатку ця робота має бути спрямована на опанування основного загальноюридичного словникового фонду, пізніше вона охоплюватиме термінологію різних галузей права.

Засвоєння та опрацювання сучасної правової термінологіки здійснюється на лексичному, лексико-семантичному, стилістичному та граматичному рівнях. Перші два передбачають знання дефініції термінів, їх семантичної будови, вміння диференціювати окремі лексико-семантичні варіанти значення, встановлювати їх парадигматичні та синтагматичні зв'язки.

Робота в цих напрямках допомагає запобігти серйозним лексичним і семантичним помилкам у мовленнєвій практиці майбутніх юристів, навчає правильному використанню лексико-семантичних ресурсів мови залежно від мети й змісту висловлювання.

Для оволодіння граматичними нормами доцільно залучати матеріали сучасного законодавства, зразки ділової документації та наукової правничої літератури з урахуванням чинного правопису та орфоепічних норм сучасної української мови.

Орфоепічні мовні норми (вимова, наголос) доцільно вивчати на основі найкращих зразків усного публічного мовлення, спостережень над власною вимовою та мовленням інших студентів.

Студенти повинні навчитися диференціювати нормативні і ненормативні слово- і терміновживання у професійному мовленні, пам'ятаючи, що вибір кожного слова має відповідати не тільки вимогам семантичної точності, але й стилістичної доречності, граматично правильної сполучуваності.

На практичних заняттях аналізуються типові помилки у писемному й усному мовленні юристів, даються певні пояснення, рекомендації, застереження про неправильне або невдале використання терміна у тому чи іншому контексті.

Пильна увага до складних випадків терміновживання, до явищ багатозначності, дублетності і синонімії, варіативності, омонімії та паронімії у юридичній термінології формуватиме аналітичні навички і мовне чуття.

Спостереження над особливостями функціонування термінів у різних стилях і жанрах юридичного мовлення сприятиме розвитку стилістичного смаку та підвищенню фахово-мовної культури слухачів.

Мета і завдання курсу

Курс має на меті дати комплексне знання термінології права на поняттєвому і мовному рівнях, суттєво збагатити й активізувати фаховий словник кожного студента, сформувати навички роботи з різноманітними лінгвістичними і юридичними словниками, термінологічного опрацювання правових текстів, кваліфікованого аналізу труднощів терміновживання, підвищити культуру професійного мовлення.

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- ♦ озброїти студентів системою лінгвістичних знань про термін і термінологію, про основні типи і характеристики юридичних термінів;
- ♦ визначити місце та соціально-комунікативне значення термінології права у загальнонаціональному літературному словнику;
- ♦ розглянути системно-структурну організацію сучасного юридичного словника;
- ♦ висвітлити генетичну природу, джерела, основні етапи та закономірності розвитку української юридичної термінології;
- ♦ проаналізувати явища синонімії, антонімії, омонімії, паронімії юридичних термінів;

- ◆ диференціювати питомі і чужомовні, національні та інтернаціональні терміни і терміноелементи у правових текстах та визначити їх роль у формуванні юридичного словника в різні історичні періоди;
- ◆ визначити продуктивні і непродуктивні способи термінотворення в процесі еволюції терміносистеми права;
- ◆ допомогти студентам опанувати різні методи наукового вивчення термінологічної системи права, оволодіти методикою комплексного аналізу термінологічних одиниць;
- ◆ ознайомити з найважливішими працями лінгвістів і юристів з проблем юридичної термінології;
- ◆ навчити студентів ефективно працювати з різними типами фахових і лінгвістичних словників (загальноюридичними, галузевими, перекладними, тлумачними, нормативними, труднощів терміновживання тощо);
- ◆ проаналізувати засоби тлумачення (дефініювання) правничих термінів у словниках різних типів;
- ◆ опанувати певне коло термінологічної лексики: знання етимології та дефініції термінів, вміння диференціювати окремі лексико-семантичні варіанти значень термінів, встановлювати їх парадигматичні та синтагматичні зв'язки;
- ◆ на основі спостережень над функціонуванням термінологічних одиниць визначати типові і нетипові лексико-граматичні моделі сполучуваності термінів, нормативні і ненормативні терміновживання;
- ◆ проаналізувати типові помилки в усному та писемному юридичному мовленні;
- ◆ навчити студентів правильному добору і використанню термінологічних одиниць шляхом освоєння лексичних, граматичних, орфоепічних та стилістичних норм, надання певних пояснень, рекомендацій, застережень про неправильне або невдале використання терміна у тому чи іншому контексті.

Міждисциплінарні зв'язки

Курс синтезує знання фахових і мовних дисциплін. Вивчення складу і системно-структурної організації сучасного юридичного словника української мови допоможе студентам сформувати цілісне уявлення не тільки про термінологічну систему права, але й про логіко-поняттєву систему правових понять і інститутів, підготує їх до сприйняття й опанування суміжних фахових дисциплін (загальноправових і галузевих). У процесі

аналізу семантики і системних зв'язків юридичних термінів активізуються правові знання студентів, що сприяє глибокому і цілісному розумінню правових категорій, кваліфікованому тлумаченню правничих термінів. Розширення лінгвістичних уявлень студентів про терміни і термінологічні сполучення, їх етимологічні, семантичні, граматичні та функціонально-стилістичні характеристики допомагає сформувати навички кваліфікованого мовно-термінологічного опрацювання юридичних текстів. У роботі з документами, в процесі їх текстуального і структурного оформлення, перекладу й редагування, студенти поглиблюють мовні знання, здобуті під час вивчення курсів з української та іноземних мов.

На курс “Юридична термінологія” відведено 36 аудиторних годин, з них 24 години – лекційні і 12 годин – практичні заняття. Декілька тем винесено на самостійне опрацювання.

Протягом семестру студенти виконують 3 поточні контрольні роботи і підсумкову комплексну роботу.

У кінці семестру студенти складають іспит (усно).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	Кількість годин		
		усього	лекції	практ
1.	Предмет, мета і завдання курсу "Юридична термінологія"	2	2	
2.	Науково-теоретичні засади вивчення термінології права	2	2	
3.	Юридичний термін у світлі сучасного термінознавства	2	2	
4.	Термінологічні словосполучення в юридичній літературі	2	2	
5.	Термінологічна система права	2	2	
6.	Методика наукового дослідження юридичної термінології	2	2	
7.	Науково-практичне опрацювання юридичних термінів у лексикографії	2	2	2
8.	Генетична характеристика української юридичної термінології	4	2	2
9.	Словотвірна характеристика юридичної термінології	4	2	2
10.	Семантична характеристика юридичної термінології	4	2	2
11.	Функціонально-стилістична характеристика юридичних термінів	2	2	2
12.	Труднощі терміновживання	6	2	2
	Усього:	36	24	12

ПРОГРАМА

Тема 1 Предмет, мета і завдання курсу “Юридична термінологія”

Нові підходи до мовної підготовки правників в Україні. Курс “Юридична термінологія” в системі вищої правничої освіти. Предмет, мета і завдання курсу. Знання національної і міжнародної юридичної термінології – обов’язковий компонент фахової і загальномовної культури правознавців, основа їх професійної ерудиції.

Місце і роль юридичної термінології у системі літературного словника національної мови, її соціально-комунікативне й інформативне значення. Ступінь розроблення юридичної термінології на загальнонаціональній мовній основі, глибина її наукового вивчення – показники розвитку держави і суспільства, національної свідомості і правосвідомості, національної духовної культури у різних її проявах (культури правової та політичної, мовної та інтелектуальної).

Роль державних, наукових і громадських організацій у вирішенні питань упорядкування й удосконалення української юридичної термінології (Комітет наукової термінології Інститут української мови НАН України, Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Українська комісія з питань правничої термінології Української правничої фундації, Центр підготовки Юридичної енциклопедії Інституту держави і права ім. В. М. Корецького, Центр розвитку українського законодавства, Центр правової реформи і законопроектних робіт Міністерства юстиції України, Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ), Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології Держстандарту і Міносвіти України, Центр інноваційних методик правничої освіти Національного університету “Києво-Могилянська академія” та інші).

Концептуальні підходи до вирішення проблеми упорядкування і систематизації сучасної української термінології права.

Тема 2. Науково-теоретичні засади вивчення термінології права

Основи лінгвістичного вчення про термін і термінологію: вихідні поняття і терміни.

Загальноновживані слова, професіоналізми і терміни. Термінологічні одиниці: терміни-слова і термінологічні словосполучення. Структура терміна (семантична, граматична, словотвірна).

Термінологія і номенклатура. Термінологія і термінологічна система. Термінознавство. Термінографія.

Юридичне термінознавство та його роль у розробленні теорії і концептуальних засад правничої термінології, категоріального апарату правових наук, принципів фронтального опису термінологічної системи права. Юридична термінографія як наука про теорію і практику укладання словників правничих термінів.

Актуальні теоретичні і прикладні завдання сучасного українського термінознавства у зв'язку з кодифікаційним процесом в Україні. Проблеми формування і розвитку юридичної термінології в умовах набуття українською мовою статусу державної. Розбудова юридичної термінології на основі поєднання національних мовних одиниць як пріоритетних з інтернаціональними, асимільованими українською мовною системою. Упорядкування, систематизація та уніфікація української термінологіки права в процесі законопроектних робіт.

Тема 3. Юридичний термін у світлі сучасного термінознавства

Термін і слово. Термін і поняття. Зв'язок між правовим явищем (денотатом), правовим поняттям (сигніфікатом) і терміном (мовним знаком).

Природа, специфічні ознаки і характеристики правничого терміна у світлі сучасного термінознавства. Точність, однозначність, стилістична нейтральність, системність, конвенціональність, коректність, стислість, сталість термінологічних одиниць.

Дефініція терміна. Кодифіковані і некодифіковані терміни.

Ключові терміни права та їх роль у формуванні юридичного словника. Методика визначення основного термінологічно-правового фонду національної мови, головні напрями й аспекти його наукового дослідження.

Тема 4. Термінологічні словосполучення в юридичній літературі

Словосполучення як один із основних способів термінологічної номінації. Терміни-словосполучення і фразеологічні сполуки, їх природа, функції і специфіка.

Стрижневий і залежний компонент термінологічних словосполучень (ТС). Основні типи ТС за кількістю компонентів, їх граматичною природою, семантичною структурою, взаємозв'язками стрижневого і додаткових компонентів. Двокомпонентні ТС та їх типові лексико-граматичні моделі: “прикметник + іменник”, “іменник + іменник”, “дієслово + іменник”, “дієслово + прислівник”. Синтаксичний зв'язок між компонентами ТС. Види підрядного зв'язку (узгодження, керування,

прилягання) у межах ТС. Сміслові відношення між компонентами ТС підрядного типу (об'єктні, означальні, комплетивні). Роль приєдників і сполучників у ТС. Трикомпонентні ТС та їх типові лексико-граматичні моделі: “прикметник + прикметник + іменник”; “прикметник + іменник + іменник”, “іменник + іменник + іменник”. Чотири-, п'яти- і шестикомпонентні ТС та їх структура. Методика визначення меж ТС у юридичних текстах.

Наявність дефініцій як свідчення термінологічності багаточленних структур.

Морфологічні моделі багаточленних конструкцій термінів: іменникові, іменниково-прикметникові, дієслівні, дієприслівникові ТС. Система символів на позначення граматичних компонентів моделей.

Продуктивні і непродуктивні моделі ТС в сучасному юридичному словнику.

Синонімічні і варіативні ТС. Ступінь термінологічності словосполучень. Юридичні формули, кліше, фразеологічні звороти.

Тема 5. Термінологічна система права

Юридична термінологія як складна, динамічна, усталена система номінацій правових понять та інститутів. Дихотомічний характер системності юридичної термінології (мовно-термінологічна і логіко-правова). Ізоморфізм семантичних і логіко-поняттєвих зв'язків між термінами і правовими поняттями.

Ядро і периферія термінологічної системи. Процеси термінологізації і детермінологізації. Взаємодія кодифікованої і некодифікованої правової лексики. Правова номенклатура.

Ключові поняття й терміни права як ядро термінологічної системи.

Внутрішня структура терміносистеми права та її ієрархічна будова. Термінологічні підсистеми (галузеві, підгалузеві), тематичні та лексико-семантичні групи, синонімічні ряди та антонімічні пари. Типи семантичних опозицій у межах терміносистеми та міжгалузеві зв'язки. Словотвірні зв'язки термінів та їх роль у створенні внутрішнього каркасу термінологічної системи.

Поняття про терміни-ідентифікатори і терміни-конкретизатори. Ключові слова та терміни-класифікатори (рубрикатори) в автоматизованих системах пошуку правової інформації. Принципи систематизації термінологічних одиниць у комп'ютерних банках даних та електронних словниках.

Моделювання правової системи на поняттєвому і термінологічному рівнях. Класифікація юридичних понять і термінів. Юридичний тезаурус як основа лексикографічного опису терміносистеми.

Периферія термінологічної системи права. Суміжні терміносистеми. Термінологія і номенклатура на стику терміносистем.

Тема 6. Методика наукового дослідження юридичної термінології

Юридична термінологія як об'єкт наукових досліджень.

З історії вивчення юридичної термінології у вітчизняній науці. Проблеми термінології права у зарубіжних дослідженнях.

Методологія і методика наукового вивчення термінів і термінологічних систем. Загальнонаукові підходи до аналізу термінологічних одиниць: аналіз і синтез, зіставлення, моделювання, експеримент, гіпотетико-дедуктивний, системно-структурний, опозиційний та функціональний методи. Лінгвістичні і юридичні методи аналізу термінології права.

Синхронічний і діахронічний підходи до вивчення термінології права. Етимологічний аналіз та історико-порівняльне вивчення термінів. Системний, порівняльний і функціональний підходи. Метод автоматичної обробки юридичних текстів. Тезаурування. Методи семантичного аналізу і класифікації правничих термінів (контекстуальний, компонентний, валентнісний, трансформаційний, ступінчатої ідентифікації). Синтез юридичних і лінгвістичних методів дослідження терміносистеми. Моделювання. Коментування. Дефініювання. Статистичний аналіз.

Тема 7. Науково-практичне опрацювання юридичних термінів у лексикографії

Лексикографія як наука про укладання словників. Функції і типи словників. Енциклопедичні і лінгвістичні словники, їх основні типи. Тлумачні, ідеографічні, термінологічні словники.

Термінознавство і термінографія як теорія і практика укладання термінологічних словників. Типи термінологічних словників.

Юридична термінографія. Екскурс в історію української лексикографії. Перші термінологічні словники: предметно-термінологічні покажчики до зібрань законів, словники до пам'яток права, юридичні лексикони, перекладні двомовні та багатомовні словники.

Актуальні завдання юридичного термінознавства і термінографії у зв'язку з розбудовою української правничої мови на національних засадах

та кодифікаційним процесом в Україні. Необхідність укладання україномовних словників правничої термінології.

Основні типи сучасних юридичних словників, їх класифікація і характеристика. Словники термінів законодавства. Енциклопедичні і тлумачні словники. Загальноюридичні і галузеві словники.

Дефініція та основні засоби семантизації правничих термінів у загальноюридичних і галузевих словниках. Структура словникової статті. Засоби і специфіка подання термінологічного матеріалу залежно від типу словника. Граматична характеристика терміна та ілюстративний матеріал. Система посилань у словнику.

Визначення і характеристика термінів права в енциклопедичних, тлумачних, історичних, етимологічних, фразеологічних, орфографічних, орфоепічних, словотворчих словниках, словниках лексичної сполучуваності, синонімів тощо.

Наукові та законодавчі дефініції термінів. Уніфікація і стандартизація термінів у процесі кодифікації нового законодавства в Україні.

Упровадження автоматизованої обробки юридичних текстів з метою визначення повного реєстру українських правничих термінів. Термінологічний банк даних. Багатомовний інформаційно-пошуковий юридичний тезаурус “Еurovoc”.

Тема 8. Генетична характеристика української юридичної термінології

Генезис і еволюція юридичної термінології. Її зв'язок із походженням та розвитком суспільства, держави, права. Основні джерела, шляхи, напрями розвитку української юридичної термінології: загальна характеристика.

Етимологія й етимологічний аналіз слова в лінгвістичних словниках (етимологічних, історико-етимологічних, іншомовних слів тощо). Етимологія наукова і “народна”.

Питомі терміни і запозичення, їх взаємодія на лексико-семантичному, словотвірному та морфологічному рівнях.

Роль праслов'янського і загальнослов'янського лексичного фонду у формуванні юридичної термінології східнослов'янських мов. Найдавніші терміни права.

Запозичення у складі українського юридичного словника, їх засвоєння на різних мовних рівнях. Грецькі і церковнослов'янські лексичні елементи у термінології права. Латинська мова, її значення для формування інтернаціонального юридичного термінологічного фонду.

Латинські терміни, юридичні формули і фразеологізми в мові сучасного українського права. Галліцизми, германізми, полонізми в українському юридичному словнику. Взаємодія і взаємовплив української та російської мов у процесі еволюції правових терміносистем. Англійська мова, її вплив на формування сучасної міжнародної юридичної термінології.

Взаємодія національних та інтернаціональних елементів у процесі становлення й формування терміносистеми українського права.

Інтерференційні явища у сучасній правничій мові.

Термінологічні проблеми імплементації міжнародно-правових норм у законодавство України.

Відображення генезису й історії розвитку української юридичної термінології у лексикографії та науковій літературі.

Тема 9. Словотвірна характеристика юридичної термінології

Загальні проблеми вивчення української юридичної термінології у словотвірному аспекті. Терміни права твірні і похідні. Непохідні твірні основи. Термінотворення та словотвірна генеза (“дериваційна історія”) термінів. Словотвірна структура і морфемна будова терміна, їх відображення у спеціальних словниках. Пізнання закономірностей словотвору та морфеміки, ознайомлення з явищем внутрішньої мотивації як передумова поглибленого розуміння системних зв’язків між правничими термінами, основних шляхів і ресурсів збагачення юридичного словника.

Словотвірні гнізда ключових термінів права.

Національні та інтернаціональні терміноелементи. Словотвірне значення терміноелементів. Роль латинських і грецьких коренів та терміноелементів у формуванні міжнародного юридичного словника. Словотвірна структура і морфемна будова термінів у словниках.

Термінотворення на основі внутрішніх ресурсів української мови. Основні способи українського словотвору, їх роль у формуванні національної термінології права. Морфологічний спосіб та його види: афіксація проста і комбінована, складання; абревіація. Лексико-семантичний спосіб та його роль у процесі термінологізації загальнонавжених слів. Морфолого-синтаксичний спосіб (транспозиція) у період становлення терміносистем. Домінування синтаксичного способу термінотворення на сучасному етапі розвитку термінології.

Словотвірні моделі та ступінь їх продуктивності у межах терміносистеми права. Словотвірна синонімія, антонімія і варіативність у юридичній термінології.

Тема 10. Семантична характеристика юридичної термінології

Вихідні поняття: лексикологія, семантика, лексичне значення слова, семантична структура, лексико-семантичний варіант (ЛСВ), сема, однозначність (моносемія), багатозначність (полісемія), лексична сполучуваність, парадигматика і синтагматика.

Основні компоненти семантичної структури юридичного терміна. Поняття про денотат (правове явище), сигніфікат (правове поняття) і мовний знак (термін права). Інтегральні, диференційні і потенційні семантичні ознаки у структурі юридичного терміна. Лексичне значення (дефініція) терміна і лексико-семантичний варіант значення (ЛСВ).

Терміни права однозначні і багатозначні. Типи переносних значень (за подібністю, суміжністю або функцією).

Організація терміносистеми права на рівні парадигматики. Типи семантичних опозицій термінів у межах терміносистеми права. Парадигматичні зв'язки правничих термінів (родо-видові, синонімічні, антонімічні). Гіпонімічні парадигми. Синонімія, її типи в українській юридичній термінології: 1) дублетна; 2) баластна; 3) родо-видова; 4) фонетична; 5) словотвірна. Антонімія термінів права. Омонімічні та паронімічні одиниці.

Синтагматичне дослідження правничих текстів. Лексична сполучуваність термінів права та її репрезентація у словниках. Лексико-граматичні моделі реалізації термінологічного значення як спосіб автоматизованого пошуку, диференціації та систематизації термінологічних словосполучень.

Лексико-семантична характеристика юридичних термінів у лексикографії та науковій літературі. Проблема варіантності та інваріантності дефініцій термінів у юридичній літературі.

Тема 11. Функціонально-стилістична характеристика юридичних термінів

Юридична термінологія у різних мовних сферах. Її роль, функції та особливості функціонування у текстах різних стилів і жанрів.

Термінологія законодавства і термінологія права. Функції термінів у законодавстві. Терміни кодифіковані і некодифіковані. Законодавчі дефініції та вимоги до них.

Юридичні терміни у складі кліше й усталених формул.

Юридична термінологія у науковій літературі. Загальнонаукове й індивідуальне бачення правових категорій, їх репрезентація та інтерпретація на термінологічному і лексико-семантичному рівнях.

Проблема наукової дефініції юридичного терміна у світлі різних науково-юридичних поглядів, концепцій і вчень. Роль видатних учених і діячів у юридичному термінотворенні.

Юридична термінологіка в українських публіцистичних і художніх творах, її роль і стилістичні функції. Семантико-стилістична та структурно-морфологічна трансформація термінологічних одиниць у публіцистиці та художній літературі. Процес детермінологізації правничих термінів у художньо-публіцистичних творах.

Некодифіковані еквіваленти юридичних термінів: професіоналізми, терміноїди, індивідуально-образні вислови.

Тема 12. Труднощі терміновживання

Нормативність як основа професійної мовної культури правника. Проблема мовної норми у світлі сучасної юридичної термінології та українського правопису. Традиції і новації при формуванні мовних норм. “Екологія” правничого мовлення.

Орфографічні й орфоепічні норми, їх відображення у лексикографічній літературі. Про зміни в новій редакції “Українського правопису”. Складні випадки правопису правничих термінів. Правопис термінів права іншомовного походження. Правопис номенклатурних назв у юридичних документах (повні і складноскорочені назви установ, органів, інституцій, посад, документів та ін.).

Правила і складні випадки наголошення термінів. Типові порушення акцентуаційних норм в усному мовленні правників.

Граматики-стилістичні норми, їх дотримання у юридичній мові. Уваги до мовностильових особливостей, правописної практики і терміновживання в сучасній юридичній літературі (законодавчих актах України, періодичних виданнях, наукових і навчальних посібниках).

Складні випадки терміновживання. Дублетність, синонімія і варіювання термінологічних одиниць у юридичних текстах. Пароніми і омоніми у сучасній правничій мові.

Проблема стандартизації сучасної юридичної термінології. Значення унормування та уніфікації термінології для кодифікаційного процесу в Україні.

ПЛАН ЛЕКЦІЙ

Лекція 1. Предмет, мета і завдання курсу “Юридична термінологія”

1. Нові підходи до мовної підготовки правників в Україні.
2. Курс “Юридична термінологія” в системі вищої правничої освіти. Його предмет, мета і завдання.
3. Місце і роль юридичної термінології у системі літературного словника національної мови.
4. Концептуальні засади упорядкування і систематизації української юридичної термінології.

Лекція 2. Науково-теоретичні засади вивчення термінології права

1. Основи лінгвістичного вчення про термін і термінологію: вихідні поняття і терміни.
2. Загальноживана лексика. Професійна лексика. Термінологія. Номенклатура.
3. Термінознавство. Термінографія.
4. Термінологічні одиниці прості і складені.
5. Термін та його структура (семантична, граматична, словотвірна).
6. Класифікація термінологічних одиниць за структурою.
7. Термінологічна система – підсистема – група.

Лекція 3. Юридичний термін у світлі сучасного термінознавства

1. Термін і слово. Термін і поняття. Зв'язок між правовим явищем (денотатом), правовим поняттям (сигніфікатом) і терміном (мовним знаком).
2. Природа, специфічні ознаки і характеристики правового терміна у світлі сучасного термінознавства.
3. Кодифіковані і некодифіковані терміни.
4. Дефініція терміна.

Лекція 4. Термінологічні словосполучення в юридичній літературі

1. Стрижневий і салсжний компонент термінологічного словосполучення (ТС).
2. Основні структурні типи і лексико-граматичні моделі ТС.
3. Продуктивні і непродуктивні моделі ТС в сучасному юридичному словнику.
4. Синонімічні і варіативні ТС.
5. Ступінь термінологічності словосполучень.

Лекція 5. Термінологічна система права

1. Термінологія права як система.
2. Дихотомічний характер системності термінології: система правових понять і система термінів права.
3. Ядро і периферія термінологічної системи. Термінологізація і детермінологізація.
4. Структура терміносистеми права. Термінологічні підсистеми і їх типи.
5. Типи семантичних опозицій у межах терміносистеми та міжгалузеві зв'язки.
6. Принципи автоматизованої систематизації термінологічних одиниць (комп'ютерні банки даних та електронні словники).

Лекція 6. Методика наукового дослідження юридичної термінології

1. Загальнонаукові та спеціальні (лінгвістичні, юридичні) методи аналізу термінології права.
2. Синхронічний і діахронічний підходи до вивчення термінології права.
3. Системний, порівняльний та функціональний підходи.
4. Етимологічний аналіз та історико-порівняльне вивчення термінів.
5. Методи аналізу семантики термінів.
6. Методи автоматизованого опрацювання юридичних текстів. Статистичний аналіз.
7. Моделювання. Тезаурування.
8. Коментування. Дефініювання.

Лекція 7. Науково-практичне опрацювання юридичних термінів у лексикографії

1. Лексикографія як наука про укладання словників.
2. Енциклопедичні і лінгвістичні словники, їх типи і функції.
3. Термінознавство і термінографія. Види термінологічних словників.
4. З історії української юридичної термінографії.
5. Сучасні типи юридичних словників.
6. Словники термінів законодавства.
7. Наукові та законодавчі дефініції термінів.
8. Специфіка опису термінологічного матеріалу в словниках різних типів.

Лекція 8. Генетична характеристика української юридичної термінології

1. Етимологія та етимологічний аналіз слова у словниках.
2. Питомі і запозичені терміни права.
3. Праслов'янські та індоєвропейські корені у юридичному словнику. Найдавніші слов'янські терміни права.
4. Запозичення у складі української юридичної термінології, їх засвоєння на різних мовних рівнях.
5. Грецькі і церковнослов'янські лексичні елементи у термінології права.
6. Латинські терміни, юридичні формули і фразеологізми в мові сучасного українського права.
7. Галліцизми, германізми, полонізми в українському юридичному словнику.
8. Взаємодія і взаємовплив української та російської мов у процесі еволюції правових терміносистем.
9. Англійська мова, її вплив на формування сучасної міжнародної юридичної термінології.

Лекція 9. Словотвірна характеристика юридичної термінології

1. Терміни права твірні і похідні.
2. Словотвірні гнізда ключових термінів права.
3. Активізація термінотворення на загальнонаціональній основі.
4. Основні способи термінотворення в системі української правничої термінології.
5. Словотвірні моделі і ступінь їх продуктивності у межах терміносистеми права.
6. Словотвірна синонімія, антонімія і варіативність у юридичному словнику.

Лекція 10. Семантична характеристика юридичної термінології

1. Вихідні поняття й терміни лексичної семантики.
2. Лексичне значення (дефініція) терміна і лексико-семантичний варіант значення (ЛСВ). Терміни права однозначні і багатозначні. Типи переносних значень.
3. Основні компоненти смислової структури юридичного терміна.
4. Парадигматичні і синтагматичні зв'язки термінів права.

5. Лексико-семантична характеристика юридичних термінів у лексикографії.
6. Проблема варіантності та інваріантності дефініцій термінів.

Лекція 11. Функціонально-стилістична характеристика юридичних термінів

1. Поняття про функціонально-стилістичні характеристики термінів.
2. Кодифіковані і некодифіковані терміни.
3. Терміни законодавства. Законодавчі дефініції термінів.
4. Термінологія права у науковій літературі. Наукові дефініції термінів. Поліваріантність наукових дефініцій як віддзеркалення різних науково-юридичних підходів, поглядів і концепцій.
5. Юридична термінолексика в українських публіцистичних і художніх творах.
6. Некодифіковані еквіваленти юридичних термінів: професіоналізми, терміноїди, індивідуально-образні вислови.
7. Застаріла термінолексика (архаїзми та історизми). Екзотизми (варваризми) у юридичній мові.
8. Новоутворення в галузі правничої термінології (неологізми).

Лекція 12. Нормативні і ненормативні слововживання у сучасному юридичному мовленні. Труднощі терміновживання

1. Нормативність як основа професійної мовної культури юриста.
2. Проблема мовної норми: традиції і новації. “Екологія” правничого мовлення.
3. Орфографічні норми. Про зміни в новій редакції “Українського правопису”.
4. Орфоепічні норми та їх відображення у словниках.
5. Граматико-стилістичні норми у юридичному мовленні.
6. Уваги до мовностильових особливостей і правописної практики в сучасній юридичній літературі.
7. Складні випадки терміновживання.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Тема: Характеристика правничих термінів у словниках різних типів

1. Специфіка тлумачення правничих термінів у загальнономовних і спеціальних словниках.
2. Терміни права в енциклопедичних і тлумачних словниках.
3. Генетична характеристика юридичного терміна в словниках етимологічних, іншомовних слів тощо.
4. Історія розвитку і функціонування термінів за матеріалами історичних словників.
5. Семантика, сполучуваність і зв'язки термінів права у лінгвістичних словниках різних типів.
6. Питання терміновживання у нормативних словниках.

Основна література: 7, 12, 19, 25, 32

Додаткова література: 16, 30, 33, 35, 36, 42, 50, 77, 85

Практичне заняття № 2

Тема: Походження і розвиток української правничої термінології

1. Терміни права питомі і запозичені. Взаємодія національних та інтернаціональних елементів у процесі формування терміносистем.
2. Найдавніші терміни права. Праслов'янські і східнослов'янські корені та терміноелементи.
3. Запозичення у складі юридичного словника.

Основна література: 1, 5, 9, 13, 21-22, 24, 27-30

Додаткова література: 1-4, 9-11, 20, 31-32, 45, 52-53, 60-63, 70-72, 79, 80-81, 83, 89

Практичне заняття № 3

Тема: Термінотворення на основі внутрішніх ресурсів української мови

1. Терміни права твірні і похідні. Непохідні твірні основи.
2. Термінотворення та “дериваційна історія” терміна. Словотвірна структура і морфемна будова терміна, їх відображення у спеціальних словниках.

3. Словотвірні гнізда ключових термінів права.
4. Основні способи українського словотвору, їх роль у формуванні національної термінології права.
5. Словотвірні моделі і ступінь їх продуктивності у межах терміносистеми права.
6. Словотвірна синонімія, антонімія і варіативність у юридичній термінології.

Основна література: 7, 13, 24, 28-29

Додаткова література: 7, 34, 52, 56-59, 79, 93

Практичне заняття № 4

Тема: Семантика і дефініції термінів права

1. Однозначні і багатозначні терміни права.
2. Типи переносних значень. Метафоричні терміни. Метонімічні терміни. Функційний перенос.
3. Лексичне значення терміна та його інтерпретація у словниках і науковій літературі.
4. Проблема варіантності та інваріантності дефініцій термінів у юридичній літературі.
5. Лексична сполучуваність термінів права.
6. Семантичні зв'язки у межах терміносистеми права (родо-видові, синонімічні та антонімічні) та їх роль у формування термінологічних підсистем.

Основна література: 11-15, 19, 20, 24-26

Додаткова література: 16, 25, 34, 38, 40, 43, 52, 55, 64-65, 74, 90

Практичне заняття № 5

Тема: Функціонально-стилістична характеристика юридичних термінів

1. Кодифіковані і некодифіковані терміни. Професіоналізми у мові правників.
2. Термінологія законодавства.
3. Терміни права у науковій та науково-популярній літературі.
4. Архаїзми, історизми і неологізми у юридичному тексті.
5. Юридична термінолексика в публіцистичних і художніх творах.

6. Терміноіди та індивідуально-образні вислови у професійному мовленні правників.

Основна література: 5, 7, 9, 27

Додаткова література: 4, 9-11, 18, 20, 32, 48, 63, 68, 75-77, 81, 87, 89, 95

Практичне заняття № 6

Тема: Труднощі терміновживання

1. Нормативність як основа професійної мовної культури юриста.
2. Дублетність, синонімія і варіювання правничих термінів.
3. Упорядкування, уніфікація та стандартизація сучасної правничої термінології.
4. Паронімія в юридичному мовленні.
5. Термінологічна омонімія.
6. Аналіз типових помилок у мовленні правників.

Основна література: 4, 7, 13, 15, 18, 19, 21-26, 32-33

Додаткова література: 5, 6, 8, 16, 17, 18, 26-29, 30, 33, 36-38, 40, 41, 43, 54, 66, 73, 75, 77-78, 82, 84, 86, 90, 92, 94, 96

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Курс “Юридична термінологія” передбачає практичні (12 год.) і самостійні (28 год.) заняття, під час яких студенти

- поглиблюють теоретичні знання з основних питань навчальної дисципліни (історія розвитку української правничої термінології, проблеми дефініції терміна у законодавчих і лексикографічних джерелах, явища синонімії, омонімії та паронімії у юридичній мові, функціонування термінологічних одиниць у різних жанрах усного і писемного професійного мовлення);
- знайомляться з різними типами словників (енциклопедичними, загальноюридичними, галузевими, перекладними, етимологічними, історичними, нормативними тощо) та аналізують різні засоби тлумачення правничих термінів;
- набувають практичних навичок роботи з термінами та термінологічними словниками;

- поповнюють й активізують свій словниковий запас шляхом укладання індивідуальних фахових словничків;
- оволодівають методикою комплексного лінгвістичного аналізу термінологічних одиниць, оцінки термінів за різними параметрами, самостійного розв'язання труднощів терміновживання;
- опановують зміст і форми роботи з правовими документами: укладання й мовне оформлення юридичних текстів, їх мовно-термінологічний аналіз, редагування й переклад, лінгвістична експертиза документа.

Мовна підготовка студентів у цьому напрямі забезпечується комплексом різних видів практичних, самостійних та контрольних завдань, спрямованих на формування вмінь і навичок роботи з юридичними термінами та юридичними текстами різних жанрів.

Під час підготовки до практичних занять студенти опановують матеріал з тієї чи іншої теми за конспектом лекцій та рекомендованою літературою (основною і додатковою).

Вивчаючи рекомендовані джерела, слід робити конспекти або нотатки (не переписуючи повністю статтю чи розділ книжки). Студент має визначити власну точку зору з проблеми, продумати план і скласти тези виступу.

Виступати на практичних заняттях слід чітко, коротко викладаючи питання в головних напрямках. Користуватися своїми записами можна лише для цитування, порівняння окремих наукових положень чи першоджерел, наведення прикладів, але ні в якому разі не зачитувати свій конспект повністю. Інші студенти повинні уважно слухати виступи своїх товаришів, вміти проаналізувати й оцінити виступ, за потреби ставити запитання, зазначати помилки, вносити поправки, уточнення, робити доповнення. Відповідати на запитання треба по суті, чітко, логічно й аргументовано, виявляючи тактовність до тих, хто запитав.

У процесі аудиторної роботи викладач робить свої зауваження щодо тем, які виявилися недостатньо або невірно розкриті студентами, ставить запитання, спонукає слухачів до аналітичних дій. Наприкінці викладач робить загальні висновки і зауваження щодо захисту аналізованої проблеми.

Ефективність і рівень практичних занять залежить значною мірою від рівня самостійної підготовки студентів. Готуючись до заняття, студент оволодіває матеріалом, вчиться формувати власні думки, а виступаючи на заняттях – набуває навички публічних виступів, ведення дискусій, виявляє свої знання, погляди й позицію, прагне їх відстоювати.

Важливо, щоб промова студента була ясною, точною, добре аргументованою, стилістично вивіреною, впевненою, виразною, що робить її зрозумілою і переконливою. Неприпустимо порушувати норми літературної вимови. У письмових роботах і наукових рефератах не повинно бути граматичних та стилістичних помилок.

Пропущені з будь-яких причин практичні заняття студент повинен відпрацювати індивідуально, у призначений викладачем час і у визначеній ним формі.

Практичні заняття покликані активізувати самостійні науково-практичні пошуки студентів, підвищити рівень їх загальнотеоретичної і фахово-практичної підготовки, залучити до науково-дослідницької роботи.

Контрольні завдання спрямовані на виявлення рівня знань студентів. Система контролю складається з перевірки знань студентів під час прак-

№	Вид роботи	Тривалість роботи	Складові роботи
1.	Реферат або реферативний огляд	Самостійна	Тема, передбачена планом (обсяг визначає викладач)
2.	Доповідь (індивідуальне завдання)	10 хв. (на практ. зан.)	Усний виступ (за темою реферату)
3.	Повідомлення, уточнення, запитання	3-5 хв.	Усне повідомлення або запитання
4.	Практичні і самостійні завдання (колективні й індивідуальні)	5-20 хв. (залежно від ступеня складності)	Усні відповіді Письмове виконання
5.	Термінологічний словник	Протягом навчання	Письмовий та комп'ютерний варіанти словника правничих термінів (з дефініціями)
6.	Контрольна робота (поточна)	15-25 хв.	1-2 завдання за темою практичного заняття
7.	Підсумкова контрольна робота	2 акад. год.	Відповіді на питання з теорії курсу, винесені на самостійне опрацювання (стисло). Виконання практичних завдань (від 3 до 5)

тичних занять, контрольних завдань, індивідуальних робіт та заліку, тобто застосовуються завдання різного рівня складності і тривалості.

1. Реферат – самостійна письмова доповідь, зроблена на основі критичного огляду наукових джерел; реферативний огляд – короткий виклад наукової праці, результатів наукового дослідження, змісту й структури словника правничих термінів та ін. Теми рефератів або реферативних оглядів студенти обирають за власним бажанням із запропонованої викладачем тематики і за згодою останнього. Написання реферату передбачає попереднє вивчення літератури, відбір фактичного матеріалу, визначення плану або структури доповіді, виклад наукових матеріалів згідно із сучасними мовностильовими нормами, оформлення бібліографії та ін. Реферативний огляд містить стислий аналіз змісту й структури наукової праці або термінологічного словника, специфіку лінгвістичної інтерпретації термінологічного матеріалу, джерельну базу, актуальність і новизну наукових спостережень і висновків, їх практичне значення. Якщо в роботі виявлені недоліки, то вони також аналізуються або коментуються автором. Основний критерій оцінки реферату або реферативного огляду – вміння працювати з науковими, лексикографічними та законодавчими джерелами, здійснити кваліфікований науковий аналіз мовно-термінологічного матеріалу, зробити обґрунтовані висновки і власні спостереження. Враховується рівень володіння правничою термінологією та професійна ерудованість автора.
2. Доповідь як усний публічний виступ (за рефератом), окрім названих критеріїв, враховує вміння лаконічно і логічно викласти зміст і сутність теми, обґрунтувати власні висновки, майстерно оголосити промову, точно відповісти на запитання, коректно вести наукову дискусію.
3. Повідомлення, уточнення, запитання є усними формами участі у науковій дискусії. Повідомлення – невеликий публічний виступ, усна інформація або невелика доповідь на ту чи іншу тему; уточнення – поправка, доповнення, пояснення, внесені з метою з'ясування або конкретизації того чи іншого питання. Використання тих чи інших форм наукової дискусії обумовленою конкретною ситуацією аудиторного обговорення проблеми. Інтенсивність, гострота й ефективність дискусії визначаються якістю попередньої підготовки студентів. Чим глибше досліджено проблему в різних її аспектах, тим активніше відбуваються наукові обговорення і дискусії на практичних заняттях. Критеріями оцінки є доречність,

інформаційна якість, глибина, самостійність доповнення, пояснення, уточнення або поправки. Запитання також виявляють рівень володіння матеріалом, об'єктивність аналізу й самостійність наукового мислення.

4. Практичні і самостійні завдання спрямовані на засвоєння та опрацювання сучасної термінології права на лексичному, семантичному, стилістичному та граматичному рівнях, формування навичок правильного добору термінологічних одиниць залежно від жанру документа або ситуації мовлення. Різноманітні за характером завдання виконуються самостійно (під час практичних занять або індивідуальної роботи). Успішне розв'язання термінологічних проблем передбачає знання студентами дефініцій правничих термінів, їх походження, вміння диференціювати питомі і запозичені терміни і терміноелементи, їх структуру і семантику, встановлювати парадигматичні і синтагматичні зв'язки термінів. Виконання практичних і самостійних завдань допомагає запобігти серйозним лексичним і семантичним помилкам у мовленнєвій практиці студентів, навчає правильному використанню мовних ресурсів залежно від мети і змісту висловлювання. Під час аудиторних занять виконуються також вправи, які допомагають закріпити граматико-орфоепічні норми (написання, вимова й наголос) на матеріалі сучасного законодавства, зразків ділової документації, наукової та навчальної правничої літератури. Це вимагає від студентів знання орфографічних і орфоепічних норм сучасної української мови з урахуванням останньої редакції “Українського правопису” та найновіших словників, зокрема, “Орфографічного словника української мови” (К., 1999).

Низка практичних і самостійних завдань передбачає аналіз типових помилок у писемному та усному мовленні юристів, передусім термінологічного характеру. Викладач дає певні пояснення, рекомендації, застереження про неправильне або невдале використання правничого терміна у тому чи іншому контексті. Основний критерій оцінки – вміння диференціювати нормативні і ненормативні слововживання у професійному мовленні, кваліфіковано розв'язувати складні випадки терміновживання, вибирати з низки близьких або суміжних найменувань ті, що відповідають вимогам семантичної точності, стилістичної доречності, граматичної та стилістично правильної сполучуваності.

5. Укладання термінологічного словника – одна з ефективних форм самостійної роботи студентів під керівництвом викладача, що має

на меті поповнення індивідуального термінологічного запасу студента, активізацію й унормування термінологічних засобів у професійному мовленні, підвищення рівня фахової і загальної ерудиції. Індивідуальні словнички студентів містять як загальноюридичну, так і галузеву термінологію, тлумачення й етимологічну характеристику термінів. Студенти оволодівають навичками лексикографічного опису термінів і беруть участь у створенні комп'ютерного банку юридичних термінів (БЮТ). Критеріями оцінки є кількісні і якісні характеристики словничків, ретельність і правильність оформлення, знання правничої термінології, виявлене під час публічного захисту індивідуальних словничків.

6. Контрольна робота (поточна) – найкращий засіб виявити рівень засвоєння матеріалу практичного заняття усіма присутніми студентами. Передбачає виконання 1-2 однотипних за структурою, але індивідуальних за матеріалом завдань. Кожна правильна відповідь оцінюється 5 балами. На кожному наступному практичному занятті – аналіз контрольних завдань, робота над помилками.
7. Підсумкова контрольна робота є комплексною письмовою роботою і складається з 3-5 завдань. Вона має на меті комплексну перевірку знань, отриманих студентами протягом вивчення дисципліни. Перелік теоретичних питань (2 у кожному варіанті роботи) і типові види практичних завдань викладач повідомляє студентам заздалегідь, аби останні мали час на відповідну підготовку. Письмові відповіді студентів на теоретичні питання і коментарі до практичних завдань мають бути стислими і точними. Їх виконання має продемонструвати знання фахової термінології, вміння правильно визначити, проаналізувати, перекласти термінологічні одиниці, виявити мовленнєву культуру і фахову ерудицію студента. Максимальна оцінка за правильне її виконання – 10 балів.

Практичне заняття № 1

Тема: Характеристика правничих термінів у словниках різних типів

Питання для дискусії:

1. Для чого юристові потрібно знати походження термінів?
2. У чому полягає різниця в інтерпретації термінів права у лінгвістичних, енциклопедичних та юридичних словниках?

3. Чи існують загальні правила дефініювання термінів?
4. У яких словниках дефініції юридичних термінів не відповідають вимогам сучасного термінознавства? Наведіть приклади.
5. Ознайомтесь із словниковою дефініцією терміна “бізнес” у довіднику В. В. Головченка та В. С. Ковальського “Юридична термінологія” (К., 1998. – С. 16). Чи задовольняє вимогам термінографічної техніки визначення: “Це вміння “робити гроші” з використанням не заборонених законом способів”. Як на вашу думку, чи є нормативним використання засобів розмовного стилю у лексикографічних дефініціях?
6. Які термінознавчі і термінографічні завдання можна виконати за допомогою комп’ютерних програм?

Усні вправи:

1. Диференціюйте значення термінів *лексикологія* і *лексикографія*, *термінознавство* і *термінографія*.
2. Які загальноюридичні словники Ви знаєте?
3. Назвіть відомі вам галузеві юридичні словники. Чи всі галузі сучасного права представлені відповідними словниками? Які типи словників, на вашу думку, потрібно було б створити першочергово?
4. Яку інформацію про юридичні терміни надають лінгвістичні словники?
5. До яких лексикографічних джерел ви звертаєтесь у таких випадках?
 - з метою тлумачення терміна;
 - зазнаючи певних труднощів у доборі правильного варіанта наголошення або вимови слова;
 - для визначення походження й первісного значення терміна;
 - для з’ясування історії терміна та його семантичної еволюції;
 - з метою уникнення помилок у вживанні термінів;
 - якщо перекладаєте правовий текст;
 - для визначення морфемної будови терміна або способу термінотворення;
 - вирішуючи проблему вибору терміна з низки синонімів;
 - для диференціації схожих або близьких за звучанням слів;
 - виявляючи типові сполучення термінів;
 - для вичерпної інформації про зміст терміна та суміжні правові поняття.

6. До яких лексикографічних джерел ви звертаєтесь за тлумаченням застарілих слів і виразів? Назвіть найважливіші словники, що фіксують давню українську юридичну термінологію і номенклатуру.

Письмові завдання:

1. Випишіть із пам'яток українського права, які ви вивчаєте в курсах "Історія держави і права України", "Історія України", "Історія політико-правових учень", юридичні терміни і номенклатурні назви, значення яких ви не знаєте. Знайдіть їх тлумачення в історичних словниках (див. відповідний розділ у додатку "Юридична лексикографія").
2. Поясніть значення і походження застарілих термінів права, використовуючи історичні та етимологічні словники:
адверсор, адгерент, антецесор, бурити право, варунки, вено, виж, випуст, досит учинити, деспект, зверхность, злещене, зшарпати, зиск, квитоват, конфірмовать, кошт челобитческий, кровность, лавник, лице, лобне місце, луп, маестат государев, моц, о горло приправити, опатреніє, ортель, повод, посесія, посяжка, потачка, претензія, промеморія, райтар, райца, реверс, реконвенція, роспарте, рещес, сеймик, умоцований.

Творчі завдання:

1. З'ясуйте різницю у побудові словникових статей за такими лексикографічними джерелами:
 - а) Словник української мови: В 11 т. – К., 1970-1980.
 - б) Юридичний словник-довідник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1996.
 - в) Юридична енциклопедія. – Т. 1-3. – К., 1998-2001.
 - г) Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / Упор.: О. В. Богачова та ін.; Відп. редактори: В. Ф. Сіренко, С. Р. Станік. – К., 1999.
 - д) Словник законодавчих термінів. – К., 2000.Порівняльний аналіз структури словникових дефініцій доцільно здійснювати на однойменних статтях.
2. Проаналізуйте 2-3 словникові статті (за вибором) у таких словниках:
 - а) Воробйова С., Зайцев Ю., Соломашенко Н. Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання / Заг. редакція Ю. Зайцева. – К., 1994;
 - б) Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин та ін. – Львів, 1996.

Висловіть свої міркування щодо пропонованих авторами норм терміно- і слововживання. Відповідь обґрунтуйте.

3. Підготуйте статтю в “Юридичну енциклопедію” або тези наукового виступу:
 - а) про галузь права;
 - б) про юридичну категорію, явище, процес;
 - в) про державно-правову установу або правоохоронний орган;
 - г) про законодавчі акти, документи міжнародного права, пам’ятки права;
 - д) про юридичне періодичне видання;
 - е) про видатного вченого-правознавця, державного діяча тощо.

На початку роботи ознайомтесь з методично-редакційними рекомендаціями щодо підготовки статей до “Юридичної енциклопедії” та орієнтовними схемами основних тематичних груп статей.

4. Протягом семестру занотуйте в окремий зошит помилкові терміно- і слововживання у мовленні студентів-однокурсників. На практичних заняттях прокоментуйте ваші нотатки. Вкажіть на помилки та запропонуйте свої варіанти висловів.

Практичне заняття № 2

Тема: Походження і розвиток української правничої термінології

Питання для дискусії:

1. Чи можна об’єктивно аналізувати й оцінювати термінологічні одиниці за мовними параметрами, не знаючи їх походження?
2. Сучасні пріоритети у галузі правничої термінології: національне чи інтернаціональне?

Яким термінам слід надати перевагу в законодавчих текстах:

бікамералізм – двопалатність; імплементація – впровадження; кілер – вбивця; кримінальний – карний – злочинний; омбудсмен – уповноважений з прав людини; продуцент – виробник; рекет – вимагання; тортури – катування; трибунал – суд?

3. Калькування і кальки: позитивне чи негативне явище?
4. У проекті нового Цивільного кодексу вжито латинські терміни *суперфіцій* (ст. 422), *емфітевізіс* (ст. 417), *емфітефта* (ст. 418) та ін. Як на вашу думку, чи потрібно залишити в остаточній редакції кодексу ці запозичені терміни, чи замінити їх питомими лексичними засобами? Відповідь аргументуйте.

Усні вправи:

1. За якими ознаками диференціюються інтернаціональні терміни?
2. З якими працями з історії формування української термінології права ви ознайомились? Виступіть з анотацією дослідження (за вибором).
3. Наведіть приклади термінів права, запозичених:
 - а) з грецької мови,
 - б) з латинської мови,
 - в) з польської мови,
 - г) з французької мови,
 - д) з німецької мови,
 - е) з італійської мови,
 - є) з англійської мови,
 - ж) з тюркських мов.

Назвіть їх специфічні фонетичні, граматичні і лексичні ознаки.

Назвіть типи для мови-джерела звукосполучення і терміноелементи.

4. З'ясуйте значення юридичних фразеологізмів латинського походження:

ад референдум, ад хок, екс екво ет боно, ерга омнес, казус беллі, казус федеріс, корпус делікті, корпус юріс цивіліс, лекс доміцилій, лекс лата, лекс ференда, лекс форі, лекс форі, модус вівенді, модус проседенті, номен юріс, нон ліквет, пакта сунт серванда, персона нон грата, статус беллі, статус кво, супрема волюнтас, юс ад рем, юс даре, юс когенс, юстиція регнорум фундаментум.

5. Охарактеризуйте мовні зміни й процеси, що супроводжують запозичення слів.

Письмові завдання:

1. Питоме ядро української правничої термінології складають лексеми, утворені на основі праслов'янського лексичного фонду. Нижче наведені найдавніші праслов'янські корені та похідні терміни. Продовжіть ці ряди:

*pravъ, *pravъda *право, правий, правовий, правник, правничий, управа, правознавство, правозастосування, правонаступник...*

*zakopъ *закон, законний, узаконити, законодавство...*

*rędъ, *ręditі *уряд, урядовий, урядовець, урядування, урядник, урядницький...*

*ustaviti, *ustavъ *устав, уставний, установа, установити, установчий...*

**prisiegiati* присягати, присяга, присяжний, присяжник...

**kara*, **karati* кара, карати, карний, каральний, караний, караність, карання...

**d'ržati* держава, державець, держатель, державний, державність, державотворення, державотворчий...

**viděti* свідок, свідкувати, свідчити, свідчення, свідоцтво...

**dati* дати, давати, давання, подати, податок, податковий, податник, подать, подавець, податкоспроможний...

**danь* дань, даний, данина, данник, дання, данницький, поданий, подання, підданий, підданство...

**darь* дар, дарувати, дарування, дарований, дарчий, дарунок, подарунок, подарований...

**sodь* суд, судити, судовий, суддя, суддівство, суддівський, судебник, судимий, судимість, судний, судочинство, судочинний, судоговоріння, судоустрій, засуджений, присуд, судово-слідчий...

2. Диференціюйте питомі і запозичені терміни за лексичними, граматициними та фонетичними ознаками. Визначте джерело запозичення за допомогою етимологічних словників та словників іншомовних слів.

Алібі, альма-матер, ареопаг, вимагання, вирок, власність, гетьман, договір, екзекватура, ексекуція, естопель, ешафот, злочин, імпічмент, інквізиція, канцелярія, кнесет, кодекс, консалтинг, кортес, ландстиг, майно, омбудсмен, оренда, парламент, поліція, презумпція, рада, розпорядження, скарб, скарга, справа, статут, угода, ухвала, фолькетинг, фундація. шериф, шкода, юридичний, юриспруденція, юрист, юстиція.

Творчі завдання:

1. Проф. М. Максимейко у статті про українську юридичну термінологію (Вестник сов. юстиции, 1924, № 21), порівнюючи правові інститути (і відповідно терміни на їх позначення) українського права з російськими, дійшов висновку про те, що московська юридична термінологія під впливом більш розвиненого литовсько-українського права збагатилась численними термінами і поняттями абстрактного характеру, серед яких — термін “право”: “Виявляється, що московські юристи не знали і не вживали цього терміна. Ви не знайдете цього терміна у юридичних пам’ятках Московської держави, і це не випадковість, тому що це саме спостереження найрішуче підтверджується тими модифікаціями, яким підлягав текст Литовського статуту під пером його московського

перекладача”. Порівняння Московського перекладу-редакції Литовського Статуту з оригіналом дає авторові низку фактів на обґрунтування своїх спостережень.

Ознайомтесь з авторськими науковими аргументами та висловіть свою думку щодо цієї проблеми. Чи можете ви навести свої аргументи за або проти цього твердження?

2. Напишіть реферат або наукову розвідку про походження правничого терміна (за вибором). Для ознайомлення із зразками історико-термінологічних робіт рекомендуємо звернутися до праць:
 - *Артикуца Н. В.* До історії слова “суд” в українській мові // Семантика мови і тексту: Тези V Міжнар. конф. – Ч. 4. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 13–20.
 - *Артикуца Н. В.* Лексеми *суд, правда і право* в історії слов’янської культури // Слов’янська культура: здобутки і втрати: Мат. міжнар. конф. – Полтава, 1996. – Т. 2. – С. 236–239.
 - *Артикуца Н. В.* Слово *закон* у контексті історико-культурних зв’язків слов’янського світу // *Slavica Tarnopolensia 4*: Мат. конф. “Актуальні історико-культурологічні та філологічні проблеми слов’янознавства: процеси інтеграції та дезінтеграції у слов’янському світі” (19–20 грудня 1997 р.). – Тернопіль, 1997. – С. 13–21.
 - *Брицин М. Я.* З історії східнослов’янської лексики. – К., 1968.
 - *Брицин М. Я.* Юридичний термін *вира* в давньоруській мові // Дослідження з лексикології та лексикографії: Респ. Міжвідомчий зб. – К., 1965. – С. 200–222.
 - *Брицина О. І.* Деякі суспільно-політичні терміни “руської мови” XIV–XV ст.: *Уряд, урядник, рядця, пан, сойм* // Доп. та повідомл. на звіт. наук. сесії каф. Кам.-Под. пед. ін-ту за 1962 р.: Тези . – Кам’янець-Подільський, 1963. – С. 28–30.
 - *Полєк В. Т.* З життя слів: Про деякі юридичні терміни (*Декрет, конституція, закон*) // Укр. мова в школі. – 1959. – № 5. – С. 72–75.
 - *Полєк В. Т.* До історії слова *право* в українській мові // Тези доповідей звітної науково-теоретичної конференції кафедр Ів. Франк. пед. ін-ту. – Івано-Франківськ, 1965. – С. 96–98.
 - *Полюга Л. М.* Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. – К., 1991.
 - *Сербенська О. А.* З історії вивчення української юридичної термінології // Питання слов’янського мовознавства. – 1963. – № 7–8. – С. 179–189.

- *Сербенська О. А.* Про українські юридичні терміни *свідок, сторона, справа* // Зб. робіт аспірантів Льв. ун-ту: Сер. філол. наук. – Львів, 1963. – С. 15-20.
- *Сербенська О. А.* Українські терміни, зв'язані з веденням слідства // Вісн. Львів. ун-ту. – Сер. філол. – 1969. – Вип. 6. – С. 60-63.
- *Сербенська О. А.* Українські юридичні терміни для означення присудів // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. філол. – 1966. – Вип. 4. – С. 69-73.

Практичне заняття № 3

Тема: Термінотворення на основі внутрішніх ресурсів української мови

Питання для дискусії:

1. Які із способів словотвору є найбільш продуктивними у сучасних термінологічних системах? Відповідь обґрунтуйте.
2. Висловіть свої міркування щодо ролі перекладу в поповненні термінологічної лексики.

Усні справи:

1. Наведіть приклади найбільш продуктивних у словотвірному плані термінів права. Чому словотвірні гнізда з питомих термінолексем, як правило, більші за обсягом? Проілюструйте це.
2. Яким способом і за допомогою яких словотворчих афіксів утворені юридичні терміни?

Адміністративно-правовий, антигромадський, апеляційний, визнання, винний (ім.), учений-правознавець, госпрозрахунок, денаціоналізація, диспозиція, добові (ім.), договірно-правовий, законно, законознавець, замах, заподіяння, затриманий, кримінально-правовий, лжесвідчення, митниця, мін'юст, навмисність, наймодавець, наказ, наказовий, намір, напад, наркологічний, наркотикопошуковий, неосудність, обвинувач, підмовляння, підозрілий, піклування, післяплата, платоспроможний, правоздатність, правомочність, правоохоронець, правосуб'єкт, правосуддя, правотворення, правочин, приватноправовий, протиправний, рагс, райсуд, репатріація, розшук, слідство, слідчий, співучасниця, сумісник, шахрайство.

Письмові завдання:

1. З тексту Декларації про державний суверенітет України (1990) випишіть 25-30 термінологічних одиниць і шляхом словотвірного аналізу визначте основні способи їх утворення.
2. З тексту чинної Конституції України доберіть 20 термінологічних словосполучень і визначте їх типові лексико-граматичні моделі. Підкресліть стрижневий компонент словосполучень.
3. Розшифруйте аббревіатури:
АПК, АПНУ, АУП, ВАК, ВОІВ, ВУАН, ГА ООН, ЕКОСОП, ЄЕС, ЄП, ЄСПЛ, ЗНТШ, КПЗ, КПК, КпШС, КС, МАГАТЕ, МБРР, МЗС, МОП, МС ООН, МЮ, НБУ, НБУВ, НДІСЕ, НЮАУ, ОБСЄ, ООН, ОРД, ОУН, ПК, РБ ООН, РС, РМ, СБУ, СНД, СНІД, ТОВ, ТПВ, УАН, УВС, УМВБ, УПЦ, УЦР, ЦВК, ЦДІА, ЦивК, ЦПК, ЦСУ, ЧКУ, ЮНСІТРАЛ.
4. Що означають загальноновживані скорочення в міжнародно-правових документах:
ССЄЕ, ССЄЕТ, ССРС, ССТ, СЕ, СЕРД, СІС, СОРЕР, ЕС, ЕР, ГА, ІАДЛ, ІАЛС, ІБРД, ІСІ, ІЛА, Іnfoterm, ІSO, ІUS, OSCE, ТЕРМІА, ТermNet, UNEF, UNFDAC, UNCHR, UNICEF, UNISIST, WFTU, WIPO, WPF?

Творчі завдання:

1. Знайдіть у законодавчих текстах словотвірні варіанти термінів та проаналізуйте їх. Які відтінки надають термінам словотворчі афікси? Чи можлива їх взаємозаміна в тексті?
2. Укладіть словничок новітньої термінологіки правової сфери на основі текстових матеріалів юридичної періодики, теле- і радіопередач, наукової літератури. Для власне українських назв визначте спосіб термінотворення, для іншомовних слів – джерело запозичення (мову-продуцент).
3. Проаналізуйте співвідношення питомої і запозиченої лексики у науковій статті з проблем права (за вибором). Які за походженням термінологічні одиниці переважають? Чи завжди необхідно вживати запозичення? Чи можлива заміна іншомовних слів національними термінами без трансформації змісту? Якщо так, запропонуйте свій варіант вислову.

Тема: Семантика і дефініції термінів права

Питання для дискусії:

1. Однозначність терміна: міф чи реальність?
2. Наскільки термін незалежний від контексту?
3. Чи заважає взаєморозумінню багатозначність і синонімічність термінології?
4. За яких чинників актуалізуються термінологічні проблеми в сучасному правовому просторі?
5. Ясність і прозорість мови законодавства: через термінологічну впорядкованість та визначеність?

Усні вправи:

1. Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальнонавчаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності людини належать лексеми у термінологічних значеннях?
Акт, вимога, джерело, дія, договір, доказ, захист, звичай, конституція, мотив, обставина, оголошувати, операція, орган, справа.
2. Розкрийте значення термінологічних одиниць. Для похідних лексем визначте семантичну і морфологічну (словотвірну) мотивацію.
Абсолютна відповідальність, амністія, біженець, випадок, галузь права, диспозиція, ембарго, закон, законність, згвалтування, злочин, консолідація, легітимація, неосудність, нерухомість, позов, право власності, правова держава, правовий прецедент, правовідносини, самоврядування, санкція, спадщина, суверенітет, умисел, усиновлення, федерація, юридична відповідальність.
3. Чи однакові за своїм лексичним значенням та функціонально-стилістичними характеристиками слова:
правовий – правний – правничий – юридичний; правотворчий – правотвірний; кримінальний – карний – злочинний – уголовний; невинність – невинуватість – безвинність – безневинність? Введіть наведені слова у словосполучення.
4. Які диференційні семантичні ознаки вносять у семантику слів виділені терміноелементи?
Автократія, аристократія, бюрократія, геронтократія, мілітократія, охлократія, партократія, плутократія, теократія.

5. Поясніть значення термінів:

ангарія, альтернат, амфіболія, аномія, антиномія, віндикація, глосатори, дамно, деонтологія, дисмисл, доміцилій, екзекватура, екстрадиція, клаузула, клептоманія, кодифікація, коносамент, комбатанти, контрасигнатура, пенітенціарний, презумпція, пролонгація, промультгація, субвенція, узуфрукт, факторинг, фрахт, чартер.

6. Ознайомившись із дефініцією, назвіть термін. Наприклад: Видача злочинців – екстрадиція.

- Правовий принцип, згідно з яким особа втрачає право посилення на будь-які факти при обґрунтуванні своїх вимог.
- Назва елементарних підручників римського цивільного права.
- Повернення емігрантів у країну, звідки вони походять, із поновленням їх у правах громадянства.
- Відновлення у попередньому правовому становищі.
- Набуття громадянства за народженням.
- Законний строк повноважень, а також фактичний період діяльності обраного правотворчого органу.
- Правило парламентської процедури, згідно з яким всі законопроекти, внесені під час даної сесії, повинні бути затверджені до її закінчення.
- Розголошення неправдивих відомостей, що ганьблять особу.
- Успадковане родове майно, що передається в спадщину з покоління в покоління.
- Особа, яка здійснює довгострокове, відчужуване і таке, що успадковується, користування чужою землею з метою сільськогосподарського виробництва.
- У США та Великій Британії почесний титул, що його присвоюють мерам, мировим суддям, вищому розряду адвокатури і старшим урядовцям.
- Законодавчий орган у США й більшості південноамериканських країн.

Письмові завдання:

1. Проаналізуйте фрагмент тексту чинного кодексу (за вибором) з точки зору семантики термінологічних одиниць. Випишіть в одну колонку однозначні терміни, в другу – багатозначні. Охарактеризуйте їх за походженням. Які з них переважають? Визначте контекстуальні засоби, які сприяють точності й однозначності змісту правової норми.

2. Визначте, чим відрізняються лексичні значення поданих нижче однокореневих термінів. За допомогою звертайтеся до тлумачних словників та словників паронімів. Утворіть словосполучення із цими словами:

автономія – автономність; аргументація – аргументування; відділ – відділення; вимушений – змушений – примушений – примусовий; гуманний – гуманістичний – гуманітарний; договір – угода; засуджувати – осуджувати; згода – угода; конституційний – конститутивний – конституціональний; обвинувальний – обвинувачений; особа – особистість; особистий – особовий – особливий; парламентарний – парламентський – парламентарський; посвідчення – свідоцтво – свідчення – посвідка; установа – заклад; федеративний – федеральний – федералістський; численний – чисельний.

Творчі завдання:

1. Знайдіть у юридичних текстах терміни, створені від загальноживаних слів на основі метафори. Проаналізуйте їх. Підготуйте повідомлення на наукову студентську конференцію.
2. Один із способів формування юридичного словника – термінологізація слів шляхом метонімічного переносу. Наведіть приклади і проаналізуйте це явище на текстовому матеріалі різних епох. Наскільки продуктивний цей спосіб термінотворення?
3. Порівняйте тлумачення термінів *закон, право, суд* в різних словниках. Чи має бути єдиною семантична структура терміна в сучасних лексикографічних джерелах?
4. Доберіть антоніми з юридичного словника або правового тексту. Розкрийте значення антонімічних термінів. На чому будується протиставлення?
5. Назвіть основні тематичні і лексико-семантичні групи термінологічної лексики в межах терміносистеми права? Наведіть приклади родо-видових, синонімічних та антонімічних зв'язків між термінологічними одиницями.

Тема: Функціонально-стилістична характеристика юридичних термінів

Питання для дискусії:

1. Синонімія – позитивне чи негативне явище у термінології?
2. Чи існують оцінні поняття у праві? Чи можуть бути юридичні терміни емоційно або експресивно забарвленими?
3. У яких сферах побутують некодифіковані еквіваленти термінів? Як взаємодіють між собою кодифіковані терміни та професіоналізми, терміноїди, народнорозмовні слова, індивідуально-образні вислови?
4. Чим відрізняється юридичне кліше від мовного штампа? Чому в правовій сфері спілкування важливо розмежовувати ці поняття?

Усні вправи:

1. Що ми розуміємо під стратифікацією термінологічної правової лексики?
2. Наведіть приклади кодифікованих термінологічних одиниць та некодифікованих еквівалентів термінів (5-7).
3. Що являють собою терміноїди?
4. Проаналізуйте причини виникнення термінологічної синонімії.
5. Яку функцію виконують терміни у юридичних кліше і формулах?
6. Охарактеризуйте роль термінолексики у художніх і публіцистичних творах.
7. Як ви кваліфікуєте слова і словосполучення типу “вакуум права”, “правове поле”, “правова матерія”, “клонування (партій)”, “біоксерокс” (=клон), “відмивання грошей”, “грязні гроші”, “слабка (сильна) валюта”, “тіньова економіка”, “тіньовик”, “оборудка”, “сутяжне марення”, “абілітація мови”, “термінологічні резервації”, “рихтувати закон”, “юридичне логарифмування”, “монстротворення у виборчих технологіях”, “нейролінгвістичне програмування виборців”, зафіксовані у науковому, науково-популярному та публіцистичному мовленні?

Письмові завдання:

1. Диференціюйте наведені нижче синоніми за семантичними та стилістичними ознаками. За допомогою словників з’ясуйте спільне і

відмінне у їх значенні. Якими стилістичними позначками та ремарками вони супроводжуються? Випишіть в одну колонку кодифіковані терміни; в другу – застарілі, народнорозмовні та стилістично забарвлені слова. Яким вимогам повинен відповідати термін, рекомендований до вживання в чинних нормативно-правових актах?

Адвокат – судовий захисник – присяжний повірений – повірник – пленіпотент – патрон – прокуратор – повірений – уповноважений у справах – уповноважений – оборонець – захисник – заступник;

афера – махінація – сумнівна угода – оборудка;

відмова – відмовлення – відмовляння – відмовка;

пограбування – грабіж – ограбування – грабунок – зграблення – пограблення;

самогубство – самозгуба – самовбивство – самоубивство;

суд – трибунал – арбітраж – ареопаг – судище – судовище – розправа;

убивця – убійник – душолюб – душолюбець – кат – спекулятор – душитель – вішатель – вбійник – вбивник – головник – зарізяка – горлоріз – різун – згубник – заріза – убий-душа – забійник – дітовбивця – дітогубець – братовбивця – убийбатько – кілер;

юрист – правник – правознавець – правотар – юриспрудент – юриста – слуга закону – служитель Теміди (Феміди).

2. Випишіть зі Словника синонімів української мови: У 2-х т. (К., 2000) синонімічні ряди, домінантами яких виступають юридичні терміни (5-7). З'ясуйте, чим відрізняються синоніми: відтінками значення, сферою вжитку, експресивно-стилістичною забарвленістю тощо.

3. Працюючи з юридичною літературою, занотуйте правничі терміни, створені або впроваджені в науковий ужиток окремими авторами. У списку таких “авторських” термінів права зазначте: відомості про автора; час створення або першої фіксації терміна; назву твору, в якому вперше документується термін.

4. Диференціюйте стилістичні розряди слів, які побутують в усному неофіційному спілкуванні студентів-правників. Укладіть словничок студентського сленгу.

Творчі завдання:

1. Оберіть для спостережень текст (або фрагмент тексту) науково-популярного, публіцистичного або художнього твору правової тематики. Проаналізуйте функції і роль термінологіки в тексті. Чи спостерігається семантико-стилістична трансформація термінологічних одиниць? Приклади прокоментуйте.

2. У чому полягає різниця між термінологією і професійною лексикою? Як визначають термін “професіоналізм” мовознавці? Занотуйте 10 професіоналізмів у мові правників.
3. Укладіть словничок малозрозумілих і застарілих слів до окремого розділу пам’ятки українського права (за вибором).

Для добору і лексикографічного опису давніх термінів права рекомендуємо такі писемні джерела:

- а) “Руська Правда”,
- б) “Литовський статут” (1529 р., 1566 р., 1588 р.),
- в) “Конституція прав і свобод Запорізького війська” П. Орлика,
- г) “Ординація Війська Запорозького реєстрового” 1638 р.,
- д) “Процесс краткий приказной, изданный при резиденции гетманской” (1734 р.),
- е) “Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.),
- є) “Суд і розправа” Ф. Чуйкевича (1750 р.),
- ж) “Екстракт малоросійських прав” О. Безбородька (1767 р.),
- з) “Екстракт з указів, інструкцій та настанов” (1786 р.),
- и) “Зібрання малоросійських прав” (1807 р.),
- і) універсали гетьманів Д. Апостола, І. Брюховецького, П. Полуботка, І. Мазепи, П. Орлика, К. Розумовського, І. Скоропадського, Б. Хмельницького та ін.

У чому полягає різниця між термінами-історизмами і термінами-архаїзмами?

4. Знайдіть у текстах творів сучасної юридичної періодики (“Право України”, “Українське право”, “Юридична практика” та ін.) неологізми та індивідуально-авторські вислови. Які функції вони виконують у тексті? Використовуючи контекст, сформулюйте їх значення. Напишіть наукове повідомлення на цю тему.

Практичне заняття № 6

Тема: Труднощі терміновживання

Питання для дискусії:

1. Проф. О. Пономарів у посібнику “Мовностилістичні поради” зауважує: “Мовні недоладності трапляються навіть у важливих державних документах. В ухваленій у червні 1996 року Конституції України вжите стилістично невправне тавтологічне словосполучення *забезпечення безпеки* (тавтології можна було б уникнути,

написавши *гарантування безпеки*)". А як на вашу думку? Відповідь обґрунтуйте.

2. Автори підручника "Основи термінотворення" (К., 2000) серед найважливіших вимог до термінів називають такі: "Термін повинен бути однозначним" і "Термінології не притаманна синонімічність, яка заважає взаєморозумінню". Які уточнення щодо цих вимог треба зробити?
3. Чому виникає омонімія? Чи існує зв'язок між багатозначністю термінів і омонімією? На яких структурних мовних рівнях простежуються омонімічні форми?
4. Серед яких частин мови найчастіше спостерігаються паронімічні пари або ряди слів? Завдяки яким морфемам вони утворилися?
5. Після ознайомлення з Проектом нового "Українського правопису" висловіть свої думки щодо пропонуванних змін.

Усні справи:

1. Поставте наголос у словах і прокоментуйте.

Альпарі, амфіболія, апостиль, арешт, асфіксія, афідевіт, батьківство, валовий, визнання, виконання, винагорода, випадок, витрата, вихованець, відповідач, військовий, вказівний, впізнання, громадянин, грошовий, договір, експерт, заповідач, захисний, звичаєвий, зобов'язання, майновий, маркетинг, оглядач, подання, податковий, позовний, позовник, покарання, поняття, правник, прийняття, присуд, ринковий, судовий, умисел, уродженець, феномен, читання.

2. Який із наведених варіантів правильний? Свій вибір обґрунтуйте.

Вимушена міра / вимушений захід; впровадження в оборот / в обіг; громадський / громадянський обов'язок; громадянський / цивільний шлюб; договір заключається / укладається; зложити / скласти повноваження; казначейство / державна скарбниця; конкурентноспособність / конкурентоспроможність; миротворницькі / миротворчі сили; Міністерство іноземних / закордонних справ; навчальний / учбовий заклад; обшук / трус; одобрити / ухвалити пропозицію; повістка дня слідує / порядок денний такий; пояснює / пояснювальна записка; ризик / ризик; самогубство / самовбивство, співставити / порівняти (зіставити) факти; явочний / реєстраційний список.

3. У чому полягає різниця між синонімічними, дублетними та варіативними термінологічними одиницями? Наведіть приклади.
4. Які слова називаються омонімами? Наведіть приклади міжмовної та міжнаукової (міжгалузевої) омонімії.

Зразки: *Державний* (укр.: “державний”, напр. *державне право*, стил. нейтр.) і *державний* (рос.: “величний, могутній, який має верховну владу” – *державный владыка* (висок., уроч.).

Акреція (міжн. право) – *акреція* (косм.)

Акреція¹ (лат. accretio – приріст, збільшення) – у міжнародному праві – природне збільшення території держави шляхом тривалого процесу нагромадження (під впливом течії води) піску в дельті ріки чи внаслідок появи острова вулканічного походження у межах територіальних вод.

Акреція² (лат. accretio – приріст, збільшення) – падіння речовини на космічне тіло (планету, зорю тощо) з навколишнього простору, напр. падіння на Землю метеорної речовини.

5. Наведіть приклади омонімії на різних мовних рівнях. Поясніть різницю між лексичними омонімами, омофонами, омоформами і омографами.
6. Від яких основ утворилися наведені нижче омографи? Введіть їх у словосполучення або речення.

Вігода – вигода, господарський – господарський, дозвільний – дозвільний, заклад – заклад; іменник – іменник, кредит – кредит, кредитовий – кредитовий, магістерський – магістерський, мета – мета, надмір – надмір, підданий – підданий, прімум, -а – прімум, у; шкода – шкода.

7. Користуючись словниками, поясніть різницю у значенні паронімів: акселерат – акселератор, виголошувати – проголошувати, виборний – виборчий, вимисел – домисел, жирант – жирант, інтегральний – інтегрований – інтеграційний – інтегративний; інтерпеляція – інтерполяція, консигнант – консигнатор, лікарський – лікувальний – лікарняний, обшукати – ошукати, первинний – первісний, позовний – позивний, примусовий – примусний, прописка – приписка, професійний – професійний, свідоцтво – свідчення, складний – складений, стильовий – стилістичний, трасант – трасат, уповноваження – повноваження.

8. Перекладіть українською мовою та прокоментуйте можливі помилки під час перекладу поданих мовних зворотів і термінів.

В связи со смертью кормильца; в соответствии с действующим законодательством; в состоянии опьянения; взыскать с ответчика штраф; владеть на правах личной собственности; восстановление прав на...; для возбуждения ходатайства о...; для освидетельствования; злоупотреблять положением; имущество, подлежащее разделу; место соверше-

ння преступления; на иждивении иметь; наследство получить; находиться в заключении; несовершеннолетний; ответчик по делу; по закону; по поручению; по требованию; предоставить право; предъявить претензию; привлечь к ответственности; признание в совершении преступления; признать недействительным; расторгнуть брак; с испытательным сроком; самовольно завладеть; уклоняться от выплат; факт признания отцовства; ходатайство о дополнении предварительного следствия.

Письмові завдання:

1. Виправте помилкові терміно- і слововживання:

Безнаказаність, добавлена вартість, взятка, відтік коштів, відчислення в бюджет, вносити вклад, діюче законодавство, забезпечуючі системи, заборгованість по заробітній платі, заложник, змінючий, зустрічаються помилки, інтегруючий чинник, існуючі положення, навчання по оволодінню комп'ютерною технікою, нанесені збитки, оточуюче середовище, підводити підсумки, платежоспроможний, по службовим справам, постраждалий, приймати участь, про сумісну діяльність, список працюючих, уголовний, ущемляти права.

2. Перекладіть українською мовою:

Арестованный, брачные отношения, возбудить уголовное дело, возмещение ущерба, вызывать в качестве свидетеля, дисциплинарное взыскание, гражданско-правовой договор, заинтересованное лицо, заключить контракт, исковой, истец, меры пресечения, меры принуждения, направлять взыскание, нарушить закон, наследованный, наследственное имущество, непрерывность судопроизводства, обезвреживание преступника, оказывать сопротивление, передавать полномочия, повреждение личного имущества, подвергаться нападению, подстрекательство, похищенное имущество, причиненные телесные повреждения, установленный законом срок.

Перевірте правильність перекладу за словниками.

Творчі завдання:

1. Ознайомтесь з “Актом термінологічно-мовної експертизи Проекту Конституції України” (в редакції від 24 лютого 1996 р.) (Конституція незалежної України. – Кн. 2. Ч. 1. – К., 1997. – С. 230-235). Проаналізуйте пропозиції комісії щодо унормування термінологічних одиниць і конструкцій у законодавчих актах. Висловіть свої спостереження і міркування.

2. Укладіть словничок труднощів терміновживання (на матеріалі аналізу усного мовлення та редакційної правки текстів).
3. Перекладіть правовий текст (за вибором). Проаналізуйте складні випадки перекладу.

ТЕМИ, ВИНЕСЕНІ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ

Тема 1. Відображення генезису й історії розвитку української юридичної термінології у лексикографічній і науковій літературі

1. Джерела для вивчення історії української правничої термінології (загальна класифікація).
2. Етимологічна характеристика термінів права у лексикографічній літературі.
3. Питання етимології та семантичної еволюції правничих термінів у наукових працях правознавців, істориків та істориків права.
4. Проблеми формування і розвитку термінології права в українському мовознавстві.
5. Формування концептуальних засад українського юридичного термінознавства.

Тема 2. Основні типи сучасних юридичних словників, їх класифікація і характеристика

1. Основні типи термінологічних словників (загальна класифікація).
2. Сучасні загальноюридичні словники (енциклопедії, довідники, глумачні словники).
3. Галузеві словники правничих термінів.
4. Перекладні словники (дво- і багатомовні, тезаурус “Евронос”).
5. Правничі словники першої третини ХХ століття.
6. Словники давньої юридичної мови.
7. Словники, що містять латинські та давньогрецькі правові терміни, терміноелементи, усталені вирази.
8. Терміни права в лінгвістичних словниках різних типів.

Тема 3. Методологія і методика наукового вивчення юридичної термінології

1. Лінгвістичні і загальнонаукові методи аналізу термінологічної лексики.

2. Синхронічний і діахронічний підходи до вивчення термінології права. Етимологічний аналіз та історико-порівняльне вивчення термінів. Системний, порівняльний та функціональний підходи.
3. Метод автоматичної обробки юридичних текстів. Тезаурування. Методи семантичного аналізу і класифікації правничих термінів (компонентний, контекстуальний, валентнісний, трансформаційний, ступінчатої ідентифікації).
4. Синтез юридичних і лінгвістичних методів дослідження терміносистеми. Моделювання. Коментування. Дефініювання. Статистичний аналіз.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Що таке термін?

Звідки і коли прийшла назва *термін* в українську мову?

Хто з українських учених вивчав питання терміна і термінології?

Назвіть основні особливості слова-терміна порівняно із загально-вживаним словом.

Які тлумачення має *термін* у сучасній мовознавчій літературі?

Як розглядається проблема однозначності терміна у сучасному термінознавстві?

Як Ви розумієте конвенціональність терміна?

Що являє собою значення або дефініція терміна?

Синонімія – позитивне чи негативне явище у термінології?

Що розуміють сьогодні під термінологією?

У чому полягає системність термінології? Якими ознаками характеризується термінологічна система?

Що вивчає термінознавство?

Які існують типи термінологічних словосполучень?

Яку функцію виконують залежні компоненти терміносполучень?

Що являє собою юридичний термін?

Як співвідносяться правове явище (денотат) – термін права (мовний знак) – правове поняття (сигніфікат)?

Дайте визначення юридичній термінології з точки зору інформативності та її функцій у нормативних текстах?

Яким вимогам повинен відповідати юридичний термін?

Чим пояснюється відкритий характер терміносистеми права?

У яких випадках йдеться про відносну однозначність юридичних термінів?

Що Ви знаєте про використання багатозначних термінів у законодавчих текстах?

У яких сферах побутують кодифіковані і некодифіковані юридичні поняття?

У чому сутність синхронічного і діяхронічного підходу до термінології права?

Розкрийте зміст понять “генезис”, “еволюція”, “історія” термінологічної лексики.

Яку інформацію про термін містять етимологічні словники?

Назвіть основні етимологічні й історико-лексикологічні розвідки у галузі української юридичної термінології.

Розкрийте зміст понять “питомий термін” і “запозичення”.

Назвіть найважливіші словники, що фіксують давню юридичну термінологію і номенклатуру.

Наведіть приклади ключових термінів права, успадкованих українською мовою з періоду спільнослов'янської мовної єдності.

Які пам'ятки української мови містять багатий матеріал для реконструкції найдавніших пластів питомої юридичної лексики?

Що ми розуміємо під терміном “власне українська лексика”?

Запозичення з яких мов поповнили український юридичний словник?

Що являють собою кальки і напівкальки? Охарактеризуйте кальки лексичні, семантичні, фразеологічні. Наведіть приклади.

Яку роль у формуванні термінологічної лексики українського права відіграють запозичення з класичних мов?

Що Ви можете розповісти про запозичені зі старогрецької мови слова і терміноелементи?

Які фонетичні і морфологічні особливості властиві юридичним термінам латинського походження?

Назвіть латинські за походженням словотворчі елементи (суфікси, префікси), які виявилися продуктивними в українській юридичній термінології.

Назвіть фонетичні і словотвірні особливості термінів старослов'янського походження.

Які мови серед слов'янських найбільше впливали на формування українського юридичного словника? Чим це пояснюється?

Що Ви можете розповісти про засвоєння українською юридичною мовою термінологічних одиниць із російської та білоруської мов? У які історичні періоди і під впливом яких екстралінгвістичних чинників взаємовплив східнослов'янських мов у галузі юридичної термінологіки значно посилювався?

Коли активізувались в українській юридичній мові німецькі лексичні запозичення? Наведіть приклади засвоєних українською мовою німецьких слів-термінів. Чи зберігають вони специфічні фонетичні або морфологічні ознаки?

Вкажіть характерні для юридичних термінів англійського походження звуки, звукосполучення, словотворчі елементи. Яку роль відіграють англіцизми в сучасній українській терміносистемі права?

У яких підгалузях права спостерігаємо значну кількість запозичень з італійської мови? Назвіть мовні особливості таких запозичень.

Наведіть приклади термінів, запозичених з інших мов. Якими ознаками вони характеризуються?

Які компоненти в сучасних терміносистемах є інтернаціональними? На базі яких мов вони утворилися і чому?

Національною чи інтернаціональною має бути основа сучасної юридичної термінології в українській мові? Розкажіть про висвітлення цієї проблеми в українському термінознавстві.

Як диференціюються поняття “етимологія” і “термінотворення”?

Що являє собою словотвірна структура терміна?

Назвіть способи українського словотвору, які виявилися продуктивними у процесі формування національної термінології права.

Корені яких найдавніших термінів права дали значну кількість похідних лексем і утворили розгалужені словотвірні гнізда правової термінологіки?

Що ми розуміємо під стратифікацією термінологічної лексики?

У чому полягає різниця між термінологією і професійною лексикою?

Як визначають термін “професіоналізм” мовознавці?

Що являють собою терміноїди?

Що таке номенклатура? У чому специфіка номенклатурних одиниць правової сфери?

Чим займається лексикографія?

У чому полягає різниця в інтерпретації юридичних термінів у енциклопедичних і лінгвістичних словниках?

Яку інформацію про юридичні терміни можна одержати з різних типів лінгвістичних словників?

Що таке термінографія?

Які загальноюридичні словники Ви знаєте?

Назвіть типи юридичних словників.

Які терміни права вважаються ключовими? Яку роль вони виконують у процесі формування юридичної термінології?

Що являє собою лексико-семантичний аспект дослідження термінів?

Назвіть основні компоненти семантичної структури терміна.

Як ви розумієте термін “лексико-семантичний варіант значення”?

Охарактеризуйте типи парадигматичних зв'язків у юридичній терміносистемі.

Які типи семантичних опозицій термінів частіше реалізуються у межах терміносистеми права?

Визначте основні тематичні і лексико-семантичні групи у терміносистемі права.

У чому полягають синтагматичні зв'язки термінів?

Які існують види термінологічної синонімії? Наведіть приклади.

Які функції виконує термінологічна лексика у юридичному мовленні?

Мотивуйте необхідність використання питомих / іншомовних слів у тексті закону.

Як Ви розумієте поняття “правильність”, “нормативність”, “стилістична доречність” щодо терміновживання?

Назвіть основні граматичні типи термінів.

Чи існують оцінні поняття у праві? Чи можуть бути юридичні терміни емоційно або експресивно забарвленими?

Що таке кліше? Яку функцію вони виконують в офіційно-діловій мові?

Чим відрізняється юридичне кліше від мовного штампа? Чому в правовій сфері спілкування важливо розмежовувати ці поняття?

Яку функцію виконують терміни у юридичних кліше і формулах?

Назвіть основні методи лінгвістичного дослідження юридичної термінології.

Які методи лінгвістичного аналізу юридичної термінолексики є традиційними?

Що являє собою статистичний метод дослідження?

У чому полягає етимологічний аналіз юридичних термінів?

На які питання дає відповідь словотвірний аналіз термінів?

З якою метою використовується у термінознавстві порівняльний метод?

На чому ґрунтується історико-порівняльний аналіз термінів і терміносистем?

У чому полягає суть контекстуального аналізу правничих текстів?
Які можливості має дистрибутивний аналіз у галузі юридичної термінології?

З якою метою застосовується термінологами метод трансформації?
Назвіть найбільш поширений метод семантичного аналізу термінологічної лексики. У чому його суть?

Що являє собою моделювання у термінології?

Що таке юридичний тезаурус?

Які можливості методу семантичного моделювання у галузі юридичної термінології?

Назвіть перспективні напрями використання комп'ютерів у мовно-правових дослідженнях.

Які термінознавчі і термінографічні завдання можна виконати за допомогою комп'ютерів?

Які недоліки й помилки трапляються в професійному мовленні юристів?

Визначте основні типи помилок в усному мовленні студентів-однокурсників.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ

1. Облік успішності на практичних заняттях протягом семестру

- 1.1. Облік успішності під час аудиторних групових занять враховує як ступінь підготовленості до практичного заняття (опрацювання винесених на обговорення питань відповідно до плану – лекційного та самостійно опрацьованого), так і активність студента під час дискусії або виконання навчальних завдань.
- 1.2. Підготовка до практичного заняття складається з опрацювання загальнотеоретичного матеріалу, лексикографічних джерел, комплексного підходу до аналізу мовно-термінологічних явищ. Достатнім рівнем підготовки вважається: вміння охарактеризувати терміни за різними параметрами (семантичними, генетичними, словотвірними, системними, функціональними); оцінка й добір термінів з низки конкуруючих синонімічних і варіативних одиниць; правильне використання термінів і словосполучень у юридичному мовленні. Для кращої теоретичної підготовки студентів до практичних занять, для успішного написання контрольних робіт рекомендовано відповісти на “Запитання для самоконтролю” (Див. попередній розділ).

1. 3. Відповідаючи на практичному занятті, не дозволяється читати тексти лекцій; можна використовувати матеріали, здобуті в процесі самостійної підготовки, а також лінгвістичні дані з юридичних текстів, лексикографічної літератури тощо. Максимальний бал за активну участь на практичному занятті – 12, що відповідає оцінці “відмінно”.

1. 4. Для оцінювання знань студента використовується дванадцяти-бальна кореляційна шкала:

10-12 балів = “відмінно”

7-9 балів = “добре”

4-6 балів = “задовільно”

менше 3 = “незадовільно”.

2. Форми контролю

№	Вид контролю	Строк
1.	Опитування на практичних заняттях	Протягом семестру
2.	Контрольні роботи (поточні) (№ 1-3)	Після основних тем курсу
3.	Реферат або реферативний огляд	Після тем № 6, 7, 8, 10
4.	Доповіді та повідомлення студентів	Після тем № 3-5
5.	Практичні і самостійні завдання	На заняттях № 7-12
6.	Захист індивідуального словничка правничих термінів	На заняттях № 4-5
7.	Підсумкова контрольна робота	Після останнього аудиторного заняття
8.	Іспит	На сесії, термін визначається деканатом

3. Контроль за виконанням практичних і самостійних завдань, індивідуальною словниковою роботою студентів

3. 1. Практичні і самостійні завдання студенти виконують під час аудиторної роботи і як домашні завдання. Мета цих завдань – сформувати й

закріпити вміння і навички роботи з юридичними термінами та юридичними текстами різних жанрів, навчити студентів укладати юридичні словники, перекладати та редагувати юридичні тексти.

3. 2. Самостійність виконання завдань кожним студентом забезпечується:
 - ◆ багатством термінологічного матеріалу (кожен студент опановує 200-500 термінів (за власним вибором – це може бути загально-юридичний словник-мінімум (ключові терміни права) або словник термінів певної правової галузі);
 - ◆ ізноманітністю дидактичного і текстуального матеріалу (законодавчі акти, дипломатичні документи, ділові папери різних жанрів, наукові праці, публіцистичні твори);
 - ◆ багатоваріантністю контрольних завдань.
3. 3. За правильне виконання практичних і самостійних завдань протягом навчання студент може отримати максимальну кількість балів. Підготовка і написання реферату, укладання, оформлення і публічний захист індивідуального словничка максимально оцінюються 12 балами.

4. Поточні контрольні роботи

4. 1. Поточні контрольні роботи складено з урахуванням необхідного мінімуму знань, що його має засвоїти студент з відповідної сукупності тем.
4. 2. Самостійність виконання завдань кожним студентом забезпечено багатоваріантністю контрольних робіт (від 3 до 15).
4. 3. Ураховуючи великі обсяги теоретичного матеріалу для опанування, поточні контрольні роботи складені таким чином, щоб поступово підготувати студентів до написання комплексної підсумкової контрольної роботи та іспиту. Готуючись до них, студент опрацьовує всі попередні теми, в тому числі винесені на самостійне опрацювання.
4. 4. Поточні контрольні роботи складаються з 1-3 завдань, а підсумкова комплексна контрольна робота – 2 теоретичні питання і 5 практичних завдань.

Завдання до контрольної роботи № 1

1. Охарактеризуйте тип словника і визначте типову структуру словникової статті (за вибором).

2. Проаналізуйте наведені правничі терміни з точки зору їх лексичного значення, походження і словотвірної структури:
- автентичний, випадок, віце-президент, володіння, вотум;
 - громадянство, декларація, декрет, демократія, дискримінація;
 - догана, звільнення, екстрадиція, інкорпорація, інституції;
 - комітент, консигнація, консолідація, легітимація, міграція;
 - недієздатність, новація, обвинувачення, ордер, оренда;
 - патент, патронат, пеня, підвідомчість, плагіат;
 - позов, позовна давність, правовідносини, принципи, ратифікація;
 - суб'єкт права, сумісництво, указ, успадкування.
3. Випишіть з тексту чинної Конституції України або одного з кодексів (за вибором) 10-15 термінологічних словосполучень. Визначте їх структуру і лексико-граматичну модель.

Завдання до контрольної роботи № 2

1. Поясніть значення іншомовних термінів; визначте за фонетичними, граматичними та лексичними ознаками джерело запозичення:
- авізо, апатриди, депозитарій, комітент, консигнація, ноу-хау, дифамація, амністія, ад референдум, агреман;
 - патронат, чартер, імпічмент, авіста, авуари, бенефіціар, жирант, інкримінування, політика, превенція;
 - субвенція, адендум, амфіболия, віндикація, імамат, інсуреція, оброгація, репатріація, церемоніальний, антропометричний;
 - герб, іманентний, каперство, промульгація, реквірент, федерація, юриспруденція, а-конто, анклав, дамно;
 - імам, камбіо, монархія, оптація, пекулій, сервітут, хабеас дата, алонж, автаркія, дамніфікація;
 - імітація, кримінологія, полігінія, референдум, церемонія, альпарі, абсентеїзм, делькредере, інавгурація, криміналістика;
 - полігамія, рекламація, філіація, альтернат, аболіція, евфемізм, ініціал, клаузула, кодифікація, цесія;
 - абдикація, аристократія, егоцентризм, інкогніто, репарації, біокримінологія, асиміляція, біпатриди, денонсація, вето.
2. Наведіть приклади інтернаціональних терміноелементів. Яке значення вони мають?
3. Поясніть різницю у значеннях паронімів і синонімів:
- автономія – автономність, відношення – відносини – взаємини – стосунки, уповноваження – повноваження;

- авторитарний – авторитетний, замісник – заступник, свідоцтво – свідчення – посвідка;
- адреса – адрес, засуджувати – осуджувати, професійний – професіональний;
- адресант – адресат, обвинувачений – обвинувальний, потоковий – поточний;
- аргументація – аргументування, обшукати – ошукати, парламентар – парламентар;
- дипломат – дипломант – дипломник, виголошувати – проголошувати – оголошувати, цільний – цілісний;
- військовий – воєнний, федеративний – федеральний – федералістський, дбати – піклуватися – турбуватися;
- громадський – громадянський, гуманний – гуманістичний – гуманітарний, корисливий – корисний.

Завдання до контрольної роботи № 3

1. Поясніть, чим відрізняються лексичні значення виділених слів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами. Вставте пропущені букви.
 - *Договір* – *угода* (прикордонні ~; трудові ~; багатосторонні ~; тарифні ~; воєнні ~; сепаратні ~; усні ~; взаємовигідні ~; видавничі ~; джентльменські ~; міждержавні ~; таємні ~; рівноправні ~; колективні ~; політичні ~; господарські ~; кредитні ~; ліцензійні ~).
 - *Стан* – *становище* – *положення* (нелегальн... ~; міжнародн... ~; надзвичайн... ~; акти громадського ~; ~ про вибори; теоретичні ~; критичн... ~; географічн... ~; матеріальн... ~; опинитися в ~ безробітного; у занедбаному ~; суспільн... ~; майнов... ~; ~ фінансів; скрутн... ~; ~ тіла у просторі; зловживання службовим ~; воєнн... ~).
 - *Робітник* – *працівник* (здібний ~; кваліфікований ~; ~ преси; науковий ~).
 - *Сутичка* – *зіткнення* (~ поїздів; ~ між угрупованнями; кровопролитні ~; блискавичні ~; ~ між людьми).
 - *Витрата* – *витрати* – *видаток* – *затрати* (дрібні ~; бюджетні ~; ~ робочого часу; ~ праці; ~ на освіту; ~ води; ~ електроенергії; непередбачені ~; судові ~; адміністративно-господарські ~; капітальні ~; виробничі ~).

- *Відносини* – *стосунки* – *ставлення* – *взаємини* – *відношення* (процентні ~; договірні ~; земельні ~; господарські ~; між-державні ~; вартісні ~; товарно-грошові ~; правові ~; ~ з людьми; майнові ~; ~ сина з батьком; ринкові ~; суспільні ~; громадські ~; позастатутні ~; моральні ~; з'ясування ~; дипломатичні ~; політичні ~; ~ між людьми; мати певн... ~ до цього; у всіх ~; у ~ до цього питання; виробничі ~; бути в найкращих ~; пряме і зворотне ~; за добрих ~; взаємні ~; відсоткові ~; кореспондентські ~; міжнародні валютні ~).
 - *Добирати* – *обирати* (~ кадри; ~ заняття; ~ літературу; ~ дорогу; ~ депутатів; ~ президента).
 - *Визволяти* – *звільняти* – *вивільняти* (~ Вітчизну; ~ полонених; ~ з роботи; ~ час для навчання; ~ робочі руки; ~ з неволі).
 - *Керувати* – *управляти* – *правити* (~ господарством; ~ державою; ~ підприємством; ~ культурою; ~ міністерством; ~ країною; ~ човном).
 - *Відмінати* – *скасовувати* – *анулювати* (~ збори; ~ закон; ~ виставу; ~ лекцію; ~ концерт; ~ договір).
 - *Цивільний* – *громадянський* (~ шлюб; ~ кодекс; ~ закон; ~ законодавство; ~ панахида; акти ~ стану; ~ право; ~ права; ~ авіація; ~ обов'язок; ~ влада; ~ позиція; ~ оборона; ~ справа).
 - *Виборний* – *виборчий* (~ бюлетень; ~ акт; ~ посада; ~ керівництво; ~ органи).
 - *Винятковий* – *виключний* – *надзвичайний* (~ умови; ~ організатор; ~ властивість; ~ обставини; ~ ситуація; ~ стан; ~ право; ~ явище; ~ становище; ~ причина; ~ вимогливість; ~ заходи; ~ закон; ~ випадок).
 - *Громадянський* – *громадський* – *суспільний* (~ праця; ~ доручення; ~ рух; ~ порядок; ~ кодекс; ~ лихо; ~ мораль; ~ закон; ~ продукт; ~ акти; ~ виховання; ~ активність; ~ розвиток; ~ право; ~ господарство; ~ обов'язок; ~ гроші; ~ власність; ~ збори; ~ надбання; ~ позиція; ~ завдання; ~ договір; ~ суд; ~ совість).
 - *Дійовий* – *дієвий* – *діючий* – *чинний* (~ устаткування; ~ вплив; ~ армія; ~ виховання; ~ засіб; ~ сила; ~ виставка; ~ законодавство; ~ особа; ~ вулкан).
2. Випишіть з російського юридичного тексту (за вибором) 20 термінів і словосполучень та перекладіть їх українською мовою.
 3. Поставте наголос у термінах та їх словоформах:

громадянин, -а, мн. -яни, -ян; захист, -у; захисний; захисник; захисно-профілактичний; зустрічний; зубожілий; зубожіння; зубожіти, -ію, -ієш; користь, -і, ор. -ю; майновий; маркетинг, -у; машинопис, -у; машинописний; обіговий; присуд, -у; прошу; ринковий; спостерігач, -а, -ем, кл. -ачу, мн. -і, -ів; спричинити, -иню, -иниш; помилка, мн. -лки, -лок, дві помилки; запитання; заповідач; пільговий; угруповання; український.

5. Підсумкова контрольна робота

Перед іспитом студенти виконують комплексну контрольну роботу, яка передбачає стислі письмові відповіді на 2 теоретичні питання з тем курсу і виконання 6 практичних завдань. Пропонуються 15 варіантів контрольних завдань (Див. розділ IX. Варіанти контрольних робіт).

6. Підсумковий семестровий контроль

6. 1. Мета контролю.
Виявити ступінь володіння студентом теоретичними знаннями і практичними навичками роботи з мовно-термінологічним матеріалом в цілому.
6. 2. Вимоги контролю.
 6. 2. 1. Знати базовий матеріал (лекційний курс, обговорені на практичних заняттях матеріали, самостійно опрацьований матеріал).
 6. 2. 2. Уміти оперувати базовим матеріалом, орієнтуватись у лексикографічних, наукових, законодавчих джерелах. Застосовувати лінгвістичні й енциклопедичні дані, історичні відомості про явища.
 6. 2. 3. Ефективно застосовувати лінгвістичний інструментарій для оцінки й комплексного аналізу термінологічного матеріалу, мовної експертизи юридичних текстів, зокрема законопроектів.
6. 3. Форма контролю:
 6. 3. 1. За результатами вивчення дисципліни – іспит. Форма проведення – усна: співбесіда за матеріалами курсу, виконання практичного завдання та захист індивідуального словничка.
6. 4. Принцип формування екзаменаційних білетів.

Зважаючи на специфіку предмета, екзаменаційні білети укладено таким чином: спочатку – теоретичні питання (2), потім практичне завдання (1); останнє являє собою комплексний лінгвістичний аналіз правничих термінів у тексті (текстовий матеріал різний) або у словнику. Питання до іспиту див. у розділі XIV.

ВАРІАНТИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

ВАРІАНТ № 1

1. Які функції виконує термінологічна лексика у юридичному мовленні?
2. Назвіть основні особливості слова-терміна порівняно із загальноновживаним словом.

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноновживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Акт, оголошувати, джерело, гарантії.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Санкція, злочин, закон, правова держава, реалізація норм права, альтернат, віндикація.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих однокоренових термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Банковий – банківський (~ операція; ~ кредитування; ~ система; ~ політика; ~ контроль; ~ переказ; ~ службовець; ~ справа; ~ внесок; ~ крах; ~ документ); запитання – питання (інтонація ~; лист до ~; ~ до вимоги; знак ~; піднімати ~; відповідати на ~; загострювати ~; болюче ~; ставити ~; ~ життя і смерті; жіноче ~; звертатися із ~).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Надзор, обвиняемый, лишение родительских прав, поличное, правонарушение; взыскивать штраф, подвергаться санкциям, возмещать убытки, предписывающий, возбуждать судебное дело.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Правовий режим; право власності; правове регулювання ринку цінних паперів; конституційні закони України; обов'язки платників податків; кваліфікаційні комісії суддів; зловживання правом; обставини, які виключають суспільну небезпечність діяння; покарання за сукупністю злочинів.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

умисел, примусовий, арешт, покарання, впізнання, володар, роялті, маркетинг, користь, придбання, посланець, майновий, випадок, доповідач, завдання.

ВАРІАНТ № 2

1. Термінологічна система права. Внутрішньосистемні і міжсистемні зв'язки термінів.
2. Назвіть основні методи наукового дослідження юридичної термінології.

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Апарат, договір, віддавати, спостереження.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Суверенітет, ембарго, понятий, ад референдум, згвалтування, утриманці, постліміній.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих однокорених термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Інформативний – інформаційний – інформований (~ матеріал; ~ бюлетень; добре ~; ~ характер; ~ виклад; ~ відділ; ~ служба; ~ агентство; ~ перевантаженість; ~ людина); гарантійний – гарантований (~ оплата; ~ право; ~ кредит; ~ договір; ~ талон; ~ прибуток; ~ лист; ~ термін; ~ дохід; ~ угода; ~ зобов'язання; ~ свободи; ~ паспорт; ~ строк).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення:

Наказание, освидетельствование, действующий закон, вменять в обязанность, оказывать сопротивление, пикетирующий, заверитель, идентификация личности, лишать мандата (наследства, собственности, избирательных прав, гражданства).

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Правове регулювання, спадкоємець за заповітом, конституційні принципи правосуддя, цивільні правові відносини, правоздатність юридичних осіб, запобігання дорожньо-транспортній пригоді, представляти спір на вирішення суду, нетерпимість до проявів неорганізованості, матеріальне забезпечення в разі втрати годувальника, заявляти про права.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

присуд, кредитовий, батьківство, договірний, експерт, апостиль, ануїтет, афідевіт, вихованець, альпарі, оглядач, винагорода, витрата, валовий, уродженець, цедент.

ВАРІАНТ № 3

1. У чому полягає різниця між термінами і професіоналізмами?
2. Запозичення з яких мов поповнили український термінологічний фонд права? Наведіть приклади.

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Вести, звичай, відношення, перехід.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Випадок, юридична відповідальність, корупція, акти громадянського стану, явка з повинною, репарації.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих однокорених термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Автономія – автономність (~ окремих територій; політична ~; право ~; закони ~); гуманний – тоталітарний – тотальний (~ мобілізація, ~ порядки, ~ війна); гуманістичний – гуманітарний (~ норми (моралі); ~ переконання; ~ принципи; ~ рішення; ~ діяльність; ~ ставлення; ~ допомога; ~ справедливість; ~ ідеали; ~ дії; ~ умови; ~ вантаж; ~ місія; ~ спрямування; ~ культура; ~ мораль).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення:

Преступление, обстоятельство, воздерживаться при голосовании, подвергаться опасности, госбюджет, заведомо ложные показания, апелляция жалоба, доказанность основания иска, дознание, имущество залог.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Мова судочинства, правовий обов'язок, оголошення померлим, правоздатність іноземців і осіб без громадянства, упередження до свідків, підмова неповнолітнього до злочину, бути попередньо ув'язненим, матері-

альне забезпечення в разі повної або часткової втрати працездатності, обернути на свою власність, занесення до протоколу.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

захист, перевірка, перегин, подання, звичасвий, зобов'язання, завершити, визнання, маркер, плигати, диспашер, делькредере, вказівний, вірнопідданський, відповідач.

ВАРІАНТ № 4

1. Хто з українських учених вивчав питання терміна і термінології?
2. Назвіть основні типи юридичних словників.

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Доказ, викликати, допомога, повнота.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Законність, правовідносини, консолідація, усиновлення, шлюбний контракт, рекламація.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Аргументація – аргументування (переконлив... ~ положень; положення підкріплені солідною ~); суб'єктивізм – суб'єктивність (~ в оцінці подій, ~ розповіді, ~ сприйняття, ~ у зображенні подій). відділ – відділення (особливий ~; ~ зв'язку; ~ постачання; ~ освіти; ~ міліції; політичні ~; поліцейські ~; ~ Академії наук; підготовчі ~; ~ кадрів; ~ охорони здоров'я; спеціалізовані ~).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення:

Хищення, ходатайство громадянського істца, приговор, подвергаться наказанию, возлагать ответственность, расторгнуть соглашение, действующее законодательство, пикетирующий, предупредительные меры, подстрекательство.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Правове виховання, правомочність володіння, підроблення грошових знаків, невжиття запобіжних засобів, дати висновок у справі, припинення слідства, нез'явлення в строк без поважних причин на військову службу, пільги інвалідам Великої Вітчизняної війни, дати позику під заставу, угода про арбітражний розгляд спорів, давність притягнення до кримінальної відповідальності.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

Позивач, відповідач, захисно-профілактичний, машинопис, наскрізний, обіговий, феномен, ерзац, пільговий, спостерігач, захисник, найманий (працівник), податковий, поєднання, шкода.

ВАРІАНТ № 5

1. Які вимоги існують до термінів права і законодавства?
2. Назвіть найдавніші терміни права і охарактеризуйте їх з точки зору словотвірної продуктивності.

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноновживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Вимога, обставина, відкрити, вчинок.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Юрисдикція, злочин, амністія, самоврядування, право власності, презумпція, превенція.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Спекулятивний – спекулянтський (~ торгівля, ~ операції, ~ розрахунки, ~ ціни); авторитарний – авторитетний (~ комісія; ~ керівництво; ~ тон; ~ юрист; ~ уряд); узгодження – узгодженість (~ позицій, ~ дій, ~ думок); шовіністичний – шовіністський (~ пропаганда, ~ позиція, ~ твердження, ~ диктатура, ~ гасла, ~ виступ); витрата – витрати – видаток – затрати (незаконні ~, судові ~, бюджетні ~, адміністративно-господарські ~, ~ праці, ~ електроенергії, ~ робочого часу, воєнні ~).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Судебный устав, опровержение, подсудимый, внесудебное признание, подвергаться нападению, исковое заявление, представляют общественную опасность, предупредить преступление, сохранение государственной тайны, посягательство на жизнь военнослужащего.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Правовий статус, охорона праці, матеріальна відповідальність власника, цивільна правоздатність, приставляти свідка на допит, заявляти про права, підготовка справи до судового розгляду, пільги щодо оплати житлових приміщень і комунальних послуг, давати відомості про рух справи.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

завдання, доповідач, визнання, вразити, надбання, перепис, приріст, факсиміле, ультимо, рецепіса, декувер, бордеро, родовід, винагорода, витрати.

ВАРІАНТ № 6

1. Як співвідносяться правовий термін – правове поняття – правове явище?
2. Якою має бути дефініція юридичного терміна?

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Захист, виносити, закінчення, продаж.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням? Шлюб, біженець, диспозиція, магдебурзьке право, адміністративне законодавство, аброгація, порто-франко.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Показовий – показний (~ суд, ~ людина, ~ геройство, ~ змагання, ~ урок); привласнювати – присвоювати (~ землю, ~ почесне звання, ~ майно, ~ чужу працю); рятувальний – рятувний – рятувничий (~ служба, ~ команда, ~ круг, ~ станція, ~ експедиція); смертельний – смертний (~ образа, ~ крик, ~ рана, ~ доза, ~ біль, ~ загроза, ~ небезпека, ~ муки, ~ удар).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Обвинение, потерпевший, признание сделки недействительной, свидетель невольный, рассмотрение иска, способствование преступной деятельности, неприменение наказания, непринятие мер, хранение вещественных доказательств, отказ от ранее данных показаний.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Державне майно, давність володіння, цивільний позов, позов про відшкодування збитків, сторона в судовому процесі, податок на прибуток підприємств, вето Президента України, екстериторіальність іноземних дипломатичних представництв, клопотання про прийняття в громадянство, звільнення за порушення трудової дисципліни.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

заколот, покарання, виконання, трансфер, скарби, громадський, військово-адміністративний, кредит, незнання, запобіжний, девіза, кавернот, промеса, заняття, помилка.

ВАРІАНТ № 7

1. Кодифіковані терміни і некодифіковані еквіваленти термінів. Наведіть приклади.
2. Які способи термінотворення виявилися найбільш продуктивними у процесі формування термінології права?

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Конституція, виявлення, поновлювати, збір.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням? Держава, федерація, правовий прецедент, галузь права, законний представник, сервітут, секвестр.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Вимушений – змушений – примушений – примусовий (~ були відступити; ~ зупинка; ~ сидіння; ~ був піти з роботи; ~ праця; ~ рухи; ~ працювати; ~ відмовитись від ~; ~ неробство; ~ зупинитись); бережливий – бережний (~ ставлення; ~ керівник; ~ витрачання (матеріальних і трудових ресурсів); ~ господар; ~ використання).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Произвол, обжалование, признание, вооруженный разбой, причинение ущерба, непрерывность судопроизводства, признание в совер-

шених преступлення, вимуждать к даче взятки, причастность к преступлению, меры пресечения.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Правові акти, забезпечення обвинуваченому права на захист, презумпція невинності, пред'явити як доказ, подавати на затвердження, представництво за законом, підпасти під вплив, невпорядкованість витрачання коштів, угода про опіку, правові акти державного управління, незастосування загрози силою у міжнародних відносинах.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

естопель, аномія, антиномія, абандон, возз'єднання, посвідка, гетьманський, розстріл, сільськогосподарський, відправник, часопис, алфавіт, військовий, зубожіння, амфіболія.

ВАРІАНТ № 8

1. Диференціюйте поняття: термінологія, термінознавство, термінографія.
2. Термінографічно-правові розробки в Україні 1920-1930 рр.

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноновживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Операція, відбір, приховувати, утримувати.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням? Закон, спадщина, агреман, крадіжка, депозитарій.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Виголошувати – проголошувати – оголошувати (~ збори відкритими; ~ рівноправність; ~ невинним; ~ промову; ~ подяку); згода – угода

(~ про наміри ; патентно-ліцензійні ~; кредитні ~; платіжні ~; ~ на укладення договору; ~ потерпілого; ~ на участь у вчиненні злочину; учиняти ~; укласти ~; підписати ~; дійти ~).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Опека, неповиновение, признание, потерпевший, отказ в удовлетворении ходатайства стороны, надзор за соблюдением законности, находится в заключении, отвод в судопроизводстве, личный обыск, предвзятость при рассмотрении дела.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Призначення справи до слухання, пільги молодій родині, стадія судочинства, право власності господарських товариств, одноразове грубе порушення трудових обов'язків, окрема думка судді, максимальні розміри пенсій, представництво у міжнародній організації, загальна заборона випробувань ядерної зброї, крадіжка з проникненням в житлове приміщення, система розрахунків.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

прецедент, ухвала, артикул, арбітраж (у) (род. в.), анамнез, реєстровий, тяжкий, утверджений, підричник, приятельський, перепис, переданий, на вимогу, позовний, зубожіти.

ВАРІАНТ № 9

1. Які загальнонаукові та лінгвістичні методи застосовуються для аналізу юридичної термінології?
2. Чи існує різниця в інтерпретації юридичних термінів у тлумачних словниках і енциклопедіях?

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноживаних, спе-

ціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Відводити, місце, справа, засіб.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Позов, правова культура, апатриди, чинність закону, кодифікація, делькредере, цивільно-правова відповідальність.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Колоніальний – колонізаційний (~ країна, ~ питання, ~ війна, ~ рух); ліквідаторський – ліквідаційний (~ позиція, ~ борг); оснований – заснований (~ на праці, місто ~, колегія ~, ~ на успіхах, ~ на гнобленні); підслідчий – підслідний – піддослідний (~ заарештований, допитати ~, ~ камера, ~ тварини, ~ тюрма, ~ пшениця); церемонія – церемоніал (~ прийому посла, ~ вручення нагород, шлюбн... ~).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Оправдание, розыск, признание своей вины, отказ в выдаче, невменяемость обвиняемого, нарушить закон, местонахождение юридического лица, вчинять иск, законный повод к возбуждению уголовного дела, обезвреженный, прокурорский надзор; поведение, причинившее ущерб.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Конституційні правові відносини, правоздатність громадян, кримінальна відповідальність за екологічні злочини, представництво за законом, дати позичку під заставу, вступити у володіння, бюро реєстрації актів громадянського стану, місцевий розшук обвинуваченого, судова оцінка доказів; вирок, що не набув законної сили.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

пересуд, угруповання, навідник, ненависть, оглядач, перепуск, переказ, приріст, відправник, скоропис, утвердження, утруднення, криптонім, кидати, рукопис.

ВАРІАНТ № 10

1. В яких історико-політичних умовах формувалась українська юридична термінологія?
2. У чому полягає суть контекстуального аналізу правничих текстів? З якою метою він використовується?

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Орган, чинити, скарга, ухилення.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Доказ, варант, абсолютна відповідальність, право, оскарження, пороскопія, насильство.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами:

засуджувати – осуджувати (~ погані вчинки (легковажність); ~ до страти; ~ ледачих); особистий – особовий – особливий (~ справа; ~ речі; ~ увага; ~ назва; ~ значення; загін ~ призначення; ~ уподобання; ~ охорона; ~ склад; ~ рахунок; ~ нагляд; ~ посвідчення; ~ характер).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Отчуждение, показание, мошенничество, место совершения преступления, вовлечение в преступную деятельность, вступать в законную силу, меры предосторожности, вызывать в качестве свидетеля, счетная комиссия, компенсация по суду.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Кваліфікація злочинів, правовий режим надзвичайного стану, право володіння землею, обов'язкова частка в спадщині, колективна матеріальна відповідальність, замах на злочин, заборона розміщення в космічному просторі будь-якої зброї, угода з питань надання юридичної допомоги в цивільних і кримінальних справах, порушення законів та звичаїв війни, особа без громадянства.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

гетьманство, донесення, речовина, спричинити, неприязнь, занесення, програвш, пізнаний, страшний, приріст, ліцензіар, псевдонім, утерпіти, угаєний, уродженка, апоплексія.

ВАРІАНТ № 11

1. Як визначається юридична термінологія з точки зору інформативності та її функцій у нормативних текстах?
2. У чому сутність синхронічного і діахронічного підходу до юридичної термінології?

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальнозвичайних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Дія, особа, проводити (*що*), відмова.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Акредитування, відомство, нерухомість, нотаріат, міграція, герменевтика, нострифікація, позов.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами:

конституційний – конститутивний – конституціональний (~ положення; ~ право; ~ лад; ~ держава; ~ суд; ~ ознаки; ~ держава; ~

тивості організму); збірка – збірник – зібрання – збори (земські ~; ~ наказів і розпоряджень; ~ лірики; ~ робочого колективу; тематичні ~; ~ оповідань; повн... ~ творів; ~ указів; поетичні ~; ~ задач; дворянські ~; ~ працівників; ~ дум; ~ диктантів).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Устав, суверенность государственной власти, осуждение, обвиняющий, меры поощрения, выплата налога, родство по боковой линии; повреждение, причинившее расстройство здоровья; давать свидетельские показания; наличие состава преступления.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Усність судочинства, стадія судового розгляду, згода на участь у вчиненні злочину, клопотання сторони у справі, незаконний перехід державного кордону, зацікавлена особа, сторона в договорі, засвідчувати дійсність підпису, віддати до суду.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

автаркія, дамно, жирант, інсургент, капер, реквірент, господарство присадибне, адресний, апартаменти, квартал, кладовище, недоліток, недогляд, старшинство.

ВАРІАНТ № 12

1. У якому єдиному конвенціональному просторі функціонує юридична термінологія?
2. Назвіть основні етапи розвитку української юридичної термінології.

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальноживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Земля, робити, текст, вчинок.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням? Алібі, умисел, вексель, депортація, ексцес виконавця, правочин, суб'єкт права.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами:

особа – особистість (~ невіддільна від суспільства; розвивати свою ~; гармонійний розвиток ~; службова ~; повноцінна ~; посвідчення / посвідка (документ) ~ / про ~); обвинувальний – обвинувачений (~ вирок; засудження ~; ~ промова; ~ слово; неосудність ~).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Обезвреживание преступника, родословная, обвинение неосновательное, понуждение к преступлению, повреждение личного имущества, ходатайство о дополнении предварительного следствия, предупреждающий, запретительные меры, предъявить претензию.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Правова держава, право власності на інформацію, трудові правові відносини, правовий статус іноземців, межа малозабезпеченості, наражатися на небезпеку, піддавати тюремному ув'язненню, матеріальна відповідальність членів колективного сільськогосподарського підприємства; обставини, які не залежать від волі винного.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

шкода, дактилоскопія, злодій, недозволений, подать, реєстровий, переселений, обмір, фаховий, респіраторний, стерегти, недоїмковий, каперство, нотаблі, тяжкий.

ВАРІАНТ № 13

1. За якими мовними ознаками диференціюються запозичені і питомі терміни права?
2. У чому специфіка номенклатурних одиниць правової сфери?

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальнозживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Мотив, подавати, папір, пояснення.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Правовідносини, суб'єкт злочину, кліринг, легітимація, неосудність, прескрипція, пандекти.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами:

особистий – особовий – особливий (~ справа; ~ речі; ~ увага; ~ назва; ~ значення; загін ~ призначення; ~ уподобання; ~ охорона; ~ склад; ~ рахунок; ~ нагляд; нічого ~; ~ посвідчення; ~ характер; ~ запах); лист – листок – листівка – аркуш – папір (~ рослини; святкова ~; ~ паперу; пачка ~).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Лишать гражданства, исковая давность, повлекший, упразднение, таможенный, стечение обстоятельств, стоимость вещи, меры принуждения, ходатайство об освобождении, смертная казнь.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Колізія адміністративних актів, давати вимушені показання, правоздатність користування, повернути стягнення на майно боржника, матеріальне забезпечення в старості, пільги при визначення пенсії,

плата за спеціальне використання прісних водних ресурсів, припинення перебігу давності, клопотання про помилування.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

де-юре, споглядач, уподобання, ринковий, камбіо, інтерцесія, апорти, брейківен, спонукач, віремент, карго, провізор, спотайна, форзац, антропометрія.

ВАРІАНТ № 14

1. Як Ви розумієте конвенціональність терміна?
2. Інтернаціональні терміни і терміноелементи. Якими ознаками вони характеризуються?

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальнозвичайних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Норма, перегляд, звертатися, місце.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням? Арешт, санкція, матеріальна відповідальність, володіння, вето, еквітас, віндикаційний позов.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами:

парламентарний – парламентський – парламентарський (~ вибори; ~ режим; ~ республіка; ~ боротьба; ~ республіка; ~ дебати); посвідчення – свідоцтво – свідчення – посвідка (~ про одруження; ~ духовного багатства; авторське ~; нотаріальне ~ (“підтвердження”); ~ про народження; правдиве ~; посвідчення ~; ~ про відрядження; за ~ очевидця; ~ про винахід; ~ на проживання; медичне ~; записувати ~).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Исковой, взятка, предупредительные меры, вещественное доказательство, повлечь (вызывать *что-либо* как последствие), повлечь (к плохим результатам), хранить спокойствие, расчетные кредиты, достаточность обвинений, принудительное взимание средств, предъявлять права.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Постанова про проведення виїмки, юридичний факт, оскарження дій і рішень при провадженні досудового слідства, норма витрати матеріальних ресурсів, пільги за родинним станом, давність притягнення до кримінальної відповідальності, втручатися у внутрішні справи держави, втягувати в злочинну діяльність, касаційний перегляд судового рішення, посібник у вчиненні злочину.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

громадянин, заповідач, абандон, фузія, позика, онколь, прийняття, читання, судовий, подання, договір, дебітор, зустрічний, зцілений, користь, майновий.

ВАРІАНТ № 15

1. Чому ми говоримо про відносну однозначність юридичних термінів?
2. Термінологічна синонімія у законодавчих текстах. Позитивне чи негативне явище?

Завдання № 1

Складіть словосполучення або речення, в яких наведені слова виступали б у юридичних і неюридичних значеннях (загальнозживаних, спеціальних). До яких спеціальних сфер діяльності належать лексеми у термінологічних значеннях?

Стадія, техніка, розглядати, функція.

Завдання № 2

Розкрийте значення юридичних термінів. Які вони за походженням?

Апеляція, преамбула закону, правова поведінка, амністія, депозитарій, конституційний лад.

Завдання № 3

Визначте, чим відрізняється лексичне значення поданих термінів. Утворіть словосполучення з написаними у дужках словами.

Установа – заклад (~ заклади; урядові ~; торговельні ~; науково-дослідні ~; оздоровчі ~; культурно-освітні ~; політичні ~); численний – чисельний (~ ухвали; ~ зразки; ~ аналіз; ~ аудиторія; ~ організація; ~ зростання населення; ~ група; ~ товариство; ~ перевага; ~ жертви; ~ гості; ~ підприємства; ~ делегації).

Завдання № 4

Перекладіть українською мовою терміни і термінологічні словосполучення. Складіть із ними речення.

Заводить дело; изъятие имущества; билль о правах; недвижимое имущество; бумажно-денежное обращение; обстоятельства, не зависящие от воли виновного; поглощение менее строгого наказания более строгим; повышение в звании в зависимости от стажа; принуждение к даче показаний; нарушитель государственной границы.

Завдання № 5

Визначте лексико-граматичні моделі термінологічних словосполучень. Підкресліть стрижневі компоненти словосполучень.

Юридична підстава, право власності на землю, закриття провадження у справі, попередження антисоціальних проявів, відпустка у зв'язку з навчанням, пільги військовослужбовцям, компенсація за невикористану відпустку, загальна заборона випробувань ядерної зброї, набрання законом чинності, притягти до відповідальності, розшук обвинуваченого.

Завдання № 6

Поставте наголос у словах і прокоментуйте:

позовний, правник, дізнання, ринковий, заповідач, визнання, коносамент, гудвіл, асфіксія, запитання, маркетинг, маржа, ерзац, присуд, валовий, незнання (законів).

ЗРАЗКИ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

До завдання № 1

СУД

Спеціальні значення:

а) юридичні:

Верховний Суд України, арбітражний суд, районний суд та ін.

(1) “державний орган, який розглядає цивільні, кримінальні та інші справи” – загальнородовий термін сфери судоустрою;

Витребувати судом. Без суду і без слідства. Участь у суді.

(2) “розгляд цивільної або кримінальної справи; судовий процес” – загальнородовий термін сфери судочинства;

б) релігійні:

Божий суд. Страшний суд. Останній суд. (3) “божа кара за вчинений гріх, злочин; суд, який вершитиме бог над усіма людьми, коли настане “кінець світу” – термін релігійної сфери;

в) загальноновживані значення:

Суд лікарів. Винести свою творчість на суд глядачів. (4) “думка про кого-, що-небудь, оцінка когось, чогось; виносити (що) на суд – знайомити кого-небудь зі своїми творами, планами і т. ін., щоб почути його думку.

ЗАКОН

а) Загальнонаукове значення – “об’єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв’язок між предметами, явищами або процесами” // “Основне положення якої-небудь науки”;

б) спеціальних значень декілька, оскільки термін вживається в різних сферах людської діяльності:

Закони України. Іменем закону. По закону. Закон про кримінальну відповідальність. Цивільні закони. Виборчий закон. (1) “Нормативний акт вищої юридичної сили, який регулює найважливіші суспільні відносини” (юридичний термін).

Закони природи. Закони спадковості (термінологія природничих наук).

Закон всесвітнього тяжіння (термінологія фізики).

Періодичний закон (термінологія хімії).

Закони мислення. Закони діалектики. Закон причинності. Закон переходу кількості в якість. (філософська термінологія).

Закони логіки. Закон заперечення (термінологія логіки).

Закони розвитку мови. Закон відкритого складу (лінгвістична термінологія).

Валютний закон. Закон вартості (фінансово-економічна термінологія).

Соціальний закон. Закон народонаселення (соціологічна термінологія).

Расистський закон (політична термінологія).

Моральний закон (термінологія етики).

Закон стилю (термінологія мистецтва).

Закон божий. Святий закон. (Закон – “сукупність догм (основних положень) якої-небудь релігії, віровчення” – релігійний (богословський) термін).

в) Загальноживане значення: *Закон дружби*: Один за всіх – за одного усі! (закон – “загальноприйняте правило поведінки”).

До завдання № 2

Абдикація – дострокова відмова від привілеїв та прерогатив посади (від англ. abdication).

Аболіція – скасування закону або рішення (від лат. abolitio – знищення, скасування).

Абсентизм – ухилення виборців від участі в голосуванні (від лат. absentis – відсутній).

Автаркія – замкненість, самоізоляція країни від економіки і політики інших країн з метою створення самодостатньої держави (від гр. autarkeia – самозадоволення, від autos – сам та arkeo –знаходжусь у достатку).

Автентичний – дійсний, вірний (від грецьк. авто – сам).

Амфіболія – фігура мови, яку можна тлумачити і розуміти двозначно (карати / не можна / помилувати) (від гр. amphibolia – двозначність, неясність; логічна помилка, що виникає внаслідок неясності чи багатозначності мовної конструкції).

Анклав – територія, чи частина території держави, оточена з усіх боків територією іншої країни (франц. enclave від пізньолат. inclavo – запираю на ключ; лат. clavis – ключ).

Біпатриди – особи, що мають громадянство двох чи більше держав (від лат. bis – двічі, гр. patris – вітчизна) (= біполіди).

Варант – документ, який засвідчує той чи інший юридичний факт (англ. warrant – правомочність).

Випадок – юридичний акт, за умови існування якого особа може бути звільнена від відповідальності, оскільки відсутня вина її. Питомий

термін, утворений на основі загальноживаного слова шляхом семантизації (спеціалізації значення). Похідне від *падати*.

Володіння – фактичне панування над речами, що має юридичне значення. Питоме слово, утворене від праслов'янського кореня *voldeti “володіти, правити, керувати”.

До завдання № 3

ДОГОВІР – УГОДА (прикордонні ~; трудові ~; багатосторонні ~; тарифні ~; воєнні ~; сепаратні ~; усні ~; взаємовигідні ~; видавничі ~; джентльменські ~; міждержавні ~; таємні ~; за мовчазн. ... ~; рівноправні ~; колективні ~; політичні ~; господарські ~; кредитні ~; ліцензійні ~).

Договір – Взаємне зобов'язання, письмова або усна угода про права та обов'язки між державами, установами, підприємствами та окремими особами.

Угода – 1. Взаємна згода, домовленість про щось. *Попередня угода. Пристати на угоду.*

2. Договір, за яким встановлюються взаємні зобов'язання щодо чогось.

Договір – угода рос. *соглашение* (прикордонні угоди; трудові угоди; багатосторонні договори / угоди; тарифні угоди; воєнні договори; сепаратні договори; усні договори / угоди; взаємовигідні договори; видавничі договори; джентльменські угоди (“договір, за яким встановлюються взаємні зобов'язання щодо чогось”; міждержавні угоди, міжнародні угоди / договори; таємні договори; за мовчазною угодою; рівноправні договори; колективні договори; політичні договори; господарські договори; кредитні угоди; ліцензійні угоди).

До завдання № 4

Розыск – розшук; родословная – родовід; устав – статут; возбуждать вопрос, судебное дело – порушити питання, судову справу; подвергаться опасности – наражатися на небезпеку; свидетель невольный – свідок мимовільний; свидетельство о семейном положении – посвідка про родинний стан; неприменение наказания – незастосування покарання (кари); отказ в возбуждении уголовного дела – відмова (відмовлення) в порушенні кримінальної справи; отказ в удовлетворении ходатайства стороны – відмова задовольнити клопотання сторони; унаследованный – одержаний (дістаний) у спад-щину (у спадок), успадкований.

Правова система – термінологічне словосполучення, лексико-граматична модель: “прикметник + іменник (Adj + N_{nom});
презумпція невинності – “іменник + іменник” (N_{nom} + N_{gen});
запобігти злочину – “дієслово + іменник” (V + N_{dat});
локальні правові норми – “прикметник + прикметник + іменник” (Adj + [Adj + N_{nom}]);
кваліфікаційні комісії суддів – “прикметник + іменник + іменник” ([Adj + N_{nom}] + N_{gen});
порушити кримінальну справу – “дієслово + прикметник + іменник” (V + [Adj + N_{acc}]);
особливо небезпечний злочин – “прислівник + прикметник + іменник” (Adv + [Adj + N_{nom}]);
конституційні закони України – “іменник + прикметник + іменник” (Adj + N_{nom} + N_{gen});
обов'язки платників податків – “іменник + іменник + іменник”: (N_{nom} + [N_{gen} + N_{gen}]);
зловживання службовим становищем – “іменник + прикметник + іменник”: (N_{nom} + [Adj + N_{abl}]);
плата за спеціальне використання прісних водних ресурсів – “іменник + [(за) прикметник + іменник] + [прикметник + прикметник + іменник]: (N_{nom} + [(за) Adj + N_{acc}] + [Adj + Adj + N_{gen}]).

Слід використовувати такі умовні символи: N – іменник; V – дієслово; Adj – узгоджене означення (прикметник, займенник); Adv – прислівник; N_{nom} – іменник у називному відмінку (лат. nominativus); N_{gen} – іменник у родовому відмінку (лат. genetivus); N_{dat} – іменник у давальному відмінку (лат. dativus); N_{acc} – іменник у знахідному відмінку (лат. accusativus); N_{abl} – іменник в орудному відмінку (лат. ablativus); N_m – іменник у місцевому відмінку (лат. не має).

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ¹

1. З історії українських правничих термінів.
2. Джерела історичного вивчення української юридичної термінології.

¹ Студент обирає тему реферату за своїм бажанням, попередньо узгодивши її з викладачем.

3. Питання розвитку української юридичної термінології у працях Наукового товариства імені Тараса Шевченка.
4. Термінологічно-правові і лексикографічні розробки в Україні 20-30 рр. ХХ ст.
5. Проблема розбудови національної правничої термінології у працях Інституту української наукової мови ВУАН.
6. Синонімія у сучасній українській термінології права.
7. Уніфікація та стандартизація термінології в міжнародному законодавстві, лексикографічних джерелах, інформаційно-пошукових системах (ІНС).
8. Багатомовний юридичний тезаурус “Евронос”.
9. Проблеми перекладу термінів у міжнародно-правових текстах.
10. Складні випадки терміновживання.
11. Проблеми упорядкування і систематизації української юридичної термінології у сучасному термінознавстві.
12. Синонімія у сучасній українській термінології права.
13. Методи лінгвістичного вивчення юридичної термінології.
14. Сучасна юридична термінографія.
15. Юридична термінологія у процесі комп’ютеризації.

ТЕМИ КУРСОВИХ РОБІТ

1. Юридична термінологія у писемних пам’ятках права періоду Київської Русі.
2. Юридична термінологія у Литовських статутах.
3. Юридична термінологія в українському кодексі “Права, за якими судиться малоросійський народ”.
4. Юридичні терміни у працях українських правників ХVІІІ ст.
5. Питання юридичної термінології у наукових дослідженнях правознавців ХІХ ст.
6. Юридична термінологія у лексикографії до ХХ століття.
7. Термінографічно-правові розробки в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.
8. Формування концептуальних засад українського термінознавства.
9. Історія юридичних термінів у працях українських і зарубіжних мовознавців.
10. Українська термінологія сімейного (родинного) права.
11. Формування української термінології спадкового і майнового права в українській мові.

12. Термінологія зобов'язально-договірного права.
13. Номенклатура судових інстанцій, органів і судових службових осіб в українській мові.
14. Терміносистема судочинства у синхронії та діяхронії.
15. Термінологія на означення учасників судового процесу в українській мові.
16. Термінологія на означення судових доказів в українській мові.
17. Система і структура термінології цивільного права в сучасній українській мові.
18. Термінологія конституційного права.
19. Терміносистема адміністративного права в сучасній українській мові.
20. Термінологія кримінального права: історія і сучасність.
21. Термінологія міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю.
22. Українська терміносистема міжнародного права: еволюція і сучасний стан.
23. Термінологія міжнародного публічного права.
24. Терміни дипломатичного і консульського права.
25. Терміни фінансового права в сучасній українській мові.
26. Термінологія комерційного права.
27. Термінологія банківського права.
28. Термінологічні підсистеми міжнародного морського, повітряного та метеорологічного права.
29. Термінологія космічного права.
30. Терміносистема атомного права.
31. Термінологія екологічного та медичного права.
32. Проблеми упорядкування й систематизації сучасної термінології права.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СЛОВНИКА ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Словник подається в комп'ютерному наборі на дискеті 3,5 Д та у друкованому вигляді.

Рекомендований текстовий редактор: Microsoft Word 6.0-8.0 (doc), шрифт "Times New Roman", розмір 12, інтервал 1. Параметри сторінок: поля ліворуч, праворуч, угорі й унизу – 2 см.

Назва файла – прізвище виконавця. Якщо прізвище довге, назва скорочується за рахунок останніх літер.

На початку словника вказуються дані про виконавця: прізвище, ім'я, по батькові, назва факультету і навчального закладу (скорочено)

Назва галузевого словника, н-д: *Словник термінів дипломатичного права*. Якщо словник має загальноправовий (негалузевий) характер, зазначаються літери (О-Р).

Кількість ТО (термінологічних одиниць: 200; з них термінів-слів (Т:180) і термінологічних словосполучень (ТС:20):

Робота складається з 3-х частин: I. Реєстр (список) термінів і термінологічних одиниць. II. Словник (словникові статті). III. Список використаних джерел та їх умовних скорочень.

Правила оформлення цих частин:

I. Список реєстрових слів друкується в алфавітному порядку (стовпчиком, кожне слово з нового абзацу, абзаци пронумеровані).

II. Словник містить словникові статті в алфавітному порядку.

Структура словникової статті:

- 1) Реєстрове слово.
- 2) Етимон (твірна основа або слово).
- 3) Дефініції терміна.
- 4) Джерела (з яких взято дефініції).
- 5) Примітки.

Для зручності створюються 5 відповідних колонок.

Правила оформлення структурних частин словникової статті.

1. Реєстрові слова друкуються з великої літери напівжирним шрифтом. Якщо слово має різні варіанти написання, вони обов'язково наводяться поруч з основним варіантом (нормативним і найбільш поширеним) в дужках. Наприклад: **Анклав (енклав). Омбудсмен (омбудсман).**
2. У цій частині наводяться довідки про походження терміна з етимологічних словників, словників іншомовних слів, енциклопедій тощо. Напр.: **франц. enclave, від лат. inclavo – зачиняю на ключ).**
3. У колонці “Дефініції” подаються визначення (тлумачення) терміна. Напр.: **“територія або частина території держави, повністю оточена територією іншої держави”**. Якщо термін багатозначний, окремі значення нумеруються.
4. У цій частині зазначаються джерела, з яких взято дефініції (це законодавчі акти, законопроекти, словники, енциклопедії, наукова і навчальна література). Для законодавчих актів і законопроектів слід зазначити їх повну назву (виділяється курсивом). Якщо ця ж дефініція зафіксована

у словнику термінів законодавства, подати назву словника у скороченому вигляді. Напр.: *Національний банк України. Лист “Про порядок проведення банками операції з вексями” від 25.02.93 // Сл. терм. чин. норм.-прав. акт. – 99. – С. 6.* Коли студент подає свій варіант дефініції, то він зазначає своє авторство таким чином: *Авт. студ. Іващенко Г. П.* Якщо дефініції перекладені українською мовою з іншомовного джерела, то після зазначення його назви слід зробити позначку: *Переклад студ. Іващенко Г. П.* Назви інших джерел (словників, енциклопедій, навчальної та наукової літератури) подаються скорочено. Використовувати треба усталені та загальноприйняті скорочення, поширені в бібліографічній практиці. Власні варіанти скорочень слід узгодити з викладачем. Список скорочень та їх повних назв подається в кінці словника у спеціальній рубриці.

- У колонці “Примітки” укладач словника стисло висловлює свої зауваження, пропозиції, нотатки щодо дефініцій термінів, їх інтерпретації в словниках або інших джерелах, зазначає помилки, огріхи, неточності. Тут слід робити відсилання до інших статей, напр. *Пор., Див. також* та ін.

Після словника обов’язково подати Список використаних джерел та їх умовних скорочень.

При комп’ютерному наборі слова слід: а) вимкнути “перенос”, б) абзаци позначати символом “enter”, в) текст набирати з першої позиції, г) застосовується вирівнювання тексту ліворуч.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

- Місце і роль правничої термінології в українському словнику літературної мови.
- Загальноживані слова, професіоналізми і терміни.
- Термінологічні одиниці: терміни-слова і термінологічні словосполучення.
- Термінологія і номенклатура.
- Термінологія і термінологічна система. Термінознавство. Термінографія.
- Термін і слово. Термін і поняття. Зв’язок між правовим явищем, правовим поняттям і терміном.
- Природа, специфічні ознаки і характеристики правничого терміна у світлі сучасного термінознавства.

8. Структура терміна: семантична, граматична, словотвірна.
9. Дефініція терміна.
10. Кодифіковані і некодифіковані терміни.
11. Класифікація термінологічних одиниць за структурою.
12. Основні типи термінологічних сполучень (ТС) за кількістю компонентів, їх характером, взаємовідношеннями стрижневого і додаткових компонентів.
13. Структурні типи багаточленних конструкцій термінів.
14. Продуктивні і непродуктивні лексико-граматичні моделі терміносполучень в сучасній українській юридичній термінології.
15. Методологія і методика наукового вивчення термінів і термінології права.
16. Лінгвістичні і загальнонаукові методи аналізу термінологічної лексики.
17. Метод автоматичної обробки юридичних текстів.
18. Тезаурування і моделювання у юридичному термінознавстві.
19. Методи семантичного аналізу і класифікації правничих термінів (компонентний, контекстуальний, валентнісний, трансформаційний, ступінчатої ідентифікації).
20. Юридичний термін у лексикографії та термінографії.
21. Термінографічно-правові розробки в Україні 20-30-х рр. ХХ ст.
22. Специфіка тлумачення правничих термінів у загальномовних і спеціальних словниках.
23. Терміни права в енциклопедичних і тлумачних словниках.
24. Історія розвитку і функціонування термінів за даними історичних словників.
25. Питання терміновживання у нормативних словниках.
26. Семантика, сполучуваність і зв'язки термінів права у лінгвістичних словниках різних типів.
27. Юридичний термін у синхронії та діяхронії.
28. Основні етапи розвитку української правничої термінології.
29. Загальна генетична характеристика української правничої термінології.
30. Джерела історичного вивчення юридичної термінології.
31. Найдавніші терміни права.
32. Етимологічна характеристика юридичних термінів.
33. Терміни права питомі і запозичені.
34. Грецькі запозичення у складі юридичного словника.

35. Латинські терміоеlementи і слова у сучасному юридичному словнику.
36. Церковнослов'янські елементи у юридичному словнику.
37. Польські запозичення в словнику правничих термінів.
38. Взаємодія російської та української мов в процесі формування термінологічної лексики права.
39. Запозичення із західноєвропейських мов та їх роль у формуванні української правничої термінології.
40. Англіцизми та їх вплив на розвиток сучасного юридичного словника.
41. Взаємодія національних та інтернаціональних елементів у процесі формування терміносистем.
42. Термінотворення на основі внутрішніх ресурсів української мови
43. Способи і моделі утворення правничих термінів.
44. Правничі терміни твірні і похідні.
45. Основні засоби термінотворення.
46. Синтаксичний спосіб термінотворення.
47. Морфологічні способи термінотворення.
48. Транспозиція як спосіб термінотворення.
49. Семантичний спосіб термінотворення.
50. Словотвірна модель та ступінь її продуктивності у межах терміносистеми права.
51. Словотвірні гнізда ключових термінів права.
52. Лексико-семантична характеристика юридичних термінів.
53. Граматико-стилістична характеристика юридичних термінів.
54. Дублетність, синонімія і варіювання у сучасній українській термінології права.
55. Нормативні і ненормативні слововживання у сучасному юридичному мовленні.
56. Складні випадки терміновживання.
57. Паронімія в юридичному мовленні.
58. Омонімія в правничій термінології.
59. Упорядкування, уніфікація та стандартизація сучасної правничої термінології.
60. Юридична термінологія у процесі комп'ютеризації.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Артикуца Н. В. Джерела історичного вивчення юридичної термінології української та російської мов XVII-XVIII ст. // Система і структура східнослов'янських мов: Міжкаф. збірн. наук. праць УДПУ. – К., 1997.
2. Артикуца Н. В. Мова права. Методичний комплекс навчальної дисципліни. – К., 2002.
3. Артикуца Н. В. Мова права. Програма курсу. – К., 1998.
4. Артикуца Н. В. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів // Право України. – 1997. – № 12. – С. 58-60.
5. Артикуца Н. В. Термінологічно-правовий фонд української мови: проблеми методології дослідження // Система і структура східнослов'янських мов. – К., 1999. – С. 164-187.
6. Артикуца Н. В. Українська юридична термінологія. Програма курсу. – К., 1998.
7. Артикуца Н. В. Юридична термінологія. Методичний комплекс навчальної дисципліни. – К., 2002.
8. Артикуца Н. В. Юридична термінологія: проблеми і перспективи вивчення // Право України. – 1998. – № 4.
9. Брицын М. А. Из истории восточнославянской лексики. – К., 1965.
10. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М., 1987.
11. Гринев В. С. Введение в терминологическую лексикографию: Учеб. пособие. – М., 1986.
12. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К., 2000.
13. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М., 1980.
14. Как работать над терминологией. Основы и методы. – М., 1968.
15. Квитко И. С. Термин в научном документе. – Львов, 1976.
16. Конституція незалежної України: У 3-х кн. / Під заг. ред. С. Головатого / Укр. Правнич. Фондація. – К., 1995-2000.
17. Кравченко С. П. Проблемність юридичної термінології та шляхи її удосконалення // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 1998. – С. 50-58.
18. Крыжановская А. В., Симоненко Л. А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. – К., 1987.

19. Лейчик В. М. Прикладное терминоведение и его направления // Прикладное языкознание / Отв. ред. А. С. Герд. – СПб., 1996.
20. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М., 1982.
21. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах. – К., 1993.
22. Панько Т. І. Від терміна до системи. – Львів, 1979.
23. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підр. для студ. гуман. спец. вищих навч. закл. – Львів, 1994.
24. Реформатский А. А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии / Отв. ред. В. П. Даниленко. – М., 1986.
25. Сербенська О. А. З історії вивчення української юридичної термінології // Питання слов'янського мовознавства. – 1963. – № 7-8.
26. Склад і структура термінологічної лексики української мови / Відп. ред. А. В. Крижанівська. – К., 1984.
27. Словотвір сучасної української мови. – К., 1979.
28. Ставнюк В. В. Юридична латина: основи граматики, вибрані юридичні терміни, формули; сентенції. – К., 1997.
29. Терминоведение на Украине. Библиографический указатель (1947-1980). – К., 1982.
30. Юсупов С. Н. Работа над тезаурусом как один из возможных способов нормализации правовой терминологии // Труды ВНИИСЗ. – Вып. 11. – М., 1978.
31. Язык закона / Под ред. А. С. Пиголкина. – М., 1990.

Додаткова література

1. Артикуца Н. В. До історії лексеми *закон* у слов'янських мовах // Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 110–120.
2. Артикуца Н. В. До історії слова *суд* в українській мові // Семантика мови і тексту: Тези V Міжнар. конф. – Ч. 4. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 13–20.
3. Артикуца Н. В. Лексеми *суд*, *правда* і *право* в історії слов'янської культури // Слов'янська культура: здобутки і втрати: Мат. міжнар. конф. – Полтава, 1996. – Т. 2. – С. 236–239.
4. Артикуца Н. В. Перший кодекс українського права та його роль у формуванні юридичної термінології східнослов'янських мов // Глухів і Глухівщина в історії українського національного відродження (Творча спадщина родини Марковичів). – К., 1998. – С. 94–102.

5. Артикуца Н. В. Правнична термінологія та деякі аспекти її вивчення у мовних курсах юридичних факультетів і вузів // Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні: Міжн. наук. конф. (28–29 листопада 1996 р.) / Національний університет “Киево-Могилянська академія”. – Київ, 1998. – С. 213–215.
6. Артикуца Н. В. Про найважливіші аспекти мовної підготовки майбутніх юристів // Современные тенденции развития и взаимодействия языков: Сборник материалов межвуз. науч.-практ. конф., посв. Дню слав. письменности (23-24 мая 2000 г., Винница). – Винница, 2000. – С. 3–9.
7. Балыхина Т. М. Терминологические словосочетания в языке юридической литературы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1983.
8. Боярова Л. Мовна норма і термінологія // Мовознавство. – Третій міжнародний конгрес українців (26-29 серпня 1996 р.). – Х., 1996.
9. Брицин М. Я. Юридичний термін *вира* в давньоруській мові // Дослідження з лексикології та лексикографії: Респ. міжвідомчий зб. – К., 1965.
10. Брицын М. А. Юридическая терминология в восточнославянской письменности до XV века: Дис. ... докт. филол. наук. – Каменец-Подольский, 1966. – Т. 1-2.
11. Брицина О. І. Деякі суспільно-політичні терміни “руської мови” XIV-XVст.: *Уряд, урядник, рядця, пан, сойм* // Доп. та повідомл. на звіт. наук. сесії каф. Кам’янець-Поділ. пед. ін-ту за 1962 р.: Тези. – Кам’янець-Подільський, 1963. – С. 28-30.
12. Веретка С. Українська правнична термінологія. Наша процесуальна термінологія // Червоне право. – 1927. – № 13.
13. С. Українська юридична термінологія. Термінологія на російське “сделка” // Червоний юрист. – 1926. – № 1.
14. Верхратський І. Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної. – Львів, 1864. [ЗНТШ. – 1909. – Т. 89. – Кн. 3]
15. Висоцький З. Українська правнична термінологія (В зв’язку з українізацією органів юстиції) // Червоне право. – 1926. – № 8-9.
16. Волкова И. Н. Моделирование определений в терминологических стандартах // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986.
17. Герд А. С. Терминологический словарь среди других типов словарей // Современная русская лексикография. – Л., 1981.

18. Гладкий М. До проблеми нашої наукової термінології (Рос.-укр. словник правничої мови) // Пролетарська правда. – 1926. – № 319.
19. Головатий С., Зайцев Ю., Усенко І. Правнича термінологія і державотворчий процес // Укр. право. – 1995. – 1(2).
20. Головацкий Я. Де що о деловом языке у нас на Руси // Зоря Галицка. – 1850. – № 17.
21. Горобець В. Й. Розвиток термінології права в українській літературній мові XIV-XVIII ст. // Мовознавство. – 1984. – № 3.
22. Грицин В. Українські правники і рідна мова // Рідна мова. – 1931. – Ч. 7.
23. Дністренко В. Українська правнича термінологія цивільного права // Червоне право. – 1928. – № 13-14.
24. Дністренко В. Українська правнича термінологія. Українська термінологія на “отчуждение” // Червоне право. – 1926. – № 6-7.
25. До питання про українську правничу термінологію // Вестн. сов. юстиції. – 1924. – № 24(34).
26. Жеребкин В. Е. Логический анализ понятий права. – К., 1976.
27. Зайцев Ю. Іншомовні термінозапозичення та проблема оптимальної номінації // Укр. право. – 1994. – № 1 (2).
28. Зайцев Ю. Методико-організаційні засади опрацювання термінології Проекту Цивільного кодексу України // Укр. право. – 1996. – № 2.
29. Зайцев Ю. Проект цивільного кодексу України як основа для розбудови української правничої терміносистеми // Тези наук. конф. з проблем суч. укр. правопису і термінології (12-13 грудня 1997 р.). – К., 1997.
30. Зацерковний Г. Причинки до правничої термінології // Часопись правнича і економічна. – Львів, 1902. – Т. IV-V.
31. Інструкція до укладання словників ІУНМ // Вісник ІУНМ. – Вип. 1. – К., 1928.
32. Історія української мови. Лексика і фразеологія / АН УРСР. – К., 1983.
33. Історія, стан та перспективи розбудови української термінології. – К., 1992.
34. Канделаки Т. Л. Опыт разработки принципов упорядочения терминологии (Конструирование словарей системного типа) // Современные проблемы русской терминологии / Отв. ред. В. П. Даниленко. – М., 1986.
35. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов. – М., 1977.
36. Кауфман И. М. Терминологические словари. Библиография. – М., 1961.

37. Кияк Т. Багатомовні тлумачні словники як термінологічна база для формування сучасних стандартів українських терміносистем // Мовознавство. – Третій міжнародний конгрес україністів. – Х., 1996.
38. Кияк Т. Прагматичні аспекти стандартизації української термінології // Мовознавство. – 1993. – № 1.
39. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения. – К., 1989.
40. Ковалик І. І. Логіко-лінгвістична проблематика технічної термінології у слов'янських мовах // Вісник Львів. ун-ту. – Сер. філ. – 1969. – Вип. 6.
41. Коваль А. П. Синоніміка в термінології // Дослідження з лексикології та лексикографії. – К., 1965.
42. Кочан І. Термінологія і сучасний правопис // Тези наукової конференції з проблем сучасного українського правопису і термінології (12-13 грудня 1997 р.). – К., 1997.
43. Кримський А. Правничі терміни в акад. “Російсько-українському словнику” // Культура і побут. – 1925. – № 13.
44. Крыжановская А. В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков: Проблемы унификации и интеграции. – К., 1985.
45. Лейчик Б. М. Предмет и метод науки терминологии // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск, 1971.
46. Максимейко Н. Об украинской юридической терминологии // Вестник сов. юстиции. – 1924. – № 21.
47. Матеріали до української термінології та номенклатури. – Т. XVI. УАН. Ін-т української наукової мови. Держвидав України.
48. Момот П. Українська правнича термінологія й суд // Червоне право. – 1926. – № 6-7.
49. Огієнко І. Для одного народу – одна наукова термінологія // Рідна мова. – 1935. – Ч. 11.
50. Огієнко І. Інститут української наукової мови в Києві // Рідна мова. – 1933. – Ч. 2.
51. Огієнко І. Словник правничої мови // Рідна мова. – 1933. – Ч. 1.
52. Паламарчук Л. Загальнономовний словник і термінологія // Мовознавство. – 1975. – № 3.
53. Панько Т. Теоретичні засади українського термінотворення // Науково-технічне слово. – 1992. – № 1.
54. Пашук А. Й. Юридична термінологія в судових документах України XVII ст. // Доп. та повідомл. Львівського ун-ту. – 1957. – Вип. 7. – Ч. 2.

55. Перша всеукраїнська конференція з питань кодифікації українського законодавства (29-30 червня 1993 р., м. Київ) // Укр. право. – 1994. – № 1(2).
56. Пиотровский Р. Г. Термин – терминология – терминосистема // Структурная и математическая лингвистика. – 1978. – Вып. 6.
57. Полешко А. Конкретизація юридичних термінів у термінологічних словосполученнях // Рад. право. – 1976. – № 9.
58. Полешко А. С. Некоторые особенности природы терминологических словосочетаний (на материале юридической терминологии) // Структурная и математическая лингвистика. – 1978. – Вып. 6.
59. Полешко А. С. О природе терминированности словосочетаний: На материале юридической терминологии // Там само.
60. Полешко А. Юридичні поняття, що передаються словосполученнями // Рад. право. – 1977. – № 2.
61. Полек В. Т. До історії слова *право* в українській мові // Тези доп. зв. наук.-теор. конф. кафедр Ів.-Фр. пед. ін-ту. – Івано-Франківськ, 1965.
62. Полек В. Т. З життя слів: Про деякі юрид. терміни (*Декрет, конституція, закон*) // Укр. мова в школі. – 1959. – № 5.
63. Полек В. Т. Матеріали до історії слова *правда* в українській мові // Тези доп. зв. наук.-теор. конф. кафедр Ів.-Фр. пед. ін-ту. – Івано-Франківськ, 1965.
64. Полюга Л. М. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. – К., 1991.
65. Проблематика определений терминов в словарях разных типов. – Л., 1966.
66. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка / Проблемы структурной лингвистики. – М., 1968.
67. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии / АН СССР. – М., 1961.
68. Секунда Т. Принципи складання української технічної термінології // Вісник Інституту української наукової мови. – 1928. – Вип. 2.
69. Семененко О. Українська юридична термінологія: Термінологія на “состав преступления” // Червоне право. – 1926. – № 4.
70. Сербенська О. А. Вклад Івана Франка в розвиток юридичної термінології // Тези 11-ї щоріч. міжвуз. наук. конф., присвяч. 110-річчю з дня народження Івана Франка. – Львів, 1966.
71. Сербенська О. А. Про розроблення української юридичної термінології // Рад. право. – 1958. – № 4.

72. Сербенська О. А. Про українські юридичні терміни *свідок, сторона, справа* // Зб. робіт аспірантів Львівського ун-ту: Сер. філол. наук. – Львів, 1963.
73. Сербенська О. А. Українські терміни, зв'язані з веденням слідства / / Вісн. Львівського ун-ту. – Сер. філол. – 1969. – Вип. 6.
74. Сербенська О. А. Українські юридичні терміни для означення присудів // Вісн. Львівського ун-ту. Сер. філол. – 1966. – Вип. 4.
75. Смільський і Момот. Українська правнича термінологія: Більше уваги до перекладу українською мовою законів // Червоне право. – 1927. – № 11.
76. Современные проблемы русской терминологии / Отв. ред. В. П. Даниленко. – М., 1986.
77. Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація: Тези III Всеукраїнської конференції. – К., 1995.
78. Суперанская А.В. Терминология и номенклатура // Проблематика определенных терминов в словарях разных типов. – М.; Л., 1976.
79. Терминология и норма: О языке терминологических стандартов / АН СССР; Отв. ред. В. П. Даниленко. – М., 1972.
80. Термінологія українська правнича: Робота Комісії при РНК УРСР в справі удосконалення правничої термінології. Постанови Комісії // Червоне право. – 1928. – № 5-6.
81. Тихонов А. Н. Словообразовательные гнезда в терминологии // Научно-технический прогресс і проблеми термінології: Тез. доп. – Львів, 1980.
82. Ткач Ф. Е. К вопросу о полонизмах в языке украинских деловых документов середины XVII в. // Праці Одеського ун-ту. – Т. 148. – Серія філол. наук. – 1958. – Вип. 7.
83. Ткач Ф. Е. Мова ділових документів канцелярії Богдана Хмельницького. – Львів, 1964.
84. Український правопис і наукова термінологія: Проблеми норми та сучасність: Матеріали засідань мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1996-1997 років. – Львів, 1997.
85. Унбегаун Б. Русское и древнеславянское в юридической терминологии // IV Междунар. съезд славистов: Материалы и дискуссии. – М., 1962. – Т. II.
86. Усенко І. Б. Українська юридична термінологія // Мироненко О. М., Римаренко Ю. І., Усенко І. Б., Чехович В. А. Українське державотворення: Словник-довідник. – К., 1997.
87. Фостик Ф. П. До питання про словник української актової мови // Наук.-інформ. бюл. Арх. упр. УРСР. – К., 1959. – № 1 (35).

88. Франко І. З поля нашої науки. – Т. 46. – Кн. 2.
89. Хаютин А. Д. Термін. Терминологія. Номенклатура: Учеб. посіб. – Самарканд, 1972.
90. Холодний Г. До історії організації термінологічної справи на Україні // Вісник Інституту української наукової мови. – 1928. – Вип. 1.
91. Худаш М. Л. Виробничо-професійна та адміністративно-юридична лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. (З матеріалів рукописних пам'яток Львівського Савропійського братства) // Дослідження і матеріали з української мови. – К., 1960. – Т. 2.
92. Худолєєва С. П. Про природу термінів-синонімів // Мовознавство. – 1978. – № 4.
93. Худолєєва С. П. Термін та його лінгвістична сутність // Мовознавство. – 1979. – № 5.
94. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (К основам сопоставительного терминоведения). – Львов, 1988.
95. Циткина Ф. А. До питання про структуру термінів-словосполучень // Мовознавство. – 1976. – № 6.
96. Чайковский А. Чи нашим правникам потрібне знання української мови // Рідна мова. – 1933. – Ч. 1.
97. Шелов С. Д. Терминология, профессиональная лексика и профессионализмы // Вопросы языкознания. – 1984. – № 5.
98. Яворський Ю. Українізація в законодавній справі // Червоне право. – 1926. – № 5.

ЮРИДИЧНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ

СУЧАСНІ ЗАГАЛЬНОЮРИДИЧНІ СЛОВНИКИ

- Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Т. 1-4. – К., 1998-2002.
- Юридическая энциклопедия / Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров; Под общ. ред. М. Ю. Тихомирова. – М., 1999.
- Головченко В. В., Ковальський В. С. Юридична термінологія: Довідник. – К., 1998.
- Додонов В. Н., Пиголкин А. С., Панов В. П., Суханов Е. А., Волосов М. Е. Энциклопедический юридический словарь / В. Е. Крутских (ред.). – М., 1998.

- Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О. М. Мироненка. – К., 1997.
- Большой словарь официальных юридических терминов / Сост. Ю. И. Фединский – М. 2001.
- Юридичний словник-довідник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1996. (Nota bene).
- Словарь-справочник по праву / Сост. А. Ф. Никитин. – М., 1995.
- Марчук В. М., Ніколаєва Л. В. Основні поняття та категорії права. – К., 2001.
- Юридичний словник / За ред. академіків АН УРСР Б. М. Бабія, В. М. Корецького, чл.-кор. АН УРСР В. В. Цветкова. – К., 1974.
- Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М., 1999.
- Большой юридический энциклопедический словарь. – М., 2000.
- A Dictionary of Law / Edited by E. A. Martin. – Oxford; New York, 1996.
- Avenarius H. Kleines Rechtswörterbuch: 800 Definitions- und Erläuterungsartikel mit zahlreichen Verweistichworten Ausführliches Register. – Born, 1992.
- Black's law dictionary / Editor in chief Bryan A. Garner. – St. Paul, 1999.
- Burton W. Burton's legal thesaurus. – New York, 1999.
- Garner B. A dictionary of modern legal usage. – New York; Oxford, 1995.
- Ivamy E., Hardy E., Mozley. Whiteley's law dictionary. – London, 1993.
- Lopatka A. Encyclopedia prawa. – Warszawa, 1997.
- Termes juridiques / A. Guillien, J. Vincent, S. Cuinchard, G. Montagnier. – Paris, 1995.
- Wielka encyclopedia prawa / Red. E. Smoktunowicz. – Warszawa, 2000.

ГАЛУЗЕВІ СЛОВНИКИ

- Тлумачний словник термінів з цивільного права. – К., 1998.
- Словарь гражданского права / В. Н. Додонов, Е. В. Каминская, О. Г. Румянцева; Под. общ. ред. В. В. Залесского. – М., 1997.
- Словник-довідник // Молдован В. В., Мелашенко В. Ф. Конституційне право: опорні конспекти: Навч. посібник. – К., 1996.
- Словарь международного права / С. Б. Бацанов, Г. К. Ефимов, В. И. Кузнецов и др. – М., 1986.
- Шутак И. Д. Теория и практика оговорок в праве: система понятий: терминологический словарь. – СПб., 2001.

- Банковско-финансово-правовой словарь-справочник / Авт.: Л. К. Воронова. – К., 1998.
- Фінансово-правовий словник / Укл.: В. В. Безугла, О. Д. Василик, Л. К. Воронова та ін. – К., 1993.
- Краткий внешнеэкономический словарь-справочник / Под ред. В. Е. Рыбалкина. – М., 1991.
- Короткий словник бізнесмена // Сліпушко О. Українська мова й етапи кар'єри ділової людини. – К., 1999.
- Словарь прав человека и народов / С. В. Березный и др. – М., 1993.
- Бартошек М. Римское право: Понятия, термины, определения / Пер. с чеш. – М., 1989.
- Закон и оперативно-розыскная деятельность: Толковый словарь понятий и терминов, используемых в законодательстве в области оперативно-розыскной деятельности / А. Ю. Шумилов (авт.-сост.). – М., 1996.
- Криминалистический словарь. – 2-е изд., перераб. и расшир. / Ред. В. Бурхард, Г. В. Хамахер и др. – М., 1993.
- Белкин Р. С. Криминалистика: Краткая энциклопедия. – М., 1993.
- Герасименко О. Словник-довідник термінів судової медицини. – К., 2002.
- Судебно-медицинская экспертиза. справочник для юристов. – М., 1972.
- Стислий тлумачний словник судово-медичних та судово-психіатричних термінів / Укл.: А. С. Лісовий, К. А. Лісовий, Ю. О. Томіна, К. Г. Чопівська // Судово-медична травматологія: Навч. пос. / Голубович Л. Л., Лісовий А. С. та ін. – Запоріжжя, 1994.
- Lexicon of terms and concepts in public administration, public policy and political science. – К., 1998.
- Robertson D. A Dictionary of human rights. – L., 1997.

СЛОВНИКИ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕРМІНІВ

- Словник законодавчих термінів. – К., 2000.
- Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / Упорядники: О. В. Богачова, К. С. Винокуров та ін.; Відп. редактори: В. Ф. Сіренко, С. Р. Станік. – К., 1999.
- Дахно І. І. Словарь законодательных и нормативных терминов. – К., 1998.
- Словник основних легалізованих термінів з інформаційного законодавства України / Академія правових наук України; НДІ приватного права і підприємництва. – К., 1998.

ПЕРЕКЛАДНІ ЮРИДИЧНІ СЛОВНИКИ

- Російсько-український словник правничої мови: Праця Правничої термінологічної комісії при соціально-економічному відділі Академії наук / Члени ред. кол.: В. І. Войткевич-Павлович, Г. Д. Вовкушівський та ін.; Гол. ред.: А. Ю. Кримський. – К., 1926. [2-ге доповнене вид. за ред. К. Церкевича і В. Павловського. – Нью-Йорк, 1984.]
- Мисик Л. В. Українсько-англійський словник правничої термінології. – К., 1999.
- Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери. – К., 1998.
- Російсько-українсько-англійсько-німецький юридичний словник / В. Г. Гончаренко, В. Ю. Залевська та ін. – К., 1995.
- Воробйова С., Зайцев Ю., Соломашенко Н. Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання / Заг. редакція Ю. Зайцева / УПФ. – К., 1994.
- Словник юридичних термінів (російсько-український) / Укл.: Ф. Андерш, В. Винник, А. Красницька, А. Полешко та ін. – К., 1994.
- Русско-украинский словарь юридической терминологии / Сост.: Б. М. Бабий, В. А. Винник, и др.; Под общей редакцией Б. М. Бабия / АН УССР. Ин-т гос-ва и права. – К., 1985.
- Драюк В. М., Журавльов С. Ю. Російсько-український словник юридичних термінів. – К., 1993.
- Батлер У. Русско-английский юридический словарь. – М., 1995.
- Борисенко И. И. Русско-английский юридический словарь. – К., 1999.
- Lorinska-Malkiewich E. Polsko-angielski slownik terminologii prawniczej. – Torin, 1998.

ПЕРЕКЛАДНІ ГАЛУЗЕВІ СЛОВНИКИ

- Англійсько-український словник термінів і понять з державного управління. – К., 1996.
- Русско-украинский словарь терминов по теории государства и права / Под общей ред. Н. И. Панова. – Харьков, 1993.
- Олейник В. З. Русско-украинский словарь оперативно-розыскной и сопутствующей лексики. – К., 1994.
- Анохин И. Г. Англо-русский коммерческий словарь-справочник / Под ред. М. П. Шиманского. – М., 1992.
- Дмитричев Т. Ф. Русско-английский терминологический словарь по вопросам разоружения. – М., 1990.

Баскакова М. А. Толковый юридический словарь: право и бизнес (русско-английский, англо-русский). – М., 2000.

ПЕРЕКЛАДНІ СЛОВНИКИ ДІЛОВОЇ І НАУКОВОЇ МОВИ

Новий російсько-український словник-довідник: Близько 65 тис. слів / С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт. – К., 1996.

Тараненко О. О., Брицин В. М. Російсько-український словник (сфера ділового спілкування) / Заг. ред. О. О. Тараненка. – К., 1996.

Російсько-український словник-довідник “Порадник ділової людини” / Укр. НДІ стандартизації, сертифікації та інформатики; Уклад.: О. М. Коренга та ін. – К., 1995.

Войналович О., Моргунок В. Російсько-український словник наукової і технічної мови (термінологія процесових понять). – К., 1997.

Гаврилишин Я., Каркоць О. Словник ділових термінів: Англо-український і українсько-англійський. – К., 1993.

Російсько-український словник ділової мови / 3-є вид., випр. й доп. Укл.: В. Підмогильний, Є. Плужник. – К., 1992.

ПРАВНИЧІ СЛОВНИКИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Ванько Е. Кишеньковий російсько-український правничий словник. Для адвокатів, суддів, нотарів та урядовців. – К., 1918.

Жигадло І. Л. Короткий російсько-український правничий словник / Полтавське правниче товариство. – Кременчук, 1918.

Ловецький Ф. Короткий московсько-український словник для юристів. – К., 1918.

Словник московсько-український, короткий, судівництва та діловодства / Полт. укр. правн. товариство. – Полтава, 1918.

Українська мова. Російсько-український словник та зразки паперів українською мовою. – Чернігів, 1918.

Короткий московсько-український словник судівництва та діловодства / Полт. укр. правн. товариство. – 3-є вид. – Полтава, 1919.

Леонтович В., Єфимов О. Московсько-український правничий словничок. – К., 1919.

Свободін М. та Кохановський М. Правничий словник російсько-український. – К., 1924.

Практичний правничий словник російсько-український / Уклали: С. Веретка і М. Матвієвський; Ред. Ю. Мазуренко. – Харків, 1926.

Матвієвський М. Практичний правничий словник російсько-український. – Х., 1926.

Дроб'язко А. Російсько-український словник правничої мови. – К., 1926.

СЛОВНИКИ ДІЛОВОЇ МОВИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОЛІТТЯ

Падалка Л. Російсько-український діловодний словник / Педагогічне бюро Полтавського губернського земства. – Полтава, 1918.

Бузинний О. та Щепотьєв В. Короткий російсько-український словник.

Практичний підручник діловодства українською мовою. – К., 1924.

Лінкевич Е., Михайлович Б., Скрипник П., Степаненко І. Практичний російсько-український словник ділової мови. – К.; Харків, 1926.

Осипів М. Російсько-український словник щонайпотрібніших у діловодстві слів: Практичний poradnik. – Харків, 1926.

Фразеологія ділової мови / Укл. В. Підмогильний та С. Плужник. – К., 1927.

Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія. (Проект) / [Сост.]: М. Дорошенко, М. Станиславський та В. Страшкевич. К.; Харків, 1930. [Перевиданий в Мюнхені 1993 р. заходами проф. О. Горбача].

СЛОВНИКИ ДАВНЬОЇ ЮРИДИЧНОЇ МОВИ

Ручной словарь или Краткое содержание польских и литовских законов, служащих руководством в судебных тяжбах всякаго рода, собранных для употребления в присутственных местах и для пользы частных обывателей коронных и литовских провинций / Пер. с польского И. Ю. Бучинского. – СПб., 1810.

Демис Л. Н. Юридический словарь практического гражданского права. – Ч. 1. – СПб., 1859.

Новаковский М. Л. Алфавит законам гражданским и судопроизводству, сост. по Своду издания 1857 года. – К., 1859.

Новаковский М. М. Следственно-судебный словарь уголовным и полицейским законам для практического употребления. – Ч. 1. Сост. по Своду издания 1857 г. и продолжениям к оному. – К., 1861.

Чепелинский Ф. Словарь польско-русский административно-судебно-технический с синоптической таблицею российских чинов и степеней. – Варшава, 1867.

Новицкий И. П. Справочный словарь юридических терминов древнего актового языка Юго-Западной России. – К., 1871.

- Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и царства Польского. – Вильна, 1874.
- Пискунов Ф. Малороссийско-червонорусский словарь живого и актового языка / Изд. 2-е. – К., 1882.
- Словник живої народної, письменної і актової мови руських югівцян Російської і Австрійсько-Венгерської цесарії Фортуната Пискунова / Друге вид. – К., 1882.
- Юридический лексикон, объясняющий термины и институты всех прав, судопроизводства, судоустройства и нотариата / Сост. Я. И. Гурлянд. – Т. 1-4. – Одесса, 1885-1889.
- Левицкий К. Німецько-русский словарь висловів правничих і адміністраційних / Наук. т-во ім. Шевченка у Львові. – Львів, 1893.
- Иловайский Д. Материалы для словаря юридических древностей // Труды Археол. комис. Моск. археогр. об-ва. – Т. 2. – Вып. 1. – М., 1900.
- Мрочек Дроздовский П. Материалы для словаря правовых и бытовых древностей по Русской Правде // ЧОИДР. – 1917. – Кн. III.
- Кочин Г. Е. Материалы для терминологического словаря древней России / Под ред. акад. Б. Д. Грекова; АН СССР. – М.; Л., 1937. [Терміни давньоруського суду і судочинства з пам'яток писемності до XV ст. Групи слів: 1. Суд и судочинство. 2. Категорії судових справ і види злочинів. 3. Судові службові особи. 4. Система судових покарань і каральні заходи. Знаряддя кари. 5. Судове мито, штрафи].
- Словник застарілих слів і юридичних термінів / Укл.: Н. М. Яковенко, Г. В. Боряк // Книга Київського підкоморського суду (1584-1644) / АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні та ін.; Відп. ред. В. В. Німчук. – К., 1991.

СЛОВНИКИ, ЩО МІСТЯТЬ ЛАТИНСЬКІ ТА ДАВНЬОГРЕЦЬКІ СЛОВА, ТЕРМІНИ Й УСТАЛЕНІ ВИРАЗИ

- Лексикон латинський Є. Славинецького. Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / Підгот. до вид. В. В. Німчук // Пам'ятки української мови XVII ст. Серія наукової літератури. – К., 1973.
- [Поликарпов-Орлов Ф.] Лексикон трязычный, сиречь речений славянских, еллиногреческих и латинских сокровище. – М., 1704.
- Копиевский И. Номенклятор на русском, латинском и немецком языке. – Пб., 1718.

- Вейсман Э. Немецко-латинской и русский лексикон. – СПб., 1731.
- Кронеберг И. Латинско-российский лексикон. 3-е изд. со второго 1824 г. – М., 1834.
- Целларий Х. Краткой латинской лексикон с российским и немецким переводом. – СПб., 1746.
- Лексикон латинской, с Геснерова этимологического лексикона на российский язык переведенной. – М., 1767.
- Miklosich F. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. – Vindobonae, 1862-1865.
- Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка Северо-Западного края и царства Польского. – Вильна, 1874. [Словник містить більше 5000 латинських юридичних термінів з актів XIV-XVII ст. Північно-Західного краю и Царства Польського].
- Дыдынский Ф. М. Латинско-русский словарь к источникам римского права. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Варшава, 1896. [Поперед. вид. – 1890 р.]
- Розенталь И. С. Краткий латинско-русский юридический словарь / Сост. И. С. Розенталь. – М., 1937.
- Дворецкий И. Х., Корольков Д. Н. Латинско-русский словарь. – М., 1949.
- Юридический словарь / Глав. ред. П. И. Кудрявцев. – 2-е изд. – Т. 1-2. – М., 1956.
- Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь. – Т. I-II. – М., 1958.
- Никифоров Б. С. Латинская юридическая фразеология. – М., 1979.
- Іменний покажчик та словник латинських виразів у кириличній транскрипції / Укл. Н. М. Яковенко // Книга Київського підкоморського суду (1584-1644) / АН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні та ін.; Відп. ред. В. В. Німчук. – К., 1991.
- 500 крилатих висловів. Тексти. Латино-український словник + англійські, німецькі, французькі, іспанські відповідники / Укл.: В. Д. Литвинов, Л. П. Скорина. – К., 1993.
- Корж Н. Г., Луцька Ф. Й. Из скарбниці античної мудрості: [Словник]. – К., 1994.
- Скорина Л. П., Чуракова Л. П. Латинська мова для студентів-юристів / За ред. проф. С. В. Семчинського. – К., 1995.
- Гнатишена І. М., Кияк Т. Р. Словник інтернаціональних терміноелементів грецького та латинського походження в сучасній термінології. – К., 1996.
- Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. – М., 1996. (50 000 слів).
- Латинские юридические изречения / Сост. Е. И. Темнов. – М., 1996.
- Латина. 500 крилатих висловів. – К., 1997.

ДОДАТКОВІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

УКРАЇНСЬКІ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ВИДАННЯ

- Енциклопедія українознавства / Гол. ред. В. Кубийович. – Львів, 1993-97. – Т. 1-7. [Перевидання 1955-84 рр.].
- Українська радянська енциклопедія: В 12 т. – К., 1977-1985.
- Радянська енциклопедія історії України. – Т. 1-4. – К., 1969-1972.
- Український радянський енциклопедичний словник. – Т. 1-3. – К., 1966-1968.

ТЛУМАЧНІ СЛОВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

- Короткий тлумачний словник української мови: Близько 6 750 слів / За ред. Д. Г. Гринчишина. – К., 1988.
- Словник української мови: в 11 т. – К., 1970-1980. – Т. 1-11.
- Словарь української мови: В 4-х т. / Ред., з додатком власного матеріалу Б. Грінченка. – К., 1907-1909. [Перевид. 1996-97 рр.]
- Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до вид. В.В. Німчук. – К., 1966.

СУЧАСНІ ПЕРЕКЛАДНІ СЛОВНИКИ

- Новий російсько-український словник-довідник / Укл.: С. Я. Єрмоленко та ін. – К., 1999.
- Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. – К., 1998.
- Складні випадки перекладу: Словник-довідник / Упоряд.: О. Ф. Пінчук, І. Я. Дзира. – К., 1996.
- Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Шевчук С. В. Русско-украинский, украинско-русский словарь. Отличающаяся лексика. – К., 1995.
- Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / Комітет наукової термінології Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 1994.
- Практичний російсько-український словник / Укл.: П. Г. Гопченко, А. Й. Ягодзінський. – К., 1993.
- Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український і українсько-російський словник. – 6-те вид. – К., 1992.
- Російсько-український словник: В 3 т. – 2-е вид. – К., 1980-1988.
- Російсько-український словник. – Т. 1-3. – К., 1970.
- Українсько-російський словник. – Т. I-VI. – К., 1953-1963.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ Й УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ СЛОВНИКИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

- Дубровський В. Словник українсько-московський. – К., 1905. [5-е вид. 1918].
- Багрій Г. Д. Московсько-український словник. – К., 1918.
- Ізюмов О. Практичний російсько-український словник. – К., 1926.
- Практичний російсько-український словник / Укл. Г. Сабалдир. – К., 1926.
- Російсько-український словник / За ред. акад. А. Ю. Кримського. – Т. I-IV. – К., 1924-1933.

СУЧАСНІ СЛОВНИКИ З ПРАВОПИСУ ТА СЛОВОВЖИВАННЯ

- Український правопис. – 5-те вид. – К., 2000.
- Орфографічний словник української мови / НАН України, Ін-т української мови, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Український мовно-інформаційний фонд. – К., 1999.
- Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник. – К., 1995.
- Голоскевич Г. Правописний словник. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто–Львів, 1994.
- Словник-довідник труднощів української мови / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 1992.
- Головащук С. І. Словник-довідник з правопису та слововживання / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; За ред. В. М. Русанівського. – К., 1989.
- Жайворонюк В. В., Фрещенко М. М. Словник скорочень в українській мові. – К., 1988.
- Пономарів О. Фонемі Г та ?. Словник і коментар. – К., 1997.

ОРФОЕПІЧНІ СЛОВНИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

- Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К., 1995.
- Орфоепічний словник / Уклад. М. І. Погрібний. – К., 1994.
- Горпинич В. А. Русско-украинский орфоэпический словарь / Под ред. В. М. Русановского. – К., 1992.
- Українська літературна вимова і наголос. Словник-довідник. – К., 1973.

СЛОВНИКИ ОМОНІМІВ, ПАРОНІМІВ, СИНОНІМІВ, АНТОНІМІВ

Словник синонімів. – К., 1999. – Т. 1-2.

Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів (“фальшиві друзі перекладача”). – К., 1997.

Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови. – Львів, 1996.

Російсько-український словник синонімів / Укл. Н. П. Башнякова, Г. П. Вишневська, М. М. Пилинський та ін.; За ред. М. М. Пилинського. – К., 1995.

Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К., 1993.

Полюга Л. М. Словник антонімів / За ред. Л. С. Паламарчука. – К., 1987.

Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. – К., 1986.

Деркач П. М. Короткий словник синонімів української мови. – К., 1960.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, ПРИСЛІВ'Я І ПРИКАЗКИ

Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін.: У 2-х т. – К., 1993.

Підмогильний В., Плужник Є. Російсько-український фразеологічний словник / Перевидання 1927 р. – К., 1993.

Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / Уклад.: І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – 2-ге вид. – К., 1993.

Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів. – К., 1988.

Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: В 2 т. – К., 1984. – Т. 1-2.

Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, Літературні цитати. Образні вислови. – К., 1975.

Олійник І. С., Сидоренко М. М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. – К., 1971.

Англо-український фразеологічний словник / Укл. К. Т. Баранцев. – К., 1969.

Нема приповідки без правди. Російські прислів'я та приказки з українськими відповідниками / Укл. Н. Беленькова. – К., 1969.

Батюк Н. О. Фразеологічний словник. – К., 1966.

- Коваль А. П., Коптілов В. В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази. – К., 1964.
- Українські народні прислів'я та приказки / Упоряд. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. – К., 1963.
- Українські приказки, прислів'я і таке інше / Спорудив Н. Номис. – СПб., 1864.

ДОВІДНИКИ З КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

- Сербенська О., Волощак М. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. — К., 2001.
- Гнаткевич Ю. Унікаймо русизмів в українській мові. – К., 2000.
- Неправильно – правильно: Довідник з українського слововживання / Укл. М. Волощак. – К., 2000.
- Культура слова. – Вип. 1-52. – К., 1967-1999.
- Непийвода Н. Сам собі редактор: Порадник з української мови. – К., 1998.
- Куляс П. П. Підручні словники редактора / Секретаріат Верховної Ради України; Редакційно-видавничий відділ. – К., 1996.
- Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – Львів, 1996.
- Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник. – К., 1995.
- Антисуржик / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів, 1994.
- Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. – К., 1991.
- Культура української мови: Довідник / За ред. В. М. Русанівського. – К., 1990.
- Коваль А. П. Слово про слово. – К., 1986.
- Огієнко І. Український стилістичний словник: Підручна книжка для вивчення української літературної мови. – Львів, 1924.

МОРФЕМНІ І СЛОВОТВОРЧІ СЛОВНИКИ

- Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. – К., 1985.
- Полюга Л. М. Словник українських морфем. – Львів, 2001.
- Яценко І. Т. Морфемний аналіз: В 2-х т. – К., 1980-1981.

ЕТИМОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ

- Етимологічний словник української мови в семи томах. – К., 1982-1989.
– Т. 1-3.

- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева; Под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд., стер. – М., 1986-1987. – Т. I-IV.
- Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. – Т. 1-2. – М., 1994.
- Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. Вып. 1-23. – М., 1974-1996.
- Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1957.
- Holub J., Kopečný F. Etymologický slovník jazyka českého. – Praha, 1952.
- Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – 18. Aufl. / Unter Mithilfe von. A. Schirmer; bearb. von W. Mitzka. – Berlin, 1960.
- Machek V. Etimologický slovník jazyka českého a slovenského. – Praha: CSAV, 1957.
- Miklosich F. Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen. – Wien, 1886.
- Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków, 1952-1974. – Т. 1-4.
- Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika / Ured. M. Deanović, L. Jonke. – Zagreb, 1971-1974. – Kn. 1-4.
- Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch – Heidelberg, 1910.
- Младенов С. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. – София, 1941.
- Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / З. У. Краўчук, В. У. Мартынаў, А. Я. Супрун та ін.; Ред. В. У. Мартынаў. – Мінск, 1978-1980. – Т. 1-4.

СЛОВНИКИ ІНШОМОВНИХ СЛІВ

- Словник іншомовних слів / Укл.: Л. О. Пустовіт та ін. – К., 2000.
- Словник іншомовних слів / Укл.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К., 2000.
- Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. – К., 1999.
- Бабкин А. М., Шендецов В. В. Словарь иноязычных выражений, употребляющихся в русском языке без перевода. – СПб., 1994.
- Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К., 1985.
- Словник іншомовних слів / Під ред. І. В. Ляхіна і проф. Ф. М. Петрова. – К., 1951.
- Словник чужомовних слів / За ред. О. Бадана Яворенка. – Х.; К., 1932.
- Словник чужомовних слів, що увійшли в мову українську. – К., 1924.
- Кузеля З., Чайковський М. Словар чужих слів. – Чернівці, 1919.

Пиптенко З. Словник чужих слів, що вживаються в українській мові. – К., 1918.

Доманицький В. Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів. – К., 1906.

ОНОМАСТИЧНІ СЛОВНИКИ

Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей. Словник-довідник. – К., 1996.

Українсько-російський і російсько-український словник власних імен / За ред. Л. Г. Скрипник. – К., 1976.

Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР: У 3-х т. – К., 1973. – Т. 1-3.

Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редька. – К., 1968.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ

Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / Й. Ф. Андерш, С. А. Воробйова та ін. – К., 1994.

Словник фондового ринку / Укл.: А. Т. Головка, В. Ф. Кобзар та ін. – К., 1999.

Кауфман И. М. Терминологические словари: Библиография. – М., 1961.

Словник термінологічний московсько-український. – К., 1918.

СЛОВНИКИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Українська мова: Енциклопедія. – К., 2000.

Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К., 1998.

Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985.

Словарь славянской лингвистической терминологии. – Прага, 1977.

Кротевич Є. В., Родзевич Н. С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1957.

Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969.

Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. – М., 1960.

Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М., 1990.

Куньч З. Риторичний словник. – К., 1997.

ІСТОРИЧНІ СЛОВНИКИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Історичний словник українського язика / За ред. Є. Тимченка. – Х.; К., 1932. – Т. 1. – Вип. 1-2.

- Картотека “Історичного словника українського язика” / Проф. Є. Тимченко; Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України (Львів). Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. / Ред. кол.: Л. Л. Гумецька (гол.) та ін. Передмова акад. І. К. Білодіда. – К., 1977-1978. – Т. 1-2.
- Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Ред. Д. Гринчишин; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича. – Львів, 1994-2002. – Вип. 1-9.
- Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма словеноросская / Підгот. текстів пам’яток і вступні статті В. В. Німчука. – К., 1964.
- Лексикон словенороський П. Беринди / Підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. – К., 1961.
- Левицкий О. И. Объяснение невразумительных слов, встречающихся в Летописи Самовидца и в приложениях к ней // Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник / Киев. врем. комис. для разбора древ. актов. – К., 1878.
- Словарь встречающихся в Летописи украинских слов // Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобиях, бывших в Малой России по его смерти [Сообщ. П. А. Кулиш] // ЧОИДР. – № 1. 1/VI 1846. – М., 1846. Отд. II; № 2. 28/IX 1846. – М., 1846.
- Житецкий П. Словарь книжной малорусской речи по рукописи XVII века // Киевская старина. – 1888, авг. – Т. XXII.
- Войцехович И. Собрание слов малороссийского наречия // Тр. Об-ва любителей рос. словесности при имп. Моск. ун-те. – Ч. 3. – 1823. – Ч. 4. – 1893.
- Ломиковский В. Я. Словарь малорусской старины, составленный в 1808 г. В. Я. Ломиковским / Ред. и примеч. А. Лазаревского. – К., 1894.
- Тимченко Е. Материалы для словаря письменной и книжной южнорусской речи XV-XVIII вв. – Рукопис зберігається в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (Київ).
- Чужбинский А. Словарь малорусского наречия // Изв. Имп. Академии наук. – 1855. – Т. 4, лл. VI-VII.
- Пискунов Ф. Словница української (або ю.-р.) мови. – Одеса, 1873.
- Будовниц И. У. Словарь русской, украинской, белорусской письменности и литературы до XVIII века. – М., 1962.
- Желеховський Є. і Недільський С. Малорусько-німецький словар. – Львів, 1885-1886. – Т. I-2.
- Партицкий О. Немецко-русский словарь. – Т. 1-2. – Львів, 1867.
- Короткий старослов’янсько-український словник / Скл. М. Охріменко. – Вінниця, 1957.

- Востоков А. Х. Словарь церковнославянского языка. – СПб., 1858-1861. – Т. I-II.
- Гелтергоф Ф. Российской целлариус, или этимологический российский лексикон. – М., 1771.
- Дювернуа А. Материалы для словаря древнерусского языка. – М., 1894.
- Картотека Древнерусского словаря XI-XVII вв. / РАН, Ин-т русск. яз. им. В. В. Виноградова, Сектор диалектологии и истории русского языка (Москва).
- Ларин Б. А. Словарь-справочник “Слова о полку Игореве”. – М.;Л., 1965.
- Львов А. С. Лексика “Повести временных лет”. – М., 1975.
- Общий церковно-славяно-русский словарь / Сост. П. Соколов. – СПб., 1834. – Ч. 1-2.
- Полный церковнославянский словарь (со внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений) / Сост. Г. Дьяченко. – М., 1900.
- Словарь Академии Российской по азбучн. порядку расположенный. – СПб., 1789-1794. – Ч. 1-6.
- Словарь Академии Российской, по азбучн. порядку расположенный. – СПб., 1806-1822. – Ч. 1-6.
- Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.): В 10 т. / РАН, Ин-т рус. яз.; Гл. ред. Р. И. Аванесов. – М., 1988-1991. – Т. I-IV.
- Словарь исторических терминов / Сост. В. С. Симаков. – СПб., 1998.
- Словарь русского языка XI-XVII вв. / РАН, Ин-т рус. яз.; Гл. ред. Г. А. Богатова. – М., 1975-2000. – Вып. 1-25.
- Словарь русского языка XVIII века. – СПб., 1984-1998. – Т. 1-10.
- Словарь церковнославянского и русского языка, составленный Вторым отделением Академии наук. – СПб., 1847. – Т. I-IV.
- Словарь церковнославянского и русского языка, составленный Вторым отделением Академии наук. – 2-е изд. – СПб., 1867-1868. – Т. I-IV.
- Сомов В. П. Словарь редких и забытых слов. – М., 1996.
- Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. – СПб., 1893-1912. – Т. 1-3.
- Гістарычны слоўнік беларускай мовы. – Мінск, 1982-1990. – Вып. 1-13.
- Gebauer J. Slovník staročeský. – 2-e vyd. – Praha, 1970. – Díl 1-2.
- Müller St. Słownik polsko-rossyjski. – Wilno, 1829. – Т. 1-3.
- Słownik staropolski / Red. nac. St. Urbańczyk. – Warszawa, 1953-1979. – Т. 1-18.
- Slovník jazyka staroslověnskeho. – Praha, 1958-1966. – 1 d.; 1967-1973. – 2 d.

СУЧАСНА ЮРИДИЧНА ПЕРІОДИКА

Адвокат. Журнал Спілки адвокатів України
Бюлетень законодавства і юридичної практики України
Бюлетень нормативних актів Міністерств і відомств України
Відомості Верховної Ради України
Вісник. Бюлетень Українського центру прав людини
Вісник Академії правових наук України
Вісник Верховного Суду України
Вісник Української Академії державного управління при Президентові України
Державний вісник України. Збірник актів Верховної Ради, Президента та Кабінету Міністрів
Державність
Економіка, закон, ринок
Закон і бізнес
Зведені покажчики нормативних правових актів України
Зібрання постанов Уряду України
Іменем закону
Кодекси України
Милиця. Додаток до журналу “Деловая жизнь”
Молода дипломатія
Наукові записки НаУКМА: Правничі науки
Офіційний вісник України
Підприємництво і ринок в Україні. Закони, укази, постанови, інструкції, коментарі
Покажчик нормативних правових актів України
Права людини в Україні
Правничі вісті
Право України
Практика Європейського Суду з прав людини
Прокуратура. Додаток до аналітичного журналу “Деловая жизнь”
Видавництво Харківської обласної прокуратури
Розбудова держави
Соціальний захист
Українське право. Науково-практичний часопис
Український часопис прав людини
Юридичний вісник України
Юридична практика

ЧАСТИНА II

МОВА ПРАВА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУРСУ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Курс “Мова права” у системі комплексної мовної підготовки правознавців посідає центральне місце. Він має інтеграційний характер, оскільки синтезує здобутки сучасної науки у мовознавчій і правничій сферах, теоретичні і практичні аспекти нормотворчої діяльності, враховує потреби юридичної практики у всіх її різновидах.

Логічно завершуючи цикл спеціалізованих мовних дисциплін (“Юридична термінологія”, “Судова риторика”, “Латинська мова”, “Ділова українська мова для правників”, “Загальне і процесуальне діловодство”, “Ділова англійська мова”), курс цей має на меті підняти рівень професійного мовлення правника – майбутнього нормопроектувальника, вченого, викладача – на вищий щабель шляхом розширення і поглиблення знань у галузі теорії та методології вивчення мови права, ознайомлення з лінгвістичними аспектами нормотворчої діяльності, формування й закріплення практичних навичок укладання і мовно-термінологічного опрацювання юридичних текстів різних жанрів.

Вивчення цього курсу ґрунтується на комплексі здобутих студентами-правниками протягом попередніх років навчання лінгвістичних і фахових знань. Засвоєння теоретичних знань і формування практичних мовних навичок для майбутньої професійної діяльності у галузях нормотворення, правозастосування, правничої науки й освіти обумовлено володінням студентами старших курсів фаховою термінологією, знанням загальної структури права та її галузей, опануванням основ термінознавства й українського ділового мовлення, судової риторики; володінням іноземними мовами, зокрема латинською та англійською.

Головне завдання курсу – дати цілісне наукове уявлення про правничу лінгвістику як актуальний і перспективний напрям міждисциплінарних досліджень, її поняттєвий і термінологічний апарат, науково-теоретичні і методологічні засади, робочий інструментарій, методи і прийоми лінгвістичного опрацювання юридичних текстів.

Безпосереднім об’єктом вивчення є мова права як функціональний різновид загальнолітературної мови. Відповідно до сфери побутування і призначення, правнича мова має свої специфічні риси і функції, композиційну систему функціональних і жанрово-ситуативних стилів, інвентар мовних засобів.

Мова права є об’єктом вивчення низки суміжних наук: загальної теорії держави і права, мовознавства (стилістики, термінознавства, лексико-

графії, текстології, семантики), логіки права, інформатики, юридичної герменевтики та ін. Ось чому створення науково-теоретичних і методологічних засад правничої лінгвістики, розроблення її поняттєво-термінологічного апарату, впровадження й апробація методів і робочих прийомів лінгвістичного аналізу юридичних текстів потребують об'єднання зусиль фахівців різних сфер: мовознавців, правознавців, термінологів, лексикографів, нормопроектувальників, редакторів, програмістів тощо.

Методологія дослідження мови права ґрунтується на синтезі загальнонаукових підходів і принципів із галузевими, насамперед мовознавчими та правознавчими методиками, серед яких визначальними є: когнітивний, системно-структурний, порівняльно-історичний, синхронно-діахронічний, функціонально-стилістичний. Для аналізу правничої мови і термінології використовуються методи: текстологічний, когнітивний, етимологічний, компонентний, дистрибутивний, статистичний, моделювання, тезаурування, метод трансформації, стилістичний експеримент та ін.

Матеріалом для лінгвістичного аналізу, спостережень і виявлення закономірностей функціонування мовних одиниць під час аудиторних занять і самостійної роботи слухачів слугують юридичні тексти різних жанрів. У процесі роботи з ними формуються не тільки навички комплексного лінгвістичного аналізу, укладання, перекладу та редагування юридичних текстів, самостійного і кваліфікованого розв'язання труднощів слововживання, але й мовне чуття, мовна культура, мовний смак. Система творчих завдань спрямована на практичне застосування набутих студентами науково-теоретичних знань, закріплення практичних навичок опрацювання тексту.

Проблематика курсу максимально наближена до майбутніх фахових потреб слухачів. Її представлено в таких основних розділах і підрозділах: мова права як функціональна підсистема загальнолітературної мови, методологічні та науково-теоретичні засади вивчення мови права, мова права як об'єкт наукових досліджень, методика комплексного аналізу правничих текстів, мова і стиль законодавчих актів, термінологічний фонд правничої мови, лінгвістичні аспекти законотворення, редакторський аналіз і лінгвістична експертиза законопроектів, мова міжнародно-правових актів і проблеми їх перекладу, мова судово-процесуальних документів, мова адміністративно-юридичної документації, мова юридичної науки, мова правової публіцистики. Структура курсу віддзеркалює стилістично диференційований підхід до аналізу правничої мови.

Слухачі знайомляться з актуальними науковими завданнями в умовах розбудови національної юридичної мови і термінології, із сучасними мовно-термінологічними проблемами, які постають у зв'язку кодифікацією нового законодавства України. Але вирішення багатьох проблем неможливе без звернення до історії формування і розвитку правничої мови в Україні, висвітлення її основних джерел, шляхів і ресурсів збагачення.

Різноманітні форми і види роботи під час практичних занять, а також самостійної праці слухачів, спрямовані на поглиблене осмислення правових понять і категорій, збагачення й активізації юридичного словника, поглиблене вивчення процесів терміновживання і термінотворення, ознайомлення з науковою літературою з питань правничої мови, опанування різних методів і прийомів нормотворчої, науково-дослідницької та викладацької роботи.

Фахово-прикладний аспект курсу “Мова права” реалізується у таких напрямках і формах роботи: формування вмій і навичок роботи з юридичними документами різних жанрів (від законодавчих актів до різноманітних форм і типів ділових документів), укладання і редагування юридичних текстів, аналіз та лінгвістична експертиза законопроектів, підготовка пропозицій щодо удосконалення мовно-термінологічного апарату законопроекту, укладання словників правничої мови, а також різні форми науково-дослідницької роботи (доповіді, повідомлення, реферати, тези, статті). З метою удосконалення мовної майстерності і підвищення культури професійного спілкування слухачі досліджують тексти найкращих юридичних творів, публічних промов видатних державних і політичних діячів, науковців-правознавців, прокурорів і адвокатів.

Матеріалом для різних видів лінгвістичного і контекстуально-стилістичного аналізу на практичних заняттях є законодавчі акти України (Конституція України, кодекси, закони, їх проекти), міжнародно-правові документи (конвенції, декларації, меморандуми, угоди та ін.), різні види процесуальної документації, науково-юридичні і судово-публіцистичні твори. Спостереження над лексико-термінологічним складом, структурою та граматико-стилістичними характеристиками законодавчих документів, порівняльний аналіз текстів законопроектів з їх остаточною редакцією дозволяє слухачам курсу не тільки простежити за тим, як викристалізується думка законодавця, визначити мовні засоби, за допомогою яких формується й удосконалюється правова норма, а й побачити ті реальні проблеми і труднощі, що супроводжують законодавця у його роботі, ознайомитися з основними принципами і прийомами законодавчої техніки.

Пильна увага майбутніх нормопроектувальників до мови закону, кожного слово- і терміновживання, уміння визначити відповідність (або невідповідність) мовних засобів вираження внутрішньому змістові правової норми, формування вмінь і навичок укладання нормативних документів різних типів і жанрів, – усе це значно підвищить культуру їх професійного мовлення, а в майбутньому сприятиме удосконаленню мови законодавства та правової документації.

На вивчення матеріалів курсу “Мова права” відведено 36 аудиторних годин (з них 26 годин лекційних, 10 годин – групові заняття). Консультації – 2 год. Слухачі виконують 2 письмові контрольні роботи, готують реферати (за вибором). Після опанування курсу слухачі складають іспит.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	Кількість годин	
		лекції	практ.
1.	Предмет, мета і завдання курсу “Мова права”	2	
2.	Мова права як функціональна підсистема загальнолітературної мови	2	
3.	Термінологічний фонд правничої мови	2	
4.	Методологічні та науково-теоретичні засади правничої лінгвістики	2	
5.	Мова права як об’єкт наукових досліджень. Методика комплексного аналізу правничих текстів	2	
6.	Мова і стиль законодавчих актів	2	2
7.	Мовні аспекти законотворчості	2	
8.	Редакторський аналіз і лінгвістична експертиза законопроектів	2	2
9.	Мова міжнародно-правових актів і проблеми перекладу	2	2
10.	Мова судово-процесуальних документів	2	
11.	Мова адміністративно-юридичної документації	2	
12.	Мова юридичної науки	2	2
13.	Мова правової публіцистики	2	2
	УСЬОГО	26	10

ПРОГРАМА

Тема 1. Предмет, мета і завдання курсу “Мова права”

Правотворчість і мова. Правнича лінгвістика як новий перспективний напрям міждисциплінарних досліджень.

Історія розвитку галузі в європейських країнах та США. Аналітичний огляд праць з проблем правничої лінгвістики: міжнародний і вітчизняний досвід. Мовна освіта правників та спеціальна лінгвістична підготовка нормопроектувальників у Європі та США.

Місце правничої лінгвістики серед мовознавчих, правознавчих та інших суміжних наук. Категоріальний апарат сучасної правничої лінгвістики. Загальні науково-теоретичні і методологічні засади правничої лінгвістики.

Курс “Мова права” як завершальний етап комплексної мовної підготовки правників у вищій школі. Його синтетичний характер і зв’язки з іншими навчальними дисциплінами (“Українська мова”, “Юридична термінологія”, “Судова риторика”, “Ділова українська мова для правників”, “Латинська мова”, “Ділова англійська мова”, загальноправові, галузеві і міжгалузеві правничі науки).

Мета і завдання курсу.

Предмет і зміст курсу “Мова права”. Значення курсу для вдосконалення і поглиблення фахових знань, підвищення рівня професійної ерудиції і загальномовної культури майбутніх юристів.

Мовна освіта і культура визначних представників “старої вітчизняної юридичної школи”. Спостереження над мовою і термінологією права – обов’язковий компонент наукових праць з юриспруденції. Етимологічні, історико-лексикологічні, порівняльно-семасіологічні розвідки правознавців. Перші лексикографічні розробки правників. Переклади і підготовка до видання давніх пам’яток права. Тлумачення і коментування юридичних текстів. Роль правознавців у розробці й номінації нових юридичних понять і категорій, їх науковому осмисленні, в удосконаленні мови законодавства, ділової документації, юридичної науки.

Нові підходи і новий зміст мовної підготовки правників в Україні. Основні форми і напрями навчальної роботи: аудиторної, самостійної, науково-дослідницької. Види текстових матеріалів для мовностилістичного аналізу. Аналітичний огляд рекомендованої літератури (законодавчі акти, наукові праці, лексикографічні джерела).

Тема 2. Мова права як функціональна підсистема загальнолітературної мови

Мова – суспільне явище. Функції мови в житті суспільства. Національна мова. Літературна мова. Державна мова. Офіційна мова.

Мова і право. Мова як першоелемент і форма права. Репрезентація правової матерії на лексичному і граматичному рівнях (терміни – термінологічні словосполучення – юридичний текст).

Мова права – функціональний різновид літературної мови. Мова права – історично сформована сукупність специфічних мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматичних, стилістичних), які забезпечують комунікативні потреби у правовому житті суспільства.

Короткий екскурс в історію формування правничої мови (на матеріалі аналізу мови і стилю найважливіших писемних пам'яток українського права, ділової документації, наукових праць з юриспруденції, філософсько-правових і публіцистично-правових творів).

Основні сфери функціонування сучасної правничої мови: законодавство (національне і міжнародне), судочинство, нотаріат і діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація, правова публіцистика.

Мова права як складна поліфункціональна система літературної мови. Базові і специфічні функції мови права: 1) номінативна (називання правових реалій і понять); 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом) та її різновиди: конструктивна (мова як спосіб формування і формулювання юридичної думки), акумулятивна (накопичення суспільно-правового досвіду і знань), аксіологічна (правової і морально-етичної оцінки); 3) комунікативна (спілкування) та її різновиди: конотативна (засвоєння правової інформації), волюнтативна (волевиявлення суб'єкта права та вплив на правосвідомість), культураносна (збереження й передачі правового знання та правової культури); 4) регулювальна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин); 5) емотивно-експресивна (вираження емоційного ставлення до предмета мовлення); 6) естетична (мовностилістична довершеність тексту як джерело формування естетичного смаку). Актуалізація певного набору базових (загальнономовних) і специфічних функцій на мовленнєвому рівні залежно від мети і призначення, змісту і форми, жанру і стилю юридичного тексту.

Специфіка правничої мови на різних мовних рівнях: лексичний склад, граматико-стильові (морфологічні і синтаксичні) засоби, композиційна система функціональних і жанрово-ситуативних стилів.

Функціонально-стильові різновиди мови права: стилі та підстили в системі юридичного мовлення, їх реалізація в писемній та усній формах.

Офіційно-діловий стиль мови, його функції і загальностильові риси (логічність, послідовність і точність викладу, чіткість композиції, високий ступінь стандартизації мови (стереотипність і наявність штампів, кодифікованість термінології і спеціальної лексики, суворонаормативність), офіційність, об'єктивність оцінок, конкретність, нейтральність (неемоційність), узагальненість, безособовість, традиційність (стабільність) засобів вираження, замкненість, відсутність індивідуально-авторських рис та ін.)

Основні підстили офіційно-ділового стилю: законодавчий (законотворчий), дипломатичний, судово-правовий (судово-процесуальний), адміністративно-юридичний (адміністративно-канцелярський). Законодавчий підстиль та його реалізація в законодавчих актах різних жанрів (конституція, постанова, указ, декрет, кодекс). Дипломатичний підстиль та його жанри (договір, угода, декларація, конвенція, меморандум, нота, послання та ін.). Судово-правовий підстиль та його реалізація в судово-процесуальних і нотаріальних документах різних жанрів (позовна заява, скарга, заповіт, свідоцтво, доручення, договір, контракт, протокол, попередження, постанова, розписка, ухвала, обвинувальний вирок, касаційне подання, протест та ін.). Адміністративно-правовий підстиль. Жанрова класифікація ділових паперів (автобіографія, характеристика, акт, доручення, розписка, інструкція, положення, статут, правила, наказ, вказівка, постанова, розпорядження, план, звіт, огляд, лист, записка (пояснювальна, доповідна), довідка, оголошення та ін.).

Науковий стиль юридичного мовлення, його функції і стильові риси. Підстили наукового стилю та їх жанрова класифікація: власне науковий (монографія, наукова стаття, дисертація, доповідь, повідомлення, рецензія та ін.); науково-навчальний (підручник, посібник, лекція, методичні рекомендації та ін.); науково-популярний (енциклопедія, довідник, брошура та ін.).

Публіцистичний стиль, його функції і мовностильові риси. Основні жанри сучасної правової публіцистики: есе, аналітичний огляд, хроніка, репортаж, інтерв'ю, дискусія, нарис, стаття (проблемна, полемічна,

інформаційна, оглядова, консультаційна), відкритий лист, публічна промова, памфлет, фейлетон та ін.

Розмовний стиль у професійному мовленні правників, його характеристики. Усні форми професійного спілкування (офіційного і неофіційного).

Роль і значення мови права у розвитку стилів української літературної мови.

Тема 3. Термінологічний фонд правничої мови

Стратифікація термінологічного фонду правничої мови. Нормативна термінологічна лексика, кодифікована в законодавчих актах, юридичній лексикографії, науковій та науково-навчальній літературі (терміни-слова, термінологічні словосполучення, номенклатурні назви). Напівофіційна й некодифікована термінологічна лексика юридичного змісту: а) у сфері неофіційного професійного спілкування; б) у наукових, науково-популярних та публіцистично-правових творах. Різновиди некодифікованої лексики: напівтерміни, терміноїди, професіоналізми, індивідуально-образні вислови, okazіоналізми, авторські неологізми. Взаємодія кодифікованої і некодифікованої термінологіки у процесі формування терміносистем. Процеси термінологізації і детермінологізації.

Юридична термінологія як інформативне ядро правничої мови, основна поняттєва і лексико-семантична база законодавства, знакова (мовна) модель правового знання. Системність юридичної термінології на логіко-поняттєвому та мовному рівнях. Принципи логічної організації терміносистеми, її внутрішня узгодженість і впорядкованість. Типи внутрішньосистемних і міжсистемних зв'язків між юридичними поняттями і термінами (родо-видові, синонімічні та антонімічні).

Динаміка розвитку та шляхи збагачення термінологічного фонду української мови.

Продуктивні способи і ресурси термінотворення на загальнонаціональній мовній основі. Лексико-семантичний спосіб термінотворення (юридична спеціалізація загальноновживаних слів шляхом метафоризації та метонімізації). Морфологічні способи творення нових правових термінів (префіксація, суфіксація, змішано-афіксальний, безафіксний, осново- і словоскладання, абревіація). Синтаксичний спосіб термінологічної номінації (термінологічні словосполучення як найбільш поширений спосіб сучасного термінотворення). Морфолого-

синтаксичний спосіб (транспозиція: субстантивізація та ад'єктивізація). Чужомовні запозичення як засіб найменування правових понять. Вплив інших мов на формування термінологічно-правового фонду української мови в різні історичні періоди. Інтернаціональні терміни і терміноелементи, їх адаптація в мовах європейського ареалу. Співвідношення національних та інтернаціональних компонентів у сучасному українському юридичному словнику. Екзотизми і варваризми. Кальки і калькування. Транслітерація.

Архаїзація термінів і витіснення чужих, не властивих українській мові терміноутворень.

Проблеми вивчення, систематизації й упорядкування термінологічно-правового фонду української мови в сучасних умовах. Уніфікація та стандартизація термінології в національному на міжнародному законодавстві, лексикографічних джерелах, інформаційно-пошукових системах. Багатомовні юридичні тезауруси. Термінологічні банки даних в Україні. Роль державних, наукових і громадських організацій у вирішенні питань упорядкування й удосконалення української юридичної термінології (Комітет наукової термінології при Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Інститут української мови НАН України, Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Управління інформаційних систем при Верховній Раді України, Українська комісія з питань правничої термінології Української Правничої Фундації, Наукове товариство ім. Т. Шевченка.

Значення уніфікації і стандартизації термінів у процесі кодифікації нового законодавства України.

Тема 4. Методологічні та науково-теоретичні засади правничої лінгвістики

Методологія як учення про загальні принципи наукового дослідження (визначення об'єкта, мети, основних напрямів і перспектив вивчення). Роль методологічних принципів у побудові наукової теорії, систематизації та диференціації наукових галузей, визначенні шляхів і закономірностей розвитку наукового знання. Співвідношення понять: метод – методика – методологія.

Загальнонаукові і лінгвістичні методологічні засади правничої лінгвістики. Інтеграція і диференціація. Аналіз і синтез. Системний підхід. Функціональний підхід. Синхронія і діахронія.

Методи теоретичних і прикладних досліджень.

Формування нового напрямку міждисциплінарних досліджень “право і мова” (друга половина 70-х років ХХ ст., США). Діяльність робочої групи “Мова у правозастосовчій діяльності” Всесвітнього соціологічного конгресу в Упсалі (1978 р.). Лінгвістика права – нова перспективна наукова галузь, що синтезує методологічні підходи суміжних наук: лінгвістики, правознавства, інформатики, логіки, онтології, герменевтики та ін.

Засоби мовної репрезентації правових явищ, понять і категорій на різних рівнях (лексичному, лексико-семантичному, граматичному) як предмет комплексного наукового аналізу. Юридичний текст в усіх його різновидах і жанрах як матеріал лінгвістичного аналізу.

Важливі теоретичні і прикладні завдання правничої лінгвістики: вивчення специфіки і закономірностей функціонування мовних одиниць у юридичних текстах, вивчення структури і мовностильових особливостей правових текстів різних жанрів з метою удосконалення способів і засобів викладу правових норм, підвищення ефективності прийомів законодавчої техніки. Уваги до мовних проблем правотворчості і правозастосування. Розроблення лінгвістичного інструментарію нормопроектної діяльності.

Спеціалізовані напрями дослідження мови права: законодавча стилістика, текстологія, синтаксис законодавчого тексту, документна лінгвістика, стилістика юридичного тексту, концептологія, юридична герменевтика, юридичне термінознавство, юридична термінографія, історія правничої мови, юридична дипломатика, переклад юридичних текстів, судова риторика та інші.

Тема 5. Мова права як об’єкт наукових досліджень. Методика комплексного аналізу правничих текстів

Мова права як об’єкт діахронічних та синхронічних досліджень.

Джерела історичного дослідження мови права. Перші писемні пам’ятки українського права: Руська Правда, договори руських із греками (907, 911 і 944 рр.) як найстаріші зразки актової мови і юридичної термінології. Мовні особливості Литовських статутів (1529 р., 1566 р., 1588 р.), Конституції Пилипа Орлика (1710 р.), “Прав, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.), “Суду і розправи” (1750 р.), “Зібрання малоросійських прав” (1807 р.). Текстологічні коментарі до пам’яток права: глоси і глосарії; етимологізація, пояснення та переклад слів; наукові семантичні та граматичні реконструкції.

Лінгвістичне опрацювання давніх юридичних пам'яток істориками права, лінгвістами, лексикографами: хронологізація мовних явищ, текстуальний аналіз, укладання реєстрів слів та предметно-термінологічних покажчиків, дефініювання слів, диференціація усталених словосполучень, фразем, юридичних формул, кліше; тлумачення правових норм і приписів; структурація і сегментація правового тексту.

Методи і прийоми діахронічного аналізу юридичної мови: порівняльно-історичний, зіставно-типологічний, описовий, текстологічний, етимологічний; культурно-історична інтерпретація мовних фактів; ретроспективний аналіз та реконструкція.

Мова права у лексикографічних джерелах. Перший словник юридичної термінології в Західній Україні "Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Österreichs: Deutsch böhemische Separatausgabe" / Укл.: Я. Головацький, Г. Шашкевич, Ю. Вислобоцький. Словники давньої актової мови І. Новицького, Н. Горбачевського, Ф. Піскунова, Я. Гурлянд, П. Мрочек-Дроздовського та ін. Формування концептуальних засад українського термінознавства у концепціях Г. Кониського, І. Верхратського, І. Франка, К. Левицького.

Роль Наукового товариства ім. Т. Шевченка (Львів, 1873-1939 рр.) у розширенні функціонального статусу української мови. Інститут Української наукової мови (ІУНМ) у розбудові юридичної термінології на національній мовній основі. Праці Правничої термінологічної комісії при Соціально-економічному відділі Академії наук. Словник правничої мови за ред. акад. А. Кримського (Київ, 1926) та його значення для формування загальнонаціональних норм юридичної мови. Перекладні словники правничої мови і термінології 20-30-х рр. ХХ ст. (І. Жигадла, Е. Ванька, Ф. Левицького, Л. Падалки, В. Леонтовича, С. Веретки, М. Матвієвського, А. Дроб'язка, О. Бузинного, Е. Лінкевича, В. Підмогильного та С. Плузника).

Значення праць І. Срезневського, Я. Головацького, Б. Ларіна, Ф. Філіна, С. Обнорського, М. Брицина, Д. Гринчишина, О. Сербенської, Л. Польоги, І. Керницького, Я. Падоха, А. Пашук, Ф. Ткача, М. Худаша для фронтального опису історії правничої мови.

Вивчення сучасного стану правничої мови у працях лінгвістів і правознавців: аналітичний огляд. Перспективні і пріоритетні напрями наукових досліджень.

Дослідницький апарат правничої лінгвістики: традиційні та формалізовані методи і прийоми. Методи семантичного аналізу юридичних текстів: компонентний, дистрибутивний і трансформаційний. Метод

опозицій. Методи і прийоми стилістичного аналізу юридичних текстів. Статистичний метод. Моделювання на логіко-поняттєвому, лексико-семантичному і синтаксичному рівнях. Тезаурування. Моделювання семантики і структури термінологічних одиниць. Моделювання терміносистеми права. Словотвірне моделювання. Моделювання синтаксису юридичної мови. Моделювання правової норми. Автоматизація обробки юридичних текстів та її програмне забезпечення. Методи і робочі прийоми відбору, систематизації та класифікації мовного матеріалу. Тезаурус як лексичний інструмент інформаційно-пошукових правових систем та основні етапи його створення: визначення тематичних меж тезауруса та ключових слів; відбір ключових слів з текстового матеріалу та їх лексикографічне опрацювання; виявлення умовної еквівалентності між ключовими словами; відбір дескрипторів; встановлення парадигматичних відношень між термінами і дескрипторами; формування тезауруса. Робочі процедури автоматичної обробки й аналізу тексту на основі формальних критеріїв (словотвірні форманти, ключові терміни, структурні та композиційні елементи тексту).

Тема 6. Мова і стиль законодавчих актів

Мова і закон. Роль мови у розвитку законодавства. Функції і специфічні характеристики законодавчого стилю.

Короткий нарис історії формування мови і стилю законодавчих актів. Екстра- та інтерлінгвістичні фактори розвитку мови законодавства. Основні тенденції, шляхи і закономірності розвитку лексико-фразеологічного складу мови законодавства. Еволюція і становлення жанрової системи законодавства. Формування структури, композиції та формуляра законодавчих актів. Усталені звороти, словосполучення тавтологічного характеру, юридичні формули у давніх пам'ятках законодавства. Типові граматичні форми і синтаксичні конструкції.

Загальна класифікація сучасних законодавчих актів України (за юридичною силою, предметом і характером правового регулювання). Акти внутрішнього законодавства України. Конституція України як державно-правовий акт найвищої сили. Закони Верховної Ради України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств, нормативні акти органів місцевої влади тощо. Центральні, локальні й відомчі нормативні акти. Жанрові різновиди законодавчих актів: акт, закон, кодекс, указ, декрет, постанова, розпорядження, наказ та їх мовностильові ознаки.

Сучасні вимоги до законодавчого тексту: повнота, цілісність, логічна послідовність і завершеність, точність, чіткість, ясність, офіційність, директивний характер, об'єктивність, узагальненість, безособовість, лаконічність, економічність, раціональність, стандартизованість, традиційність (стабільність) засобів вираження, суворона нормативність, нейтральність (беземоційність), відсутність образності та індивідуально-авторських рис.

Законодавчий акт і його структура. Преамбула. Назва. Формула оприлюднення. Визначення. Положення щодо сфери застосування. Загальні принципи. Винятки. Способи здійснення. Карно-правові положення. Корелятивні зміни (зокрема скасування). Перехідні положення. Положення про набрання чинності. Додатки. Сміслові членування законодавчого тексту і його формальні ознаки. Різні ступені композиційної сегментації законодавчого тексту. Частини, глави та статті закону. Стаття як базовий елемент закону. Нумерація статей, розподіл статті на параграфи та абзаци, проміжні назви та їх позначення. Вимоги до оформлення посилань, назв статей, додатків.

Проблема точності, ясності, однозначності та мовні засоби її досягнення. Термінологія в тексті закону. Процеси систематизації, уніфікації та кодифікації законодавчих термінів. Умотивована і формальна визначеність термінів і юридичних понять у законі. Технічні прийоми викладу легальних визначень в законах. Тавтологія в законодавчому тексті. Конвенціональність законодавчої термінології та номенклатури, їх відповідність внутрішнім і міжнародним мовно-правовим стандартам. Питомі і запозичені лексичні елементи, загальноживана і термінологічна лексика в законодавчому тексті та їх співвідношення. Чіткість композиції в структурі правової норми, законодавчого акта та його складових частин. Директивно-офіційний характер викладу правових приписів та лексико-граматичні засоби його вираження.

Граматики-стилістичні особливості нормативних актів. Спостереження над віддієслівними іменниками, дієслівними категоріями (часу, способу та ін.), безособовими і наказовими формами, активними і пасивними синтаксичними конструкціями, порядком слів у законодавчому тексті, пунктуацією. Оцінні структури у текстах законів, їх семантичні групи та граматичне оформлення.

Актуальні проблеми і перспективи вивчення мови законів. Питання мови і стилю законів у працях українських та зарубіжних учених: Ю. Яворського, Ю. Зайцева, С. Головатого, В. Калюжної, І. Усенка, С. Писаренко, Н. Присяжнюк, О. Ушакова, Д. Керімова, О. Піголкина, А. Черданцева,

Т. Губасвої, Н. Івакіної, Н. Калініної, Н. Власенка, А. Нашиц, В. Савицького, Р. Бержерона, Дж. Хола, Г. Ландквіста, Б. Спасова, М. Каца, Б. Еренберг-Сундін, Д. Дайн та інших.

Тема 7. Мовні аспекти законотворчості

Законодавство і законотворчість. Загальні принципи, поняття і форми правотворчості. Роль мови у законотворчості.

Основні вимоги до законодавства правової держави. Нормативно-правові акти України про нормотворчу діяльність. Методичні рекомендації Міністерства юстиції України щодо розроблення проектів законів, дотримання вимог нормопроектної техніки та проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів.

Кодифікаційний процес як важливий компонент правової реформи в Україні. Кардинальний перегляд і ревізія законодавчої бази. Систематизація (інкорпорація) й упорядкування законодавства. Кодифікація як вища форма удосконалення законодавства. Види кодифікації.

Законотворення та заходи щодо його забезпечення в Україні. Діяльність Верховної Ради України, Комітету законодавчих ініціатив при Президентові України, Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, Центру правової реформи і законопроектних робіт Міністерства юстиції України, Української кодифікаційної комісії та Української комісії з питань правничої термінології.

Законодавча техніка, її принципи, методи і прийоми. Проблеми юридичної техніки, пов'язані з формою і структурою нормативних актів. Загальні правила нормопроекування.

Законодавча стилістика як складова науки про законодавчу техніку. Її місце в загальній теорії права. Поняття стилістичної норми. Про лексичні і граматико-стилістичні норми сучасних законодавчих актів України.

Мовно-термінологічне опрацювання законодавчих текстів (Конституції України, кодексів, законів та їх проектів). Труднощі слово- і терміновживання. Синонімія, варіативність, паронімія, омонімія у законодавчих текстах. Проблеми упорядкування й удосконалення законодавчих дефініцій (на матеріалі сучасних словників законодавчих термінів).

Використання комп'ютерних технологій у лінгвістичному забезпеченні законотворчої діяльності. Автоматизована обробка законодавчих текстів, створення повного реєстру термінів законодавства, їх тлумачення, уніфікація, стандартизація, лексикографічний опис, машинний переклад.

Тема 8. Редакторський аналіз і лінгвістична експертиза законопроектів

Поняття про літературне і науково-фахове редагування. З історії наукових поглядів на природу редакторського процесу. Редагування як багатоаспектний аналіз тексту з позицій автора і читацького сприйняття. Завдання редагування. Основи редакторської техніки. Сучасні професійні вимоги до редакторів та редакторської праці. Спеціалізація в редакторській сфері.

Законопроект як предмет редагування. Специфіка редакторської праці в законопроектній діяльності. Вимоги до організації технологічного процесу редагування законопроектів.

Поняття про техніку, методику, методи редагування.

Структура технологічного процесу редагування: редакторський аналіз – прийняття рішення – правка.

Системний редакторський аналіз мови і стилю юридичного тексту. Контрольно-діагностичні методи опрацювання законодавчого тексту. Техніка аналізу. Методики аналізу структурно-тематичної організації тексту, інтерпретації тем, мовних засобів розкриття законодавчої думки. Метод фразового членування тексту. Фраза як мовна структура, що забезпечує повну або можливу предикацію змісту. Предикативні структури з підметово-присудковими групами: прості речення, головні речення складних речень, частини сурядних речень, частини безсполучникових речень; речення з однорідними підметами, присудками, додатками. Напівпредикативні фрази. Макротема – тема – підтема. Тематична цілісність структури тексту. Аналіз рубрикації тексту. Метод схематизації композиційних зв'язків. Моделювання логічної і граматичної структури тексту правової норми. Метод прогнозування читацького сприйняття (юридична герменевтика). Методи аналізу і якісної оцінки мовних засобів (семантичний, зіставлення, експлікації (заміщення неточного поняття точним), індукції та дедукції змісту, тлумачення термінів. Виявлення алогізмів та порушень норм літературної мови. Уваги до мовних одиниць різних рівнів: члени речення, що потребують граматичного узгодження; члени речення, що пов'язані зв'язком керування з однорідними; синтаксичні зв'язки; слово “який” у підрядному реченні; однорідний ряд і узагальнювальне слово; прийменник і однорідний ряд іменників; займенники; синоніми; омоніми; пароніми; запозичення; скорочення; “зайві слова”; конотативні засоби та ін. Редакторський висновок і прийняття рішення. Редакційна правка тексту. Техніка правки.

Комп'ютерні технології у редакційній роботі. Розвиток програмного забезпечення для редакційно-видавничої сфери. Сучасні програмні засоби редагування законодавчих текстів. Автоматизований редактор тексту (АРТ) як контрольнo-діагностична система.

Лінгвістична експертиза законопроектів (ЛЕЗ) – один з важливих технологічних етапів законодавчого процесу. Мета і завдання ЛЕЗ. З досвіду роботи структурних підрозділів ЛЕЗ в інших країнах. Організаційне та науково-методичне забезпечення ЛЕК у законодавчій системі України.

Зміст і напрями лінгвістичного аналізу законопроектів. Методи і прийоми лінгвістичної оцінки законопроектів з урахуванням їх функціонально-стилістичних особливостей, типологічної специфіки, вимог юридичної техніки, редакційно-технічних правил і нормативів. Опрацювання тексту на рівні слів, словосполучень, речень, абзаців, композиційних частин законопроекту. Робота над семантико-синтаксичною будовою складних семантичних єдностей та тексту. Аналіз поняттєво-термінологічного апарату законопроекту. Уніфікація термінології, однорідних логіко-стилістичних конструкцій. Вияв дублетності, синонімії, варіативності на різних мовних рівнях. Пошук логічних, смислових, граматичних, стилістичних помилок (алогізми та їх види; явища амфіболії, тавтології, мовленнєвої недостатності, стильової невідповідності, зміщення смислових меж, порушення родо-видових зв'язків між поняттями; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм, порушення норм узгодження, керування). Виправлення помилок та підготовки пропозицій для доопрацювання нормативно-правового акта. Остаточне редакційно-технічне доопрацювання тексту законопроекту.

Тема 9. Мова міжнародно-правових актів і проблеми перекладу

Поняття “дипломатична мова”. З історії формування дипломатичної мови. Еволюція і становлення стильових норм на матеріалах вітчизняного дипломатичного письменства (Договори руських з греками 907, 911 і 944 рр., гетьманські угоди, універсали, договори, статті, ратифікаційні укази і грамоти). Дипломатика як історична дисципліна, що займається вивченням форми і змісту документів з метою встановлення їх автентичності, дати написання тощо. Традиційна для європейської дипломатики тричастинна структура міждержавного договору: вступний протокол (“зачин”); основний текст (“контекст”); заключний протокол (“есхатокол”). Формуляр дипломатичних документів та його структура. Сталі компоненти міжнародних договорів: адресування (за-

значення місця, в якому укладається договір; присутніх при укладанні договору та осіб, між якими цей договір укладається); основний зміст (дипломатичні трафаретні формули, традиційні звороти, кліше, оперування правовими дефініціями); закінчення (зазначення осіб, що стверджували договір підписом та скріплювали печаткою; датування). Варіювання формул і мовностилістичних засобів давніх дипломатичних документів. Коливання мовних норм.

Вплив західноєвропейської традиції на формування лексики і фразеології української дипломатичної мови. Латинізми, грецизми, полонізми, германізми, галліцизми, русизми в текстах давніх міждержавних договорів. Калькування. Лексичні і фразеологічні кальки. Латинські юридичні штампи.

Загальностильові риси сучасної дипломатичної мови: логічність, послідовність, обґрунтованість, ясність, строгість, об'єктивність, офіційність, точність, достовірність, конкретність, докладність, лаконічність. Синкретизм засобів офіційно-ділового і публіцистичного стилів.

Типова структура дипломатичного документа: протокольна формула; смислове ядро; аргументаційна частина; викладення факту (фактів). Формули дипломатичного етикету.

Лексичний склад міжнародних офіційних документів. Термінологія міжнародного права. Проблема уніфікації термінології міжнародного права. Номенклатурні назви (посад, звань, інституцій, установ, організацій, документів). Складноскорочені слова й уніфіковані графічні скорочення в міжнародно-правових текстах.

Граматичні категорії і синтаксис міжнародно-правових актів.

Жанрова класифікація сучасних міжнародно-правових документів: договір, декларація, конвенція, пакт, угода, принципи, правила, кодекс, меморандум та ін. Їх структура і мовностильова специфіка. Традиційні мовні засоби оформлення структурних частин тексту.

Проблеми перекладу міжнародно-правових актів. Офіційні мови ООН (англійська, французька, іспанська, російська, китайська та арабська). Еквівалентність текстів. Питання теорії і практики перекладу міжнародно-правових документів у науковій літературі (аналітичний огляд). Порівняльний аналіз мовних і термінологічних одиниць. Багатомовні інформаційно-пошукові тезауруси та міжнародні термінологічні стандарти. Тезаурус "Евгровс" як багатомовна політематична інформаційно-пошукова система. Зміст і структура "Евгровс": тематичні розділи і мікротезауруси, багатомовний перелік дескрипторів;

багатомовний перелік розділів і мікротезаурусів. Значення парадигматичних зв'язків слів для побудови тезауруса.

Еквівалентність різномовних лексичних одиниць. Міжнародний термінологічний стандарт в інформаційно-пошукових мовах.

Проблеми перекладу документів міжнародних організацій українською мовою. Поради перекладачам: як запобігти помилкам та уникнути невластивих українській мовній традиції зворотів і висловів. “Хибні друзі перекладача”, або міжмовні омоніми.

Тема 10. Мова судово-процесуальних документів

З історії розвитку мови судочинства в Україні. Джерела для вивчення історії формування мови і стилю судових документів. Регламентация судово-процесуальних норм у пам'ятках законодавства (“Суд Ярослава Володимировича. Правда Руська”, “Устав Володимира Мономаха”, “Права, за якими судиться малоросійський народ”, “Суд і розправа в правах малоросійських” Ф. Чуйкевича) та їх значення для формування термінології і лексико-фразеологічного фонду судочинства. Староукраїнські судові документи та їх роль у становленні мовностильових норм і стандартів ділового мовлення.

Жанрово-стилістичні різновиди староукраїнської процесуальної документації. Староукраїнські назви судових позовів, апеляцій, викликів до суду і повідомлень про виклик до суду: *скарга, позов, супліка, чолобитна, прошеніє, повістка, одсрочення, акція, претензія, протест, протестація, репротестація, маніфестація, реляція, апеляція, інотестенція* тощо. Акти свідчення і представництва: *свідоцтво, свідчення, показання, сказки, контрверсії, розмови, сознанє, поручення, присяга, визнання уповноваженим*. Протоколи і виклади справ: *справа, суперечка, оповідь, розказанє, освєченє, оповеданє, запис*. Матеріали про розшук і допити: *презентація тіла забитого, справка о забиттє, допити подойзренє, інквізиція*. Судові постанови і виписки з них: *декрет, вирок, розслідування, контумація, акт езекуторіальний, граничний, дільчий* та ін. Варіювання і синонімія мовних одиниць у давніх процесуальних документах (на матеріалі термінів, номенклатурних назв і фразеологічних одиниць).

Усталення формуляра староукраїнських судових актів: структура документа; послідовність клаузул та їх смислове навантаження; формули посилянь на артикули правових кодексів. Формування типових мовних зворотів і кліше.

Сучасні судово-процесуальні документи, їх класифікація. Загальні вимоги до мови і стилю судових паперів. Типовий зміст процесуальних документів, їх композиційне членування, види і способи передачі інформації, принципи сегментації текстів. Специфічні види сегментації процесуальних документів (посилання на закон, формулювання обвинувачення) та їх структурні види (за оформленням, способами введення в текст і місцем у тексті). Лексичні і граматико-стилістичні особливості процесуальних актів. Категорії абстрактного і конкретного у змісті судових паперів. Іменникові та дієслівні форми у процесуальних документах. Синтаксичні конструкції та інформативно значущі текстові сегменти.

Жанрово-стильова специфіка кримінально-процесуальних актів дізнання та попереднього слідства. Постанови та їх види. Протокольні форми досудової підготовки матеріалів: порушення кримінальної справи; провадження попереднього слідства; пред'явлення обвинувачення; застосування міри запобіжного заходу; проведення допиту, впізнання та очної ставки; гарантування безпеки учасників процесу; протоколи виїмки, обшуку, накладення арешту на майно, огляду, відтворення обстановки та обставин події, експертизи; акти про призначення експертизи та закінчення попереднього слідства. Кримінально-процесуальні акти, які складаються в судових стадіях: віддання обвинуваченого до суду; судовий розгляд (протокол судового засідання, обвинувальний вирок, окрема думка судді, який залишився в меншості, окрема ухвала); провадження справ в касаційній інстанції; перегляд у порядку нагляду рішень суду; відновлення кримінальної справи за нововиявленими обставинами; виконання судових рішень.

Цивільно-процесуальні документи, їх класифікація. Закономірності текстової організації цивільно-процесуальних документів. Жанрові і мовностилістичні особливості цивільно-процесуальних паперів. Позовні заяви та їх види. Довіреності на ведення справ у суді. Судові протоколи, визначення, рішення, ухвали, накази. Касаційні скарги та касаційні ухвали. Скарги в порядку нагляду, постанови наглядової інстанції та їх види. Ухвали про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, про відмову в перегляді справи.

Нотаріальні документи та їх основні жанри. Договори, довіреності, доручення, заповіти, свідоцтва, заяви та їх різновиди. Вимоги до тексту й оформлення нотаріальних документів.

Комплексний аналіз текстів процесуальних та нотаріальних документів: реквізити, структура, мовні та стилістичні особливості.

Тема 11. Мова адміністративно-юридичної документації

Нариси з історії українського ділового письменства. “Канцелярська мова”. Мовна освіта канцеляристів у XVI-XVIII ст. Роль канцелярій у формуванні мови і стилю староукраїнських актів.

Композиція староукраїнського ділового документа. Смыслове членування ділового тексту і його елементи. Мовностилістичні особливості староукраїнських ділових паперів.

Лексичний склад адміністративно-юридичних документів: назви урядових установ, посад, соціальних станів, податків, грошових одиниць, маєтків, документів, юридичних дій та їх результатів, лексика спорідненості та свояцтва та ін. Термінологія і номенклатура (питома і запозичена). Народні-розмовні і діалектні слова. “Макаронічна” мова як наслідок поєднання генетично різнорідних та різностильових елементів у тексті. Паралельне вживання українських народних слів із традиційно книжними та іншомовними. Живомовні і діалектні елементи в адміністративно-канцелярських паперах. Недосконалість (довільність) форм адміністративно-канцелярського документа (формуляр, формулювання, клаузули). Синоніми і варіанти в староукраїнській канцелярській мові. Формування морфологічних і синтаксичних норм у староукраїнській діловій мові.

Усталення традицій і стандартів адміністративно-канцелярської мови. Юридичні формули, трафарети, кліше у староукраїнському діловому мовленні. Канцеляризми і канцелярські штампи.

Жанрова класифікація староукраїнських адміністративно-юридичних документів: грамоти, приватні угоди, діаріуші, листи, журнали, виписи з різних книг та ін.). Приватні угоди та їх різновиди: акти законного введення у володіння (*дарчі, увяжчі, вливкові листи / записи*); акти про спадщину (*заповіти, духовні записи, духівниці, тестаменти*); документи про придане (*вінові, привінкові записи*); боргові документи (*боргові записи, цирокграфи, взменки, жандеки, листи-облікги, векселі*); облікові папери (*розписки, квитанції, квити, відомості*) та ін. Жанри офіційно-ділового листування в історії української мови (*рапорти, донесення, доповіді, повідомлення, реляції, листи, подання, проemorії, цидули, меморіали, децизії*), їх мовностилістичні особливості.

Загальна характеристика мови і стилю сучасних адміністративно-юридичних документів. Основні вимоги до складання й оформлення ділових текстів. Ступінь стандартизації документа. Документи з висо-

ким ступенем стандартизації (паспорти, атестати, дипломи, посвідчення, довідки, контракти). Документи з низьким ступенем стандартизації (заява, записка (пояснювальна, доповідна), акт, протокол, звіт).

Сучасні адміністративно-юридичні документи: призначення, загальна класифікація і жанри. Особисті офіційні документи (заява, характеристика, автобіографія, наказ щодо особового складу, доручення, заповіт, посвідчення, розписка). Довідково-інформаційні документи (акт, довідка, службовий лист, відгук, доповідь, доповідна записка, пояснювальна записка, протокол, витяг із протоколу, резолюція, звіт, огляд, план роботи). Організаційні документи (положення, статут, інструкція, правила). Розпорядчі документи (ухвала, постанова, наказ, вказівка, розпорядження). Документи господарсько-договірної та господарсько-претензійної діяльності (договори про спільну діяльність, комерційний акт, договір підряду, претензійний лист, протокол розбіжностей у договорах). Документи на підтвердження операцій купівлі-продажу, найму, оренди, приватизації житла і нежитлових приміщень (договори купівлі-продажу, найму житла, договори на оренду приміщення та ін.).

Структура і стилістична модель сучасного ділового документа. Композиційне членування документа. Сміслові сегменти ділового тексту, їх граматико-стилістичне оформлення. Особливості мовних категорій у ділових паперах: лексико-фразеологічні та граматичні засоби. Юридичні кліше і штампи у сучасній діловій документації. Стандартизація діловодства та її значення для автоматизованого обліку й обробки оперативних, облікових, статистичних даних.

Тема 12. Мова юридичної науки

Екскурс в історію юридичної науки й освіти в Україні. Філософсько-правова і політико-правова думка в Україні XVII–XVIII ст. Роль Києво-Могилянської Академії і Львівського університету в розвитку юридичної науки й освіти в Україні. Переклади праць західноєвропейських правників і мислителів про державу і право українськими та російськими вченими. Їх вплив на формування юридичного словника східнослов'янських мов.

Роль українських правників-практиків XVIII ст. у розбудові й розробленні юридичної термінології на східнослов'янській та індоєвропейській лексичній основі. Найважливіші правові праці: “Экономия краткая права”, “Аксесс или порядок канцелярский”, “Права малороссийские с книг Статуту, Саксона и Порядка выписанные”, “Суд и розправа в правах

малоросійських” Ф. Чуйкевича, “Екстракт малоросійських прав” О. Безбородька, “Екстракт з указів, інструкцій і настанов”, “Книга Статут и прочие права малоросійские” В. Кондратьєва та ін.

Наукові дослідження правознавців Харківського, Київського і Новоросійського університетів у XIX-XX ст. та їх роль у формуванні наукового стилю правничої мови.

Наукова спадщина визначних українських науковців-юристів як джерело для вивчення індивідуально-авторських стилів наукового викладу (Л. Петражицький, І. Данилович, М. Іванишев, О. Кістяківський, М. Владимирський-Буданов, С. Дністрянський, Є. Васьковський, Д. Каченовський, Ф. Леонтович та ін.).

Українська Академія наук та Інститут Української наукової мови (ІУНМ) у розбудові національної наукової мови. Праці М. Василенка, А. Кримського, С. Борисенка, М. Максимейка, І. Черкаського, М. Слабченка та ін.

Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) у розвитку української наукової мови права. Юридичні видання українською мовою “Часопись правнича”, “Часопись правнича й економічна”, “Правнича бібліотека”. Товариство українсько-руських правників і його орган “Правничий вісник”. Проблеми української правничої термінології на сторінках журналу “Рідна мова” І. Огієнка.

Мова і стиль сучасного науково-юридичного тексту. Функції і специфічні риси наукового стилю. Основні підстили наукового стилю та їх жанри: власне наукові юридичні праці (монографії, дисертації, автореферати, реферати, доповіді, статті, повідомлення, тези доповідей, рецензії та ін.); науково-лексикографічні розробки (юридичні енциклопедії, юридичні словники різних типів: енциклопедичні, тлумачні, загальноправові, галузеві, перекладні, труднощів терміновживання тощо); науково-популярні твори юридичної тематики (статті, нариси); навчально-наукові і програмно-методичні розробки у сфері юридичної освіти (програми, підручники, практичні посібники, методичні рекомендації тощо).

Концепти та стандарти мовного оформлення наукових робіт. Регламентація підготовки та мовно-технічного оформлення наукових праць у нормативних актах і державних стандартах. Структура і мовностилістичне оформлення наукової роботи. Термінологічний апарат дослідження та його інтерпретація у тексті наукового твору. Практичні рекомендації щодо мовностилістичного оформлення дипломних робіт, їх окремих композиційних частин, бібліографії.

Проблема дефініцій термінів. Різні тлумачення правових термінів у юридичній літературі як віддзеркалення різних наукових поглядів, напрямів, шкіл. Роль особистості у правотворчості та термінотворчості. Закріплення в епонімах імені законодавця, законотворця, вченого-правознавця та ін. (*Закон(и) Ману, ~ Хамурані, ~ Шермана, ~ Сміта, ~ Браунела-Батлера, ~ Маккарена-Вуда, ~ Тафта-Хартлі; доктрина Естради, ~ Кальво, ~ Монро, ~ Стімсона, ~ Тобара*). Місце епонімічних назв та індивідуально-авторських терміноутворень у системі сучасної правової термінологіки.

Мова науково-юридичних праць як матеріал для спостережень над засобами викладу юридичної думки. Засоби логічності, аргументації, обґрунтування, доведення, конкретизації, узагальнення, спростування, підтвердження у науково-юридичному тексті. Метафори, порівняння, афоризми у мові юридичної науки.

Вербальні засоби академічного красномовства. Різновиди наукових лекцій та їх лінгвостилістичні особливості. Композиція та мовностилістична специфіка усної наукової доповіді. Маніфестація теми, мети, проблеми, обґрунтування їх актуальності та новизни, структура основної частини доповіді, виклад інформації та формулювання висновків.

Тема 13. Мова правової публіцистики

Публіцистичний стиль, його функції і мовностильові риси.

Газетно-інформаційний підстиль та його жанри: стаття, репортаж, нарис, огляд, допис та ін. Теле-, радіожурналістський підстиль та його жанри: репортаж, хроніка, інтерв'ю, дискусія та ін. Агітаційно-пропагандистський підстиль (ораторський) та його жанри: памфлет, відкритий лист, публічна промова, есе, фейлетон та ін.

Засоби і прийоми політико-правової публіцистики: протиставлення (контраст, антитеза, оксюморон), образність, порівняння, асоціації, метафори, ідіоматичні вирази, варіювання. Риторичні фігури у публіцистичних творах: анафора, паралелізм, градація, риторичні запитання, звернення тощо. Лексичні засоби публіцистичного стилю. Слова і фразеологізми з оцінним забарвленням. Мовні засоби вираження експресивності та емоційності у правовій публіцистиці. Словотвірні засоби вираження конотацій.

Мовленнєві засоби сатири: поєднання стилістично різномірних слів і виразів (просторічних з книжними та ін.); іронічне вживання слів із позитивно-оцінним забарвленням; використання власних імен у загальному значенні; пейоративна лексика з високим ступенем нега-

тивності; пародіювання мови ідейних та політичних супротивників; переосмислення авторських слів і виразів; іронічний коментар, цитування та трансформація цитат; перифрази і парафрази; “розщеплення” та “розшифрування” фразеологізмів; іронічні звертання; сатиричні формули; образи з творів класиків вітчизняної і світової літератури; створення афористичних сатиричних формул; використання індивідуально-авторських неологізмів; засоби карикатури і гротеску; гра слів, каламбури. Мовленнєві штампи у публіцистичних текстах. Засоби розмовного стилю у сучасній публіцистиці.

Методика аналізу публіцистично-правових текстів (за схемою).

Публіцистичний стиль усного монологічного мовлення та його основні різновиди: власне публіцистичний, судовий, дискусійно-діловий, церемоніальний. Вербальні і невербальні засоби усного публічного мовлення. Логічні прийоми передачі змісту в мовленні оратора. Емоційно-образні засоби впливу на аудиторію. Культура звучання промови: звукова виразність, дикція, темп, послідовність тонів, що відрізняються за висотою, тембром, темпом; логічний наголос, паузи, літературна вимова, дотримання акцентологічних норм. Невербальні засоби: рухи, жести, міміка.

Секрети красномовності видатних правників: на матеріалі аналізу найкращих зразків публічних промов (А. Коні, С. Андрієвського, П. Пороховщикова, В. Спасовича, М. Карабчевського, М. Холеви, С. Любітова, О. Коляди, С. Ткаченка та ін.).

ПЛАН ЛЕКЦІЙ

Лекція 1. Предмет, мета і завдання курсу “Мова права”

1. Правнича лінгвістика як нова міжгалузєва дисципліна.
2. Методологічні засади і поняттєво-термінологічний апарат правничої лінгвістики.
3. Ключові поняття й терміни.
4. Курс “Мова права” в системі фахової освіти юристів у вищій школі.
5. Предмет, мета і завдання курсу “Мова права”.
6. Роль і значення курсу для підготовки нормопроектувальників в Україні.
7. Досвід країн Європейського Союзу в розробці проблеми “Прозорість, чистота і зрозумілість мови законодавства”.

Лекція 2. Мова права як функціональна підсистема загальнолітературної мови

1. Мова і право.
2. Мова права як складна поліфункціональна система літературної мови. Функціонально-стильові різновиди мови права: стилі і підстилі в системі юридичного мовлення.
3. Офіційно-діловий стиль і його підстилі: законодавчий, дипломатичний, судово-процесуальний та адміністративно-правовий. Жанрова класифікація правових актів.
4. Науковий стиль юридичного мовлення, його підстилі й жанри.
5. Публіцистичний стиль, його функції та підстилі. Жанри правової періодики.
6. Розмовний стиль і його реалізація в неофіційному професійному спілкуванні.
7. Роль і значення мови права у розвитку стилів української літературної мови.

Лекція 3. Термінологічний фонд правничої мови

1. Термінологічно-правовий фонд української мови, його соціально-комунікативне, гносеологічне й інформативне значення.
2. Система і структура термінології сучасного права.
3. Стратифікація термінологічних одиниць.
4. Шляхи, ресурси і продуктивні способи творення юридичних термінів.
5. Концептуальні засади й методи упорядкування, систематизації та уніфікації термінології права.
6. Проблема законодавчих дефініцій.

Лекція 4. Методологічні та науково-теоретичні засади правничої лінгвістики

1. Методологія як учення про загальні принципи наукового дослідження.
2. Співвідношення понять: метод – методика – методологія.
3. Методологічні засади правничої лінгвістики: загальнонаукові та лінгвістичні підходи.
4. Інтеграція і диференціація. Аналіз і синтез. Системний підхід. Функціональний підхід. Синхронія і діяхронія.
5. Сучасна методика аналізу правничих текстів (загальна характеристика).

Лекція 5. Мова права як об'єкт наукових досліджень. Методика комплексного аналізу юридичних текстів

1. Мова права як об'єкт наукових досліджень (аналітичний огляд).
2. Історичне дослідження правничої мови: джерела, об'єкт аналізу та методичний апарат.
3. Лексикографічний опис правничої мови і термінології.
4. Методи семантичного аналізу юридичних текстів.
5. Функціонально-стилістичний аналіз правових текстів.
6. Статистичний метод та його значення.
7. Моделювання на рівні тексту правової норми та тексту документа в цілому.
8. Автоматизація обробки юридичних текстів.
9. Тезаурус як лексичний інструмент інформаційно-пошукових правових систем.

Лекція 6. Мова і стиль законодавчих актів

1. Короткий нарис історії формування мови і стилю законодавства.
2. Функції та специфічні характеристики законодавчого стилю.
3. Жанрова класифікація законодавчих актів.
4. Сучасні вимоги до законодавчого тексту.
5. Структурні елементи законодавчого акта.
6. Лексичні та граматико-стилістичні особливості законодавчих текстів.
7. Питання мови і стилю законів у працях українських та зарубіжних учених.
8. Теоретичні і прикладні аспекти вивчення мови законів.

Лекція 7. Мовні аспекти законотворчості

1. Законотворчість і законодавчий процес.
2. Законодавча техніка: принципи, методи і прийоми.
3. Законодавча термінологія і законодавча стилістика.
4. Мовні аспекти законотворчості у чинних нормативно-правових актах України.
5. Методичні рекомендації Міністерства юстиції України щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки (1998-2002 р.)
6. Мовна підготовка законопроектувальників у Європі та США.

7. Мовностилістична підготовка законопроектів.
8. Термінологічно-мовні проблеми кодифікації нового законодавства.
9. Проблема упорядкування законодавчих дефініцій.
10. Використання комп'ютерних технологій у лінгвістичному забезпеченні законотворчої діяльності.

Лекція 8. Редакторський аналіз і лінгвістична експертиза законопроектів

1. Основні вимоги до технологічного процесу редагування та правки тексту законопроектів.
2. Комплексний редакторський аналіз мови і стилю законопроекту – важливий технологічний етап законодавчого процесу.
3. Мета і завдання лінгвістичної експертизи законопроектів (ЛЕЗ).
4. Організаційне та науково-методичне забезпечення ЛЕЗ.
5. З досвіду роботи структурних підрозділів ЛЕЗ в інших країнах.
6. Методи і прийоми лінгвістичної експертизи законопроектів.
7. Виправлення помилок і підготовки пропозицій для доопрацювання тексту законопроекту.
8. Остаточне редакційно-технічне доопрацювання текстів законопроектів.

Лекція 9. Мова міжнародно-правових актів і проблеми їх перекладу

1. Уваги до мовностильових і жанрових особливостей міжнародно-правових документів, правописної практики і терміновживання.
2. Переклад і редагування міжнародно-правових текстів: основні принципи й етапи роботи.
3. Уніфікація та стандартизація термінології в міжнародному законодавстві.
4. Багатомовний юридичний тезаурус “Еврогос”.
5. Труднощі систематизації та кодифікації міжнародно-правових термінів.
6. Граматико-стильові риси міжнародно-правових та дипломатичних документів.
7. Методика комплексного лінгвістичного аналізу міжнародних документів.

Лекція 10. Мова судово-процесуальних документів

1. Загальні вимоги до судових документів.
2. Жанри судово-процесуальних документів та їх граматико-стилістичні особливості.
3. Цивільно-правові документи, їх види (заяви, скарги, договори, заповіти, доручення, контракти та ін.), правила укладання й оформлення.
4. Кримінально-процесуальні акти, їх види (акти дізнання та попереднього слідства; акти, які складаються в судових стадіях; провадження в справах окремих категорій), правила укладання й оформлення.

Лекція 11. Мова адміністративно-юридичної документації

1. Загальна класифікація адміністративно-канцелярських документів.
2. Організаційні документи та їх оформлення (положення, статут, інструкція, правила).
3. Розпорядчі документи (постанова, ухвала, розпорядження, накази, вказівки).
4. Довідково-інформаційні документи та їх оформлення (акти, відгуки, довідки, доповіді, записки (довідні й пояснювальні), звіти, огляди, протоколи та ін).
5. Правила оформлення документів з кадрово-контракткових питань (автобіографії, заяви, контракти, особові листки, угоди, характеристики).
6. Особисті офіційні документи (доручення, заповіти, розписки, заяви, посвідчення та ін.)

Лекція 12. Мова юридичної науки

1. Екскурс в історію юридичної науки й освіти в Україні.
2. Твори українських правознавців та їх роль у формуванні наукового стилю.
3. Сучасний науковий стиль та його жанрові різновиди.
4. Вимоги до мови і стилю наукових праць.
5. Правила мовностилістичного і технічного оформлення наукових робіт, їх окремих композиційних частин.

Лекція 13. Мова правової публіцистики

1. Публіцистичний стиль, його функції і мовностильові риси.
2. Газетно-інформаційний підстиль та його жанри.
3. Теле-, радіожурналістський підстиль та їх жанри.
4. Агітаційно-пропагандистський підстиль та його жанри.
5. Лексичні та граматико-стилістичні особливості публіцистичного стилю.

6. Риторичні засоби і прийоми у сучасній правовій публіцистиці.
7. Судове красномовство та його види.
8. Способи і методи аргументації, мовленнєві засоби логічності та впливу судової промови.
9. Аналіз найкращих зразків судових промов як засіб проникнення в лабораторію мовленнєвої майстерності видатних правників.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Тема: Мовностилістичний аналіз законодавчих текстів

1. Основні жанри законодавчих документів.
2. Зміст і призначення законодавчого акта. Поняттєвий апарат і структура тексту.
3. Аналіз законодавчого тексту з точки зору лексичного складу, граматичних та стилістичних особливостей.
4. Загальноживані слова, терміни та номенклатурні назви.
5. Класифікація законодавчих термінів.
6. Законодавчі дефініції.
7. Характеристика граматичних категорій у законодавчому тексті:
 - а) морфологічні засоби;
 - б) синтаксичні конструкції.
8. Порівняльний мовностилістичний аналіз законодавчих текстів (одного або різних жанрів).

Основна література: 7-8, 13-15, 26, 30, 38-39

Додаткова література: 1, 10, 17, 24, 30, 32, 37-38, 43, 48-49, 51-52

Словники: 9, 14, 27, 33-34, 36, 38, 44, 51-52

Практичне заняття № 2

Тема: Мовностилістичне опрацювання текстів законопроектів (робота з порівняльними таблицями до проектів законів України)

1. Текст законопроекту як об'єкт комплексного редакторського аналізу.
2. Мовностилістичне опрацювання текстового матеріалу проектів Конституції України в редакціях від 15 листопада 1995 р. і 24 лютого 1996 р.
3. Методика роботи з порівняльними таблицями до проектів законів.

4. Комплексний редакційний аналіз тексту законопроекту (за вибором).
5. Підготовки пропозицій для удосконалення тексту законопроекту.

Основна література: 7-8, 10-12, 16-17, 19, 23-25, 28, 32-33, 36, 38

Додаткова література: 12, 19, 22, 29, 34-35, 40-42

Словники: 5, 8-9, 13, 18, 39-41, 48-49

Практичне заняття № 3

Тема: Мовностилістичний аналіз міжнародно-правових і дипломатичних документів

1. Основні жанри міжнародно-правових і дипломатичних документів (декларації, конвенції, пакти, принципи, угоди, договори, меморандуми, ноти та ін.).
2. Структура і формуляр тексту.
3. Термінологія міжнародного права та номенклатурні назви у тексті.
4. Граматико-стилістичні особливості дипломатичного мовлення.
5. Мовностилістичний аналіз міжнародно-правового документа (за вибором).
6. Коментування складних випадків перекладу міжнародно-правових текстів.
7. Аналіз і класифікація помилок.

Основна література: 14, 18, 20, 31, 37

Додаткова література: 3-6, 11, 25, 31-33, 47, 50

Словники: 17, 20, 23-24, 28, 30-31, 50-56

Практичне заняття № 4

Тема: Мовностилістичне оформлення науково-правових праць

1. Регламентация підготовки та мовно-технічного оформлення наукових праць у нормативних актах і державних стандартах.
2. Мовностилістичні особливості наукових творів різних жанрів та їх композиційних частин.
3. Аналіз наукового тексту (за вибором).
4. Методика написання й оформлення дипломних кваліфікаційних робіт правників.

Основна література: 1-2, 5-6, 14, 20, 27, 34

Додаткова література: 14-16, 18, 23, 28, 30, 35, 42, 51

Словники: 3, 5, 15, 18, 21-22, 25-26, 40.

Тема: Лінгвостилістичний аналіз творів правової публіцистики

1. Зміст і призначення публіцистичного тексту. Його жанрова належність і стильові ознаки.
2. Структура, структурні елементи і композиція тексту.
3. Лексичний склад тексту.
4. Оцінні, емоційно-експресивні та стилістично-забарвлені елементи тексту.
5. Образні засоби та стилістичні фігури у тексті.
6. Морфологічні і синтаксичні засоби в тексті.
7. Особливості індивідуально-авторського стилю.

Основна література: 14, 20-21, 31

Додаткова література: 2, 9, 13, 26-27, 39, 42, 46

Словники: 1, 4, 15, 18-19, 22, 33, 37, 40

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СЛУХАЧІВ

Курс “Мова права” передбачає практичні та самостійні заняття, під час яких слухачі

а) вивчають:

- науково-теоретичні засади правничої лінгвістики;
- методологію і методи дослідження правничої мови;
- функціонально-стильові різновиди юридичного мовлення;
- жанрову класифікацію сучасних юридичних текстів;
- історію формування жанрів ділового писемності, ділового словника і ділового стилю в українській мові;
- мовні та стильові особливості юридичних текстів різних жанрів;
- структуру та реквізити юридичних документів;
- мовні норми (орфографічні, орфоепічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, стилістичні та пунктуаційні);
- правила укладання й оформлення юридичних текстів;
- правничу термінологію;
- найуживаніші формули і кліше в офіційно-діловому спілкуванні, у тому числі синонімічні одиниці;
- найважливішу навчальну, наукову, довідкову літературу з питань правничої мови і стилю, методичні рекомендації з нормопроєкування;

- матеріали юридичних і лінгвістичних словників, енциклопедій;
- законодавчі і нормативні джерела з метою дослідження їх мовно-стильової і жанрової специфіки;
- особливості перекладу і редагування ділових текстів;
- методику комплексного мовностилістичного аналізу ділових текстів;
- процедуру лінгвістичної експертизи нормативних актів та їх проєктів;

б) оволодівають уміннями і навичками:

- укладання юридичних текстів різних стилів і жанрів;
- кваліфікованого лінгвостилістичного аналізу правничих текстів, насамперед законодавчих;
- роботи з порівняльними таблицями до законопроектів;
- розроблення пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення мови і стилю законопроектів;
- ведення ділової документації сучасною українською літературною мовою;
- дотримання орфографічних, пунктуаційних, лексичних, граматичних, стилістичних норм у писемному діловому мовленні;
- доречного і правильного використання ділової і фахової лексики, зокрема термінів;
- роботи із словниками правничої мови та термінології;
- перекладу фахових текстів без інтерференційних помилок і калькування;
- самостійного виконання лексико-граматичних і стилістичних завдань на матеріалі правових текстів різних жанрів;
- самостійного розв'язання труднощів слово- і терміновживання;
- редакційного аналізу, оцінки і класифікації помилок в писемному мовленні;
- диференціації помилок в усному мовленні;
- доцільного відбору і правильного використання мовних засобів відповідно до комунікативного завдання;
- систематичної роботи над розширенням власного фахового словника;
- укладання словників юридичних термінів;
- логічного викладу тексту наукової роботи з права;
- написання публіцистичного твору;
- підготовки й виголошення публічної промови;
- ведення професійного діалогу або публічної дискусії;
- дотримання високої культури професійного і ділового спілкування.

Для цього на практичних заняттях використовуються різноманітні форми і методи роботи:

- виступи на теми, що винесені для обговорення на практичних заняттях (мають поєднувати виклад теоретичного матеріалу з ілюстраціями мовних явищ в аналізованих текстах);
- спостереження над лексичними, морфологічними, синтаксичними категоріями та одиницями в правових текстах;
- комплексний текстуальний аналіз юридичних текстів;
- обговорення і розв'язання труднощів слово- і терміновживання;
- пошук помилок і стилістичних огріхів у текстах, їх коментування й аналіз;
- складання й аналіз юридичних текстів різних жанрів;
- виконання запропонованих викладачем різноманітних ситуаційних і творчих завдань.

На практичних заняттях слухачі виконують такі типи завдань:

- письмове й усне укладання текстів;
- мовностилістичний аналіз ділових текстів різних жанрів;
- редагування текстів документів;
- переклад з російської мови на українську термінів, словосполучень, текстів;
- написання диктантів (словниковий, вибірковий, пояснювальний, попереджувальний, диктант-переклад, контрольний);
- усні вправи до кожної теми;
- вправи з використанням різних типів словників;
- відтворення готових ділових формул, кліше, етикетних мовних засобів відповідно до конкретного комунікативного завдання, сформульованого викладачем;
- вправи на заміну одних синтаксичних конструкцій іншими – синонімічними;
- скорочення й поширення тексту;
- конкурси на кращий юридичний твір, зразок правового документа, наукову доповідь, публічну промову;
- вправи на розрізнення значень багатозначних слів, їх правильного перекладу і сполучення з іншими словами;
- вправи на диференціацію паронімів і омонімів;
- вправи на запобігання помилкам різних типів.

З метою подальшого збагачення словникового запасу фаховою термінолексикою слухачі самостійно укладають індивідуальні фахові слов-

ники та захищають їх під час практичних занять; беруть участь у термінологічних та фахово-мовних вікторинах.

На заняттях здійснюється також робота, скерована на підвищення культури усного мовлення. Для досягнення цієї мети на практичних заняттях і під час самостійної роботи рекомендовано:

- проводити читання вголос з дотриманням орфоепічних і акцентуаційних норм української мови;
- відтворювати усні монологи (імпровізовані та підготовлені) різних функціональних типів: ділова доповідь, виступ на діловій нараді, виступ-звіт, виступ-пропозиція; монолог науковий, навчальний, публіцистичний, коментувальний;
- відтворювати ситуаційні діалоги (офіційна зустріч, ділові переговори, наукові та судові дебати);
- уважно прослуховувати тексти публічних виступів з метою диференціації нормативного і ненормативного слововживання;
- аналізувати мовленнєві помилки (у писемних текстах, публічних виступах, у мовленні колег).

Ефективність аудиторних занять певною мірою залежить від попередньої самостійної підготовки слухачів.

Підготовка до практичних занять включає:

- ◆ використання лекційного матеріалу; уважне вивчення рекомендованої основної і додаткової наукової літератури;
- ◆ опрацювання нормативних актів і практичних посібників;
- ◆ виконання письмових завдань (укладання, аналізу, перекладу й редагування правничих текстів);
- ◆ роботу зі словниками, довідниками, енциклопедіями;
- ◆ підготовку за пропозицією викладача доповіді, повідомлення, огляду;
- ◆ написання рефератів або підготовку усного виступу за темою реферату тощо.

Перевірка й оцінювання знань здійснюється на основі правильності, повноти і вчасності виконання навчальних завдань. Відповідь слухача має бути точною, логічною, добре аргументованою, послідовною, переконливою, виразною, не містити мовленнєвих помилок. Загалом слухач має продемонструвати:

- належний рівень опанування теоретичного матеріалу, викладеного в лекціях, рекомендованій літературі до теми;
- наявність умінь і навичок роботи з юридичними документами;

- здатність застосування різноманітних підходів і методів у дослідженні тих чи інших мовних явищ;
- володіння методикою комплексного лінгвістичного аналізу правничих текстів;
- культуру мовлення і професійну ерудицію, зокрема володіння фаховою термінологією та термінологією суміжних наук;
- самостійність, творчість, сумлінність, акуратність у виконанні завдань.

Оцінюючи усні відповіді слухачів, його участі в обговоренні питань курсу враховується здатність аргументувати власну позицію, чітко і стисло формулювати висновки, оперативно і якісно виконувати ситуаційні задачі та творчі завдання.

Практичне заняття № 1

Тема: **Мовностилістичний аналіз законодавчих текстів**

Питання для дискусії:

1. Мовна підготовка законодавців і нормопроектувальників. Якою вона має бути?
2. Мова законів має бути ясною і зрозумілою для всіх або вона розрахована на фахівців?
3. Стандартизація мовних засобів. Позитивне чи негативне явище?
4. Чи є прийнятними такі терміни і законодавчі формулювання: *самоуправство, угон, вимагательство, родитель, на протязі, промотання* (майна у військ.) (КК і КПК України, ст. 81, 140, 215 та ін.); “Трудовий договір є угода, за якою працівник зобов’язується виконувати роботу, визначеною цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку” (ст. 21 КЗпП України); “Онуки і правнуки... успадковують порівну в тій частці, яка належала б при спадкоємстві за законом їх померлому *родителю*” (ст. 529, ч. 2 ЦПК України)? Висловіть свої міркування і пропозиції щодо удосконалення текстів.
5. Труднощі у вживанні понять цивільного права, за класифікацією Ю. Зайцева, такі: 1) чинні терміни, що неточно відтворюють відповідне поняття (*жилий “приміщення”; кошти, добути злочинним шляхом; представлення суду* та ін.); 2) безпідставні запозичення з інших мов, передусім російської (*заповідальний відказ, померлий родитель, призначення хранителя, договір перевозки* та ін.); 3) термінологічні синоніми (*строк – термін, справа – діло, власник*

— утримувач); 4) багатозначні терміни та омоніми (*поставник* (рос. *доставщик*) і *постачальник* (*поставщик*); *угода* (рос. *сделка*) і (рос. *соглашение*); *підписка* (рос. *подписка о невыезде*); *премія* (рос. *денежное вознаграждение*) і “різниця між біржовою і номінальною вартістю цінного папера”; *трудовий договір* і *трудовий контракт*; 5) одиниці, які за своєю будовою не відповідають загальним принципам термінотворення: *договір контракції*; *відшкодування шкоди у разі ушкодження* та ін. Чи потребують удосконалення і додаткового редагування статті ЦК України, що містять наведені вище приклади?

6. До якого підстилю офіційно-ділового стилю належать кодекси (КПК, ЦПК): законодавчого або судово-процесуального?
7. Чи відповідають нормам української мови такі слова і словосполучення: *явка, відстрочка, состав* (поїзда), *довіреність, уступка, орієнтировка, стажировка, позаустановний, обтяжуючі обставини, порубка, снаряд, затвор* та ін. Під впливом якої мови вони утворилися? Як уникнути подібного калькування?

Усні вправи:

1. Порівняйте преамбули різних конституцій і конституційних актів. Що є спільним для цієї структурної частини документа?
2. Проаналізуйте явища паралелізму у вживанні термінів і словосполучень та дублетні дефініції термінів (на текстовому матеріалі сучасного законодавства України). Чим пояснюється або мотивується це явище? Дайте оцінку таким фактам.

Письмові завдання:

1. Випишіть із законодавчих актів України (за вибором) дефініції термінів та охарактеризуйте їх.
2. Поясніть походження 5-10 законодавчих термінів (у складних випадках звертайтеся до відповідних словників).

Завдання для самостійної роботи:

Проаналізуйте текст Конституції України за такою схемою:

1. Зразком якого функціонального стилю і підстилю є аналізований текст?
2. Коротко охарактеризуйте жанрову специфіку документа.
3. У чому полягають особливості його композиції? Назвіть основні структурні елементи та порядок їх розташування.

4. Порівняйте преамбулу Конституції з її основною частиною (з точки зору призначення, лексичного складу, граматичних конструкцій). У чому полягає специфіка цих структурних частин?
5. Охарактеризуйте лексичний склад тексту в такій послідовності:
 - а) загальноживані і спеціальні слова;
 - б) абстрактні і конкретні назви;
 - в) термінологія (міжгалузева і галузева);
 - г) номенклатура.

Яким є співвідношення цих лексичних розрядів?

6. Визначте структуру та морфологічну природу термінологічних одиниць: а) терміни-слова (іменники, прикметники, дієслова, прислівники); б) термінологічні словосполучення (дво-, три-, чотири- і багатокомпонентні). Які переважають у тексті? Зазначте їх типові лексико-граматичні моделі.
7. Диференціюйте термінологічні одиниці і номенклатурні назви. Обґрунтуйте цей розподіл.
8. Знайдіть у тексті питомі і запозичені слова. Яке співвідношення запозиченої і питомої лексики у тексті? Для іншомовних слів визначте джерело запозичення (за допомогою словників).
9. Охарактеризуйте синтаксичні засоби у тексті, зокрема: а) якими передаються різні відтінки імперативності; б) якими досягається точність і однозначність правових приписів. Зверніть увагу на те, якими компонентами найчастіше бувають ускладнені прості речення. Які типи речень домінують? Мотивуйте це спостереження.
10. Якими лексико-граматичними засобами досягається безособовий, абстрактний, узагальнений характер тексту?
11. Охарактеризуйте засоби логічного і послідовного викладу матеріалу:
 - а) на рівні усього тексту (композиція твору: план або зміст роботи);
 - б) на рівні окремих його композиційних частин (розділів, глав, параграфів та ін.);
 - в) на рівні синтаксичних одиниць (абзаців, речень, пунктів і підпунктів).Визначте засоби логічного виділення слів або груп слів.
12. Зазначте засоби стандартизації на лексичному та граматичному рівнях.

Творчі завдання:

1. Порівняльний аналіз тексту чинної Конституції України з іншими українськими конституціями (за вибором): Конституцією Пилипа Орлика, Конституцією УНР, Конституцією ЗУНР, Конституцією (Основний закон) УРСР (1978).

2. Порівняльний аналіз тексту чинної Конституції України з конституціями інших країн (за вибором).

Практичне заняття № 2

Тема: Мовностилістичне опрацювання текстів законопроектів (робота з порівняльними таблицями до проектів законів України)

Завдання для самостійної роботи:

Ознайомтесь з матеріалами порівняльних таблиць до проектів законів (за вибором):

1. Порівняльна таблиця до проекту Цивільного кодексу України. Книга перша. Загальна частина. Книга друга. Особисті немайнові права фізичних осіб. Книга третя. Речеве право. (Реєстраційний № 0935)
2. Порівняльна таблиця до проекту Закону України “Кримінальний кодекс України (загальна частина) Реєстраційний № 1029)
3. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про внесення змін до Закону України “Про оборону України” (Реєстраційний № 5001 від 24.01.2000 р.)
4. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про внесення змін до закону України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” (Реєстраційний № 3002)
5. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про внесення змін до Закону України “Про Збройні Сили України” (нова редакція) (Реєстраційний № 5001)
6. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про Державну програму приватизації (Реєстраційний № 4263)
7. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям (Реєстраційний № 4112) (3 пропозиціями Президента)
8. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про закони і законодавчу діяльність (Реєстраційний № 0945)
9. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (Реєстраційний № 3302)
10. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про Кабінет Міністрів України (Реєстраційний № 864/1)
11. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про нормативно-правові акти (Реєстраційний № 0923)

12. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про податок на доходи фізичних осіб (Реєстраційний № 0936)
13. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про приватизацію державного майна (Реєстраційний № 2019-1, 2019-4, 2019-6)

Творчі завдання:

- I. Після ознайомлення з матеріалами порівняльних таблиць проаналізуйте текст законопроекту за таким планом:
 1. Поняттєвий апарат законопроекту.
 2. Ключові слова-терміни.
 3. Лексичний склад законопроекту: загальноживані слова, терміни, номенклатурні назви.
 4. Генетична характеристика словникового складу: питомі чи запозичені терміни переважають?
 5. Законодавчі дефініції термінів і номенклатурних назв.
 6. Синоніми і варіативні одиниці в тексті.
 7. Відповідність нормам законодавчого стилю.
 8. Вияв недоліків у мовному оформленні тексту: неясність, двозначність, алогічність, невмотивована ускладненість, тавтологія, мовленнєва недостатність або надлишковість, порушення родо-видових зв'язків між поняттями, зміщення смислових меж, помилки різних типів, росіянізми і кальки тощо.
 9. Пропозиції щодо усунення мовних огріхів і помилок, вдосконалення тексту законопроекту.
- II. Укладіть словник ключових термінів законопроекту та охарактеризуйте його.

Практичне заняття № 3

Тема: Мовностилістичний аналіз міжнародно-правових і дипломатичних документів

Питання для дискусії:

1. Яким вимогам повинен відповідати текст міжнародно-правового документа?
2. Міжнародний характер правового документа сприяє ускладненню або спрощенню його мови і стилю?
3. Чи вживаються в текстах міжнародних організацій та дипломатичних документах слова з оцінною семантикою? Наведіть приклади.

Мотивуйте використання таких слів у певних видах міжнародно-правових актів. Які структурні частини тексту містять їх частіше? Чи рекомендовані для вживання в дипломатичному листуванні слова з негативною оцінкою?

Усні справи:

1. Поясніть жанрові і структурні особливості міжнародно-правових і дипломатичних документів різних жанрів: угода, декларація, конвенція, меморандум, комюніке, нота (за вибором).
2. Якими мовними засобами досягається високий ступінь узагальненості міжнародно-правових документів? Наведіть приклади.
3. Назвіть типові мовні звороти і синтаксичні конструкції в преамбулах та основних частинах конвенцій або декларацій.
4. Знайдіть у текстах дипломатичних документів образні мовні засоби (епітети, порівняння, метафори тощо). З якою метою вони використовуються в дипломатичній сфері?

Письмові завдання:

1. Випишіть з міжнародно-правових документів інтернаціональні терміни і терміноелементи, охарактеризуйте їх за походженням.
2. Знайдіть у дипломатичних документах складноскорочені слова, випишіть та поясність, що вони означають. Класифікуйте їх за тематичними та граматичними ознаками.
3. Розшифруйте скорочення, що використовуються у міжнародно-правових документах: ІНТЕРПОЛ, КЗЗБ, МАЮД, ЮНІСЕФ, МВФ, АСЕАН, СНД, БЕНІЛЮКС, ВКП, МБРР, ОБСЄ, ВКМ, ЄБРР, ЕВРАТОМ, ЗЄС, ЮНФДАК, НКР, УВКБ, ЮНЕСКО, ЮНКТАД, МАЮН, МРКНЗ.
4. Занотуйте мовні звороти, що використовуються як типові формули дипломатичного протоколу й етикету.

Ситуаційні завдання:

1. Виконати роль учасника ділової гри “Міжнародна юридична конференція”.
2. Скласти один з видів дипломатичних документів (за вибором).

Творчі завдання:

1. Укласти словничок слів і виразів, що вживаються у сфері міжнародного права, міжнародного співробітництва, дипломатичній діяльності.
2. Подати на конкурс дипломатичну вікторину.

3. Підготувати доповідь на міжнародну наукову конференцію.

Контрольні завдання:

- I. Мовностилістичний аналіз міжнародно-правового тексту з точки зору його змісту й призначення, жанрової належності, лексико-фразеологічного складу, морфологічних і синтаксичних засобів (за вибором слухача).

- II. Текстові матеріали для аналізу:

А. ДОКУМЕНТИ ООН.

1. Загальна декларація права людини.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права.
3. Основні принципи незалежності судових органів.
4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання.
5. Конвенція про права дитини.
6. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.
7. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин.
8. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою.
9. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку.
10. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями.

Б. ДОКУМЕНТИ РАДИ ЄВРОПИ.

1. Європейська конвенція з прав людини.
2. Європейський суд з прав людини.
3. Віденська декларація.
4. Рамкова угода про захист національних меншин та пояснювальна доповідь.

Схема аналізу

міжнародно-правових і дипломатичних документів

1. Охарактеризуйте зміст і призначення тексту, його жанрову належність. Назвіть типові композиційні та мовностилістичні ознаки жанру.
2. У чому полягають особливості композиції цього документа?
3. Охарактеризуйте лексико-фразеологічний склад тексту (загально-вживані слова, термінологія, номенклатура). Визначте їх співвідношення.

4. До яких галузевих підсистем належать терміни міжнародного права?
 5. До яких тематичних груп належать номенклатурні назви?
 6. Чи є в тексті скорочення та аббревіатури? Прокоментуйте їх.
 7. Диференціюйте запозичені і питомі слова й терміни. Визначте їх співвідношення у тексті або структурних частинах тексту.
 8. Чи є у тексті оцінні елементи: слова з позитивною або негативною оцінкою, емоційно-експресивні тощо? Випишіть їх. Чим мотивовано їх використання у документі?
 9. Знайдіть у тексті епітети, порівняння, метафори, інші образні засоби. З якою метою їх ужито?
 10. Чи є в тексті фразеологізми, прислів'я, приказки, екзотизми? Яку функцію вони виконують?
 11. Охарактеризуйте граматико-стилістичні особливості міжнародно-правового або дипломатичного документа.
 12. Які мовні засоби і звороти є типовими для міжнародних та дипломатичних документів?
 13. Чи використовуються в цьому тексті засоби інших функціональних стилів? Які саме? Чим це обумовлено?
- III. Перекладіть міжнародно-правовий документ або його фрагмент:
- а) з англійської (французької) мови на українську;
 - б) з російської на українську.
- Проаналізуйте труднощі перекладу.

Тексти для перекладу:

1. Convention on the privileges and immunities of the united nations.
2. Convention on special missions.
3. Joint Declaration by Ukraine and The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.
4. Memorandum of Understanding on participation in and support of the activities of The International Chernobyl Center on Nuclear Safety, Radioactive Waste and Radioecological Research.
5. Резолюція по правам человека (42 Всемирная медицинская ассамблея)
6. Декларация о равенстве мужчин и женщин.
7. Декларация относительно ейтаназии.
8. Положение о торговле живыми органами.
9. Правила на время вооруженных конфликтов.
10. Декларация по химическому и биологическому оружию.
11. Положение об обыске тела заключенного.

Тема: Мовностилістичний аналіз науково-правового тексту

Питання для дискусії:

1. Мова і стиль сучасних підручників вищої школи. Якими вони мають бути?
2. У яких жанрах наукової літератури своєрідність авторської манери викладу матеріалу виявляється досить широко? Назвіть жанри, в яких можливості вияву індивідуально-авторського стилю обмежені або взагалі відсутні.
3. Як відрізнити наукове мовлення від псевдонаукового, науко-подібного?
4. Чи є різниця між авторським “я” та авторським “ми” у наукових промовах? Якій формі надати перевагу під час публічного захисту дипломної роботи або у викладі змісту дипломної роботи?
5. Якщо вам траплялися юридичні твори, написані недосконалою мовою, занотуйте деякі приклади з них та запропонуйте для обговорення на практичних заняттях.

Усні завдання:

1. Назвіть основні стильові і жанрові різновиди наукової літератури, коротко охарактеризуйте їх.
2. У чому полягає різниця між власне науковим, науково-навчальним та науково-популярним стилем викладу?
3. Наведіть приклади загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих термінів.
4. Визначте жанрово-стильові особливості наукової доповіді.
5. Проаналізуйте план та вступ до дипломної (курсової) роботи (за вибором викладача). Відзначте позитивні характеристики і недоліки. Виправте огріхи (помилки).

Письмові завдання:

1. Напишіть рецензію на науковий реферат.
2. Відредагуйте текст студентської наукової роботи.
3. Дайте анотацію наукового видання або наукової доповіді.

Творчі завдання:

1. Підготуйте наукове повідомлення про актуальність і новизну обраної вами теми дипломної роботи, її джерельну базу, методичний апарат, теоретичне та практичне значення.

2. Складіть тези своєї доповіді на наукову конференцію молодих науковців-правознавців.

Контрольні завдання:

I. Проаналізуйте науковий текст.

Схема аналізу наукового тексту

1. Призначення твору. З якою сферою людської діяльності пов'язаний текст? Для якої читацької аудиторії він створювався?
2. Зразком якого функціонального стилю є аналізований текст? Визначте стильовий різновид тексту залежно від роду науки та призначення твору.
3. Охарактеризуйте жанр наукового твору. У чому полягає специфіка цього жанру?
4. Визначте тему і зміст твору за допомогою ключових слів.
5. Охарактеризуйте основні типи викладу матеріалу (опис, розповідь, міркування, запитання-відповідь та ін.).
6. Назвіть основні методи викладу матеріалу автором (ступеневий, концентричний, метод запитання-відповідь, метод співставлення або аналогії, метод протиставлення або контрасту).
7. Якими засобами досягається об'єктивність і повнота інформації у науковому творі? Чи присутні в тексті: а) цитати, посилання, відсильні звороти; б) мовні засоби, що вказують на джерело повідомлення (*як твердить такий-то, на думку такого-то*); в) бібліографічні джерела; г) засоби авторської оцінки інформації (*очевидно, очевидно, що; зрозуміло; зрозуміла (ясна) річ; напевно, напевне; без сумніву; безсумнівно, безперечно; не викликає сумнівів той факт, що; не потребує доведення...; цього цілком досить, що довести; звичайно; на наш погляд, мабуть, безперечно, найкраще*); д) фактичні та статистичні дані; е) схеми, графіки, таблиці тощо; ж) умовні позначення, формули? Визначте їх функції.
8. Як на вашу думку, чи достатньо обґрунтовані висновки в роботі? Чи відповідає їх виклад вимогам логічності, чіткості, стислості?
9. Якими засобами досягається точність викладу? З цією метою охарактеризуйте лексичний склад тексту (абстрактні і загальнонаукові слова; термінологія міжгалузева і галузева; загальноповсякденна лексика). Визначте співвідношення цих лексичних розрядів у тексті. Чи є в тексті терміни з чітко сформульованими дефініціями? Мотивуйте використання повторів або тавтології у науковому тексті.

10. Якими лексико-граматичними засобами досягається абстрактно-узагальнений, іменниковий характер тексту? Використовуючи статистичний метод, з'ясуйте співвідношення іменних частин мови і дієслів. Проаналізуйте семантику і функції іменників, прикметників, дієслів і прислівників у тексті.
11. Охарактеризуйте засоби логічного і послідовного викладу матеріалу: а) на рівні усього тексту; б) на рівні окремих композиційних частин тексту; в) на рівні синтаксичних одиниць.
Зверніть увагу на типові мовні засоби для послідовного переходу від однієї думки до іншої, зв'язку між одиницями тексту: займенники, прикметники, дієприкметники (*цей, такий, названі, зазначені...*); вставні слова і речення, що виражають зв'язок між частинами (*як уже зазначалося, згідно з цим, як уже підкреслювалося, як було вище зазначено, очевидно...*); засоби, що вказують на послідовність розвитку думки, її розгортання, рух (*спочатку, насамперед, по-перше, по-друге...*); визначте засоби логічного виділення слів або груп слів.
12. Якщо в тексті є анафори (повторення слів чи словосполучень на початку фрази) або паралельні синтаксичні конструкції, мотивуйте їх використання в аналізованому жанрі.
13. Назвіть морфологічні особливості наукових текстів. Які граматичні форми і категорії переважають в тексті? Які морфологічні засоби трапляються рідко?
14. Які синтаксичні особливості наукового стилю? Зверніть увагу на прості / складні, особові / безособові, активні / пасивні конструкції. Назвіть типові синтаксичні елементи.
15. Знайдіть у тексті мовні засоби оцінки у тексті: а) позитивної; б) негативної; в) засоби пом'якшення негативної оцінки та евфемізми.
16. Чи спостерігається певна стилістична одноманітність у викладі? Якщо ні, то вкажіть на стилістично забарвлені та емоційно-експресивні елементи.
17. Чи використовує автор мовні засоби, притаманні іншим функціональним стилям? Зокрема, художньо-публіцистичні засоби (метафора, порівняння, епітети, метонімія, риторичні фігури)? З якою метою? Наведіть приклади.
18. Спробуйте охарактеризувати особливості індивідуально-авторського стилю.

19. Чи є в аналізованому тексті порушення стильових або мовних норм? Якщо так, прокоментуйте ці випадки і зробіть висновки.

Тексти для аналізу:

1. Академічна юридична думка. – К., 1998.
2. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини. – К., 2000.
3. Бобровник С. В., Богінич О. Л. Система законодавства України: актуальні проблеми та перспективи розвитку / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1994.
4. Копиленко О. Мовні проблеми в українській політичній думці та законодавстві 1917-1920 рр. // Право України. – 1998. – № 9. – С. 44-48.
5. Мусіяка В. Л., Ткаченко Г. П. Закон України про вибори Президента України. За станом на 1 серпня 1999 року: Науково-практичний коментар. – Х., 1999.
6. Нерсесянц В. С. Юриспруденція. – М., 1998.
7. Основи правознавства / За ред. І. Б. Усенка. – К.; Ірпінь, 1997.
8. Погорілко В. Ф. Основи конституційного ладу України. – К., 1997.
9. Правова держава: Ювілейний щорічник наукових праць. – Вип. 10. – К., 1999.
10. Святоцький О. Інтелектуальний потенціал – стратегічний пріоритет України у ХХІ столітті // Право України. – 2001. – № 5. – С. 3-11.
11. Тоні Оноре. Про право. – К., 1997.
12. Усенко І. Б. Українська правнична термінологія: на шляху до вирішення проблеми // Вісник НАН України. – 1999. – № 5-6.
13. Хайек Ф. Право, законодавство і свобода. – К., 1997.
14. Харт Х. Л. А. Концепція права. – К., 1998.
15. Юридична термінологія: Довідник. – К., 1998.

Практичне заняття № 5

Тема: Лінгвостилістичний аналіз творів правової публіцистики

Питання для дискусії:

1. Які тенденції можна визначити у розвитку сучасної української публіцистики?
2. Хто з українських публіцистів-правознавців справляє значний вплив на формування громадсько-правової думки?
3. Про що пишуть юристи у сучасних періодичних виданнях? Визначте актуальну тематику газетних та журнальних статей, теле- і

радіопередач за останній тиждень. Проаналізуйте заголовки з точки зору їх впливово-інформативної функції.

4. Усні завдання:
5. Проаналізуйте текстовий матеріал періодичного видання (за вибором) з точки зору актуальності порушених проблем, якості та достовірності матеріалу, репертуару мовних засобів.
6. Які засоби мовленнєвого впливу ви знаєте?
7. Прослухавши промову державного, політичного або громадського діяча (вченого-правознавця, юриста-практика, публіциста, журналіста, лектора), охарактеризуйте особливості індивідуально-авторського стилю оратора.
8. Яке значення для успіху публічного виступу має техніка мовлення? З чого вона складається?

Письмові завдання:

1. Занотуйте випадки порушення мовних норм в усному або писемному мовленні. Прокоментуйте їх.
2. Здійсніть редакційний аналіз та коректорську правку статті в університетське періодичне видання.

Творчі завдання:

1. Напишіть есе на одну із запропонованих тем: “На шляху до правової держави”, “Мораль і право”, “Права людини і я”, “Демократія принцип верховенства права”, “Здоров’я та хвороби правової системи”, “Закони в кодексах і закони в дії”, “Панування більшості чи панування законів?”, “Право і політика”, “Закони та свобода слова”, “Суспільство і злочинність”, “Правові ідеали і соціальна критика”, “Роль правника в політичній еволюції”, “Право як один з вимірів людського життя”, “Незалежна держава і державна мова”.
2. Сформулюйте тему лекції, яка б мала на меті правову освіту населення.

Ситуаційні завдання:

1. Якщо вам доручено підготувати та прочитати лекцію з правових проблем, яку тему ви оберете? Подумайте, які запитання вам можуть бути задані слухачами. Підготуйте на них відповіді.
2. Виконайте роль учасника навчальної гри “Адвокати і прокурори”.

Контрольне завдання

Виконайте мовностилістичний аналіз публіцистичного твору.

*Схема аналізу
публіцистично-правового тексту*

1. Сформулюйте тему і головну проблему твору. Охарактеризуйте її актуальність. Чи розкриває провідну тему назва статті?
2. Визначте жанр твору та його жанрову специфіку.
3. Яка з основних функцій публіцистичного стилю реалізується у цьому творі? Відповідь обґрунтуйте.
4. Дайте оцінку матеріалу статті з точки зору правдивості, фактологічної точності, глибини змісту. Чи підлягає аналізу суспільне явище в його суперечностях?
5. Вкажіть засоби, за допомогою яких автор досягає простоти, прозорості та доступності тексту: відкрита оцінка явищ і фактів, пояснення значень запозичених слів і термінів, риторичні запитання, що містять оцінку; засіб адресації; лекторське *ми* тощо.
6. Чи характеризується твір логічністю викладу? Які із засобів та логічних прийомів використовує автор: визначення поняття, пояснення, опис, порівняння, аналіз, синтез, абстрагування; смислова градація, логічні запитання?
7. Знайдіть у тексті експресивні та емоційні мовні засоби, що відкрито висловлюють позицію автора або певної категорії громадян до проблеми (явища):
 - а) слова і фразеологізми з позитивною / негативною семантикою або оцінкою;
 - б) слова і вирази, що мають характер високості, урочистості;
 - в) пейоративну лексику (з негативною емоційно-експресивною оцінкою) або пейоративні суфікси та префікси.
8. Чи використовує автор такі мовленнєві засоби сатири, як:
 - а) навмисне поєднання (зіткнення) стилістично різнорідних слів і виразів: просторічних, книжних і т. ін.;
 - б) іронічне вживання слів, що мають позитивно-оцінне забарвлення;
 - в) уживання власних імен у загальному значенні;
 - г) пейоративи з високим ступенем негативності;
 - д) пародіювання мови ідейних та політичних супротивників, використання їх слів і виразів у новому (іронічному) сенсі;
 - е) супровід іронічними коментарями цитат із статей або публічних виступів, написаних або виголошених ідейними супротивниками;
 - є) “розщеплення”, “розшифрування” або “трансформація” фразеологізмів;

- ж) іронічні звертання до ідейних супротивників;
 - з) сатиричні формули, образи і т. ін., що поширилися з творів класиків вітчизняної і світової літератури;
 - и) створення афористичних сатиричних формул;
 - і) гра слів і каламбури?
9. Знайдіть у тексті художньо-образні засоби: метафору, порівняння, метонімію, синекдоху, гіперболу, літоту, антонімію, синонімію, приказки, прислів'я, крилаті вирази, повторення слів, градацію, індивідуально-авторські неологізми тощо. Визначте їх функції у творі.
10. Визначте роль риторичних фігур в публіцистичному тексті:
- а) анафори (повторення однакових слів або виразів на початку речень, фраз; повторення синтаксичних конструкцій);
 - б) риторичні запитання;
 - в) риторичні звернення;
 - г) парафрази (переказування думок своїми словами);
 - д) перифрази (мовні звороти, ужиті замість звичайних назв);
 - е) градації (розташування слів або висловів у міру наростання чи спаду їх семантичних та емоційно-експресивних якостей);
 - є) синтаксичного паралелізму та ін.
11. Чи використовує автор засоби агітаційно-пропагандистського підстилю?
- а) слова з яскравим ідеологічним забарвленням;
 - б) мовний репертуар лозунгів і закликів;
 - в) імперативні конструкції.
12. Наскільки широко використовує автор розмовні слова, вирази, конструкції?
13. Чи спостерігаються в тексті мовленнєві штампи, стереотипні вирази, випадки неправильного вживання слів або виразів, мовленнєві огріхи, помилки, недоречності? Прокоментуйте ці явища та дайте їм оцінку. Запропонуйте свій варіант вислову.
14. Якщо ви аналізуєте усний виступ або публіцистичну промову, охарактеризуйте рівень загальної і мовної культури, поведінки оратора, враховуючи:
- а) звукову виразність, дикцію, літературна вимову, зокрема дотримання акцентологічних норм, темп, логічний наголос, паузи, послідовність тонів, що відрізняються за висотою, тембром, темпом тощо.
 - б) невербальні засоби: рухи, жести, міміка та ін.

Текстовий матеріал для аналізу містять газетні та журнальні статті, публіцистичні і науково-публіцистичні твори, публічні промови з актуальних суспільно-політичних та правових проблем, судові промови, матеріали дискусій та обговорень, агітаційно-пропагандистських заходів (мітингів, зборів тощо). Рекомендуємо звернутися до сучасної юридичної періодики (перелік на с. 123).

ТЕМИ, ВИНЕСЕНІ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ

1. Джерела для вивчення історії формування української правничої мови.
2. Мовна норма та її основні різновиди.
3. Мовностилістичне опрацювання текстового матеріалу проектів Конституції України в редакціях від 15 листопада 1995 р. і 24 лютого 1996 р.
4. Жанрова класифікація міжнародно-правових документів.
5. Орфоепічні норми в усному юридичному мовленні.
6. Особливості судового різновиду усного монологічного мовлення.
7. Розмовні структури у мовленні правників. Професіоналізми.
8. Діалог у професійній діяльності юриста.
9. Типові мовленнєві помилки, пов'язані з уживанням дісприкметників.
10. Типові мовленнєві помилки, пов'язані з уживанням приємників.
11. Типові мовленнєві помилки, пов'язані з уживанням сполучників.
12. Точність слововживання у професійному мовленні правників.
13. Графічні скорочення й аббревіатури в юридичних документах.

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ

1. Категоріальний апарат правничої лінгвістики.
2. Мова права як об'єкт наукового дослідження
3. З історії вивчення правничої мови і термінології у вітчизняній науці.
4. Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) в історії розвитку української правничої мови.
5. Проблеми правничої мови і термінології у працях Української академії наук УАН (ВУАН) та Інституту наукової мови (ІУНМ).
6. Питання національної правничої термінології на сторінках журналу "Рідна мова" І. Огієнка.
7. Мовні проблеми сучасного законодавства.
8. Мова і стиль закону (загальна характеристика).

9. Точність, стислість і ясність у висловленні законодавчої думки.
10. Засоби логічності викладу правових норм.
11. Проблема законодавчих дефініцій.
12. Структура і структурні елементи законодавчого акта.
13. Преамбула у законі: функція, зміст і форма.
14. Термінологічні проблеми кодифікації нового законодавства України.
15. Лексичний склад нормативних документів: загальноновживана і спеціальна лексика, термінологія, номенклатура.
16. Граматико-стилістичні особливості законодавчих текстів.
17. Морфологічні особливості ділових паперів.
18. Аббревіатури у юридичних документах.
19. Синтаксис нормативно-правових актів.
20. Складні випадки керування у юридичному мовленні.
21. Питання про пасивні конструкції в юридичній мові.
22. Системний редакторський аналіз мови і стилю юридичного тексту.
23. Мова і стиль документів міжнародних організацій.
24. Проблеми правопису та стандартизації термінів у документах міжнародних організацій.
25. Проблеми перекладу міжнародно-правових документів.
26. Мовно-термінологічні проблеми імплементації норм міжнародного права.
27. Мовностилістична підготовка законопроектів.
28. Лінгвістична експертиза законопроектів – один з важливих технологічних етапів законодавчого процесу.
29. Засоби і прийоми судового красномовства.
30. Мова науково-юридичної літератури.
31. Твори видатних українських правознавців як джерело для вивчення наукового стилю.
32. Образні засоби у науковому мовленні правників.
33. Юридичний текст як предмет науково-літературного редагування.
34. Українська юридична лексикографія: історія, сучасний стан та перспективи розвитку.
35. Мова юридичної публіцистики.
36. Засоби і прийоми сучасної правової публіцистики.
37. Секрети красномовності видатних ораторів-правників.
38. Труднощі слововживання у професійному мовленні правників.
39. Труднощі російсько-українського та українсько-російського перекладу юридичних текстів.
40. “Хибні друзі перекладача”, або міжмовні омоніми.

41. Правила мовностилістичного оформлення наукової роботи.
42. Методи і прийоми лекційної майстерності правознавців.
43. Культура професійного мовлення правника.

Консультація перед іспитом (2 год.)

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Мова у професійній діяльності правників, нормопроектувальників та урядовців.
2. Мовна освіта і культура видатних представників “старої вітчизняної правничої школи”.
3. Предмет, мета і завдання курсу “Мова права”.
4. Мова права як функціональна підсистема загальнолітературної мови. Функції мови права.
5. Методологічні засади правничої лінгвістики.
6. Мова права як об’єкт наукових досліджень.
7. Синхронічний і діахронічний підходи до вивчення правничої мови.
8. Методи наукового аналізу правничих текстів.
9. Основні етапи розвитку правничої мови і стилю в Україні.
10. Функціонально-стильові різновиди мови права: стилі і підстилі в системі юридичного мовлення.
11. Офіційно-діловий стиль та його підстилі.
12. Мова і стиль законодавчих актів. Загальні вимоги до мови закону.
13. Жанрова класифікація сучасного законодавства та проблема законодавчого стилю.
14. Законодавчі дефініції термінів.
15. Мова документів міжнародних організацій і дипломатичний підстиль.
16. Мова судово-процесуальних документів.
17. Адміністративно-правовий підстиль та його жанри.
18. Термінологічно-мовні проблеми кодифікації нового законодавства України.
19. Юридична термінологія як інформативне ядро правничої мови. Її соціально-комунікативне і гносеологічне значення.
20. Термінологічна система як модель правового знання. Принципи логічної організації терміносистеми права.
21. Структурна характеристика термінів і термінологічних словосполучень.
22. Українська юридична лексикографія: історія і сучасний стан.
23. Генетична характеристика української правничої мови.

24. Співвідношення національного та інтернаціонального у сучасній правничій мові.
25. Запозичення та їх вплив на формування сучасного юридичного словника.
26. Шляхи, ресурси і продуктивні засоби творення юридичних термінів.
27. Концептуальні засади й методи упорядкування, систематизації та уніфікації термінології права.
28. Труднощі терміно- і слововживання в юридичному мовленні.
29. Словники правничої мови в Україні.
30. Комплексний редакційний аналіз законопроектів.
31. Лінгвістична експертиза законопроектів.
32. Мовностилістична підготовка законопроектів.
33. Мета і завдання лінгвістичної експертизи законопроектів.
34. Методи і прийоми лінгвістичної оцінки законопроектів з урахуванням їх функціонально-стилістичних особливостей, типологічної специфіки, вимог юридичної техніки, редакційно-технічних правил і нормативів.
35. Редакційно-технічне доопрацювання текстів законопроектів.
36. Мовностилістичне опрацювання текстового матеріалу проектів Конституції України в редакціях від 15 листопада 1995 р. і 24 лютого 1996 р.
37. Основні правила перекладу текстів. Як уникнути невластивих українській мовній традиції зворотів і висловів?
38. Труднощі перекладу російських текстів українською мовою. Кальки і калькування.
39. Міжмовні омоніми, або “хибні друзі перекладача”.
40. Дієприкметники, прислівники, прийменники в мові офіційних документів.
41. Синтаксичні конструкції в мові юридичних документів.
42. Пасивні конструкції в юридичній мові.
43. Безособові конструкції в юридичних текстах.
44. Мова юридичної науки.
45. Жанрова класифікація наукових праць.
46. Мова правової публіцистики.
47. Жанри сучасної правової публіцистики.
48. Риторичні засоби у публіцистичних творах правників.
49. Поняття про науково-літературне редагування.
50. Юридичний текст як предмет науково-літературного редагування.
51. Основні вимоги до організації та технології редагування.

52. Техніка і методи редакційного аналізу юридичного тексту.
53. Культура усного професійного мовлення правників.
54. Красномовство видатних правників минулого і сучасності.
55. Перспективні напрями розвитку правничої лінгвістики.
56. Комп'ютерні технології у правничій лінгвістиці.

СХЕМИ КОМПЛЕКСНОГО МОВНОСТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Схема аналізу законодавчого тексту

1. Зразком якого функціонального стилю є аналізований текст?
2. Охарактеризуйте зміст і призначення документа. Визначте, до якого жанру законодавчої літератури він належить. Назвіть композиційні та стилістичні ознаки жанру.
3. У чому полягають особливості композиції цього документа? Назвіть основні його структурні елементи та порядок розташування. Чи збережена така структура в аналізованому тексті?
4. Для характеристики лексичних засобів законодавчого тексту дайте відповіді на такі питання. Яким є лексико-фразеологічний склад тексту? Знайдіть у тексті загальноновживані і спеціальні слова. Випишіть їх. Які функції вони виконують у тексті? Щодо спеціальної лексики назвіть сферу її функціонування. Охарактеризуйте термінологічну лексику за змістом: загальнонаукові, загально-юридичні, галузеві термінологічні одиниці. До яких терміносистем належать терміни? Диференціюйте терміни і номенклатурні назви. Що вони називають? Класифікуйте термінологічні одиниці за структурою і граматичною природою (терміни-слова (іменники, прикметники, дієслова, прислівники) і термінологічні словосполучення (дво-, три-, чотири- і багатокомпонентні, визначте їх типові лексико-граматичні моделі). Які частини мови найбільше представлені в тексті? (Статистичні підрахунки зробіть на матеріалі кількох речень або абзацу).
5. Охарактеризуйте слова і терміни за походженням (питомі або запозичені). За допомогою етимологічних словників визначте етимологію і давність слів. До якого лексичного фонду належить питоме слово (індоевропейський, праслов'янський, спільносхіднослов'янський, власне український). Для іншомовних слів визначте джерело

- запозичення. З'ясуйте співвідношення запозиченої і питомої лексики у тексті.
6. Чи є серед номенклатурних назв і термінів аббревіатури? Поясніть їх значення. Визначте тип аббревіатури. Чи є у тексті їх повна назва? В якій частині тексту?
 7. Знайдіть у документі тавтологічні елементи. Чим обумовлена тавтологія в законодавчому тексті? В яких випадках вона мотивована, а в яких ні?
 8. Якими граматичними засобами забезпечується предметний, номінативний характер тексту?
 9. Як часто використовуються віддієслівні іменники на позначення дії та її виконавця? За допомогою яких афіксів вони утворені?
 10. Визначте частотність уживання абстрактних іменників та їх словотвірні ознаки.
 11. Які ще субстантивовані форми присутні у тексті?
 12. Якими особливостями характеризуються граматичні категорії роду, числа, відмінка у законодавчому тексті?
 13. Які функції виконує прикметник? Вкажіть їх відсоток у тексті. Чим це обумовлено?
 14. Яку функцію виконують займенники у тексті? Чи є в тексті особові займенники? Які розряди займенників представлені? Мотивуйте їх використання в законодавчому тексті.
 15. Знайдіть дієслова у тексті та назвіть найбільш часто уживані дієслівні форми, враховуючи граматичні категорії виду, способу, часу, особи, стану (в минулому часі і умовному способі – також категорію роду). Яку функцію виконують такі граматичні форми в законодавчому тексті? Які ознаки офіційно-ділового стилю вони презентують?
 16. Порівняйте частоту уживання особових і безособових форм. Які переважають? Наведіть приклади. Чим мотивоване використання безособових форм?
 17. Визначте функції інфінітива в тексті. Які модальні значення (імперативність, обов'язковість, необхідність, неминучість дії, особлива категоричність, можливість-неможливість дії, бажаність тощо) переважають у тексті? З якими лексико-граматичними розрядами слів найчастіше поєднується інфінітив (предикативний прислівник, прикметник, дієслово тощо)?
 18. Активні чи пасивні конструкції переважають у тексті? Зробіть статистичні підрахунки у межах однієї сторінки тексту. Чим мотиво-

- ване використання пасивних конструкцій та чи можна було б їх уникнути? Прокоментуйте деякі випадки.
19. Зверніть увагу на дієприкметники і дієприслівники у тексті. Визначте їх місце у реченні (препозиція, середина речення, постпозиція). В якій позиції вони виступають найчастіше і яку функцію виконують?
 20. Які дієприкметники переважають: активні чи пасивні? Чи використовуються дієприкметникові форми як субстантиви? Зафіксуйте предикативні форми на *-но*, *-то*. Яке граматичне значення вони мають?
 21. Знайдіть у тексті прислівники та визначте їх розряд за значенням (обставинні, означальні). Вкажіть, яку функцію вони виконують в реченні. З'ясуйте, які розряди прислівників переважають, які з них підсилюють наказово-директивний характер викладу. В який спосіб вони інтерпретують дії або ознаки?
 22. Знайдіть у тексті службові слова. Диференціюйте їх лексико-граматичні розряди.
 23. Випишіть сполучники: а) сурядності; б) підрядності. Яких більше в тексті? Визначте розряди підрядних сполучників (причинові, мети, наслідку, умовні, допустові, часові, порівняльні, пояснювальні). Які зв'язки між предметами і явищами вони репрезентують (причинно-наслідкові, умовно-наслідкові, часові, суб'єктно-об'єктні та ін.)? Які з них домінують? Охарактеризуйте сполучники за структурою (прості, складні, складені) і способом уживання (одиничні, повторювані, парні). Яких більше у тексті? Чим це обумовлено?
 24. Випишіть прийменники і прийменникові конструкції. Найбільш часто вживані охарактеризуйте з погляду їхньої функції в тексті. Диференціюйте їх граматичні значення (причини, мети, просторові, часові, об'єктні, супровідні та ін.) і структуру (первинна, вторинна). Назвіть типові для офіційно-ділової мови сполучники.
 25. Охарактеризуйте синтаксичні засоби у законодавчому тексті. Зверніть увагу на те, якими компонентами найчастіше бувають ускладнені прості речення. Які типи речень домінують? Мотивуйте це спостереження.
 26. Знайдіть засоби стандартизації на лексичному та граматичному рівнях.
 27. Чи використовуються в цьому тексті засоби інших функціональних стилів? Які саме? Чим це обумовлено?
 28. Якщо в аналізованому тексті є помилки, недоречності, складні випадки слововживання, прокоментуйте їх.

Схема комплексного редакційного аналізу тексту законопроекту

1. Опрацювання тексту законопроекту на рівні слів, словосполучень, речень.
2. Робота над семантико-синтаксичною будовою складних семантичних єдностей та тексту.
3. Аналіз поняттєво-термінологічного апарату законопроекту. Визначення термінів у законопроектах, їх обґрунтування та оцінка.
4. Уніфікація та стандартизація мовних засобів у законодавчому тексті (термінологія, фразеологія, кліше, логіко-стилістичні конструкції).
5. Вияв лексичної надлишковості (дублетні, синонімічні, варіативні назви) та зайвих компонентів тексту.
6. Пошук логічних, смислових, стилістичних та граматичних помилок у тексті:
 - алогізми та їх види;
 - явище амфіболії,
 - тавтологія,
 - мовленнєва недостатність,
 - стильова невідповідність,
 - невмотивована ускладненість конструкцій,
 - зміщення смислових меж,
 - порушення родо-видових зв'язків між поняттями,
 - розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм;
 - порушення форм узгодження та керування;
 - калькування.
7. Редакторський аналіз та усунення мовних огріхів і помилок.
8. Пропозиції щодо вдосконалення тексту законопроекту та його остаточного редакційно-технічного доопрацювання.

ТЕМАТИКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Методологічні засади правничої лінгвістики.
2. Мова закону.
3. Правотворчість і мова.
4. Правова норма та мовні засоби її вираження.
5. Лінгвістичні аспекти нормотворчості.
6. Термінологічні проблеми і кодифікаційний процес в Україні.

7. Співвідношення національних та інтернаціональних засобів у законодавчому тексті.
8. Ясність і прозорість законодавства: міф чи реальність?
9. Мовна підготовка нормопроектувальників у Великобританії, Швеції та США.
10. Проблеми законодавчих дефініцій.
11. Семантичні проблеми нормотворчості.
12. Морфологічні особливості нормативних актів.
13. Синтаксичні проблеми нормотворення.
14. Стилiстичні аспекти нормотворення.
15. Мова юридичної науки.
16. Мова юридичної публіцистики.
17. Нарис розвитку вітчизняної судової риторики.
18. Проблеми уніфікації та стандартизації термінології.
19. Науково-теоретичні засади вивчення правничої термінології.
20. Історія формування української правничої термінології.
21. Проблеми упорядкування та уніфікації сучасної правничої термінології.
22. Юридична лексикографія: історія та сучасний стан.
23. Проблема лексикографічної інтерпретації правничих термінів.
24. Термінологічні словосполучення в сучасній правничій мові: проблеми структури і класифікації.
25. Термінологія міжнародного права: структура, генезис, системні зв'язки.
26. Мова і стиль міжнародно-правових документів.
27. Проблеми перекладу міжнародних документів.
28. Правнича термінологія і номенклатура в документах міжнародних організацій.
29. Законодавча стилістика і законотворчість.
30. Лінгвістична експертиза законопроектів.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Артикуца Н. В. Мова права. Програма курсу. – К., 1998.
2. Артикуца Н. В. Мова права: Методичний комплекс навчальної дисципліни. – К., 2002.

3. Артикуца Н. В. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів // Право України. – 1997. – № 12. – С. 58-60.
4. Артикуца Н. В. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // Українська термінологія і сучасність. – К., 1997. – С. 50-53.
5. Артикуца Н. В. Українська юридична термінологія. Програма курсу. – К., 1998.
6. Артикуца Н. В. Термінологічно-правовий фонд української мови: проблеми методології дослідження // Система і структура східно-слов'янських мов. – К., 1999. – С. 164-187.
7. Бержерон Р. Правила нормопроєктування. – Б. м.: Канад. Агентство міжнародного розвитку, 1998.
8. Власенко Н. А. Основы законодательной техники: Практическое руководство. – Иркутск, 1995.
9. Власенко Н. А. Язык права. – Иркутск, 1997.
10. Гузнов А. Г. и др. Современный законодательный процесс: основные институты и понятия. – Смоленск, 1995.
11. Зайцев Ю. Деякі питання стратегії та методики термінологічних робіт у період кодифікації українського законодавства // Українське право. – 1996. – № 1. – С. 76-78.
12. Законодательная практика: Учеб. пособие (опубликовано в ФРГ в 1983/1984 гг. под ред. Э. Новака) / Федеральная академия государственного управления Министерства внутренних дел. – М., 1999.
13. Законопроектування / С. Писаренко. – К., 1999.
14. Ивакина Н. Н. Профессиональная речь юриста. – М., 1997.
15. Ішмуратов А. Т., Корпало О. Л. Логіка нормотворчості / Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України. – К., 1999.
16. Как готовить законы: Науч.-практ. пособие. – М., 1993.
17. Калинина Н. А. Лингвистическая экспертиза законопроектов: опыт, проблемы и перспективы. – М., 1997.
18. Калюжная В. В. Стиль англоязычных документов международных организаций. – К., 1982.
19. Керимов Д. А. Законодательная техника: Научно-методическое и учебное пособие. – М., 1998.
20. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. – К., 1978.
21. Кони А. Ф. Избранные произведения. – М., 1980.

22. Крыжановская А. В., Симоненко Л. А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. – К., 1987.
23. Листи до законопроектувальників / Мін-во юстиції України. Центр правової реформи і законопроектних робіт. – Б. м., 1998. – 23 л.
24. Методичні рекомендації щодо підготовки проектів законів та дотримання основних вимог законодавчої техніки / Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України; Серія “Бібліотека нормопроектувальника”. – К., 2000. – Вип. 1.
25. Нариси з нормотворення (міжнародний досвід): У 2-х кн. / Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України; Серія “Бібліотека нормопроектувальника”. – К., 2000. – Кн. 1-2.
26. Настольная книга по оформлению законов / Пер. с нем. – Кельн: Бундесанцайгер, 1991.
27. Науковий стиль української літературної мови: Програма спеціального курсу для ад’юнктів та здобувачів закладів вищої юридичної освіти МВС України / За заг. ред. Г. С. Онуфрієнко. – Запоріжжя, 2001.
28. Нова методологія нормопроектування / Центр правової реформи і законопроектних робіт Міністерства юстиції України. – К., 1997.
29. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Львів, 1994.
30. Подготовка и принятие законов в правовом государстве. – М., 1998.
31. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. – К., 1993.
32. Про нормативно-правові акти (Проект закону). Реєстраційний № 0923 (друге читання).
33. Семінар “Удосконалення законодавчого процесу”: Матеріали / Фонд Україна – США та ін. – К., 1995.
34. Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. – К., 2000.
35. Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. – К., 1999.
36. Український посібник з нормопроектування (для слухачів Школи нормопроектувальників) / Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України. – К., 1999.
37. Український правопис. – К., 1996.
38. Шугрина Е. С. Техника юридического письма. – М., 2001.
39. Язык закона / Под ред. А. С. Пиголкина. – М., 1990.

Додаткова література

1. Актуальні проблеми законодавчої діяльності = The actual issues of legislative activity : Бібліогр. посібник. – К., 1998.
2. Алексеев Н. С., Макарова З. В. Ораторское искусство в суде. – Л., 1989.
3. Антонович М. М. Аспекти зіставного аналізу української та англійської правничої термінології // Іноземна філологія. – 1997. – Вип. 110. – Львів, 1997. – С. 139-142.
4. Антонович М. Термінологічні аспекти імплементації міжнародних норм щодо прав людини // Україна в міжнародній системі захисту прав людини. – К., 2000. – С. 105-113.
5. Антонович М. Уніфікація термінології міжнародного права // Політика і час. – 1996. – № 11. – С. 65-68.
6. Антонович М. Юридична термінологія з прав людини: походження, тлумачення, функціонування // Український часопис прав людини. – 1997. – № 3-4. – С. 19-26.
7. Артикуца Н. В. Перший кодекс українського права та його роль у формуванні юридичної термінології східнослов'янських мов // Глухів і Глухівщина в історії українського національного відродження (Творча спадщина родини Марковичів). – К., 1998. – С. 94–102.
8. Артикуца Н. В. Про найважливіші аспекти мовної підготовки майбутніх юристів // Современные тенденции развития и взаимодействия языков: Сборник материалов межвуз. науч.-практ. конф., посв. Дню слав. письменности (23-24 мая 2000 г., Винница). – Винница, 2000. – С. 3–9.
9. Баранник Д. Х. Судебная разновидность публицистического стиля (О дифференциальных структурах коммуникативного плана, формирующих контекст судебной речи) // ВПЛ. – 1973. – Вып. 4.
10. Бержерон Р. Вивчення і визначення матеріального представлення законів. – К., 1999.
11. Борисенко І. І., Євтушенко Л. І., Дайнеко В. В. Англійська мова в міжнародних документах і дипломатичній кореспонденції. – К., 1999.
12. Вдосконалення законодавства України в сучасних умовах. – К., 1996.
13. Владимиров Л. Е. Защитительные речи и публичные лекции. – М., 1882.
14. Власов Ю. Л. Дослідження способів тлумачення норм права // Правова держава. – К., 1998. – Вип. 9. – С. 324-329.

15. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М., 1987.
16. Горбачук Д. В. Структурно-семантичні типи стійких сполучень слів в офіційно-ділових текстах: АКД. – К., 1997.
17. Губаева Т. В. Семантико-стилистическая категория оценки в законодательном тексте // Стилистика текста в коммуникативном аспекте: Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 1987. – С. 97-102.
18. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М., 1980.
19. Зайцев Ю. Методико-організаційні засади опрацювання термінології Проекту Цивільного кодексу України // Українське право. – 1996. – № 2.
20. Законодавство України та міжнародне право: (Проблеми гармонізації). – К., 1998. – Вип. 4. – С. 72-77.
21. Інформатизація законотворчої, нормотворчої, правозастосовної та правоосвітньої діяльності: Посібник. – К., 1999.
22. Керимов Д. А. Культура и техника законотворчества. – М., 1991. – С. 89-103 (Глава 9: Стил ь и язык закона).
23. Коваль Л. В., Сущенко В. М. Положення про кваліфікаційну роботу студента-випускника факультету правничих наук / НаУКМА. — К., 2001.
24. Колізії у законодавстві України: проблеми теорії і практики. – К., 1996.
25. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода. – М., 2000.
26. Копиленко О. Мовні проблеми в українській політичній думці та законодавстві 1917-1920 рр. // Право України. – 1998. – № 9. – С. 44-48.
27. Кошачевський С. С. Техніка мови. – К., 1963.
28. Кравченко С. П. Проблемність юридичної термінології та шляхи її удосконалення // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 1998. – С. 50-58.
29. Кулик О. Незалежна експертиза законопроектів: якою має бути методика її проведення // Юридичний вісник України. – 1995. – № 5.
30. Лезов С. Юридические понятия и язык права. – М., 1996.
31. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М., 1982.
32. Марахова А. Ф. Мова сучасних ділових документів. – К., 1981.
33. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах. – К., 1993.

34. Нашиц А. Правотворчество. Теория и законодательная техника / Пер. с рум. И. Федор; Под ред. Д. А. Керимова и А. В. Мицкевича; Послесловие Д. А. Керимова. – М., 1974.
35. Онуфрієнко Г. С. Мова юридичного фаху в науково-дослідній діяльності: Програма спеціального курсу для слухачів магістратури / ЗЮІ МВС України. – Запоріжжя, 2002.
36. Опришко В. Ф. Законотворчість: сьогодні і завтра // Віче. – 1996. – № 7.
37. Паньков А. І., Кравченко С. П. До питання мови юридичного закону та її вплив на правову культуру суспільства // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса, 1998. – С. 59-64.
38. Пиголкин А. С. Основные особенности языка законодательных произведений как особого стиля речи // Учен. зап. ВНИИ сов. законодательства. – Вып. 26. – М., 1972. – С. 3-31.
39. Пономарів О. Культура слова: Мовнотилістичні поради. – К., 1999.
40. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом. – К., 1998.
41. Рабінович П. Юридична техніка законотворення в Україні: загальні проблеми // Вісник Академії правових наук України. – Х., 1998. – № 2 (13). – С. 18-28.
42. Різун В. В. Літературне редагування. – К., 1996.
43. Савицкий В. М. Язык процессуального закона: вопросы терминологии. – М., 1987.
44. Склад і структура термінологічної лексики української мови / Відп. ред. А. В. Крижанівська. – К., 1984.
45. Спасов Б. П. Закон и его толкование: [Пер. с болг.]. – М., 1986.
46. Спасович В. Д. Семь судебных речей по политическим делам. – СПб., 1908.
47. Усенко І. Б. Українська правнича термінологія: на шляху до вирішення проблеми // Вісник НАН України. – 1999. – № 5-6.
48. Ушаков А. А. О языке законов и законодательной стилистике // Структура лингвостилистики и ее основные категории. – Пермь, 1983. – С. 83-87.
49. Ушаков А. А. Очерки законодательной стилистики: Учеб. пособие в 2-х ч. – Пермь, 1967. – Ч. 1.
50. Циткина Ф. А. Терминология и перевод. – К., 1986.
51. Юридические понятия и язык права в современных зарубежных исследованиях: Науч.-аналит. обзор. – М.: ИНИОН, 1986.

52. Foundations of jurisprudence by Jerome Hall. – Kansas City. – New York, 1973. – P. 78-100: Linguistic jurisprudence.

Словники, довідники, енциклопедії

1. Антисуржик / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів, 1994.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К., 1985.
3. Гнаткевич Ю. Унікаймо русизмів в українській мові. – К., 2000.
4. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. – К., 1995.
5. Головащук С. І. Українське літературне слововживання: Словник-довідник. – К., 1995.
6. Головченко В. В., Ковальський В. С. Юридична термінологія: Довідник. – К., 1998.
7. Голоскевич Г. Правописний словник. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто–Львів, 1994.
8. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. – К., 1986.
9. Дахно І. І. Словарь законодательных и нормативных терминов. – К., 1998.
10. Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови. – Львів, 1996.
11. Додонов В. Н., Пиголкін А. С., Панов В. П., Суханов Е. А., Волосов М. Е. Энциклопедический юридический словарь / В. Е. Крутских (ред.). – М., 1998.
12. Етимологічний словник української мови в семи томах. – К., 1982-1989. – Т. 1-3.
13. Жайворонюк В. В., Фрещенко М. М. Словник скорочень в українській мові. – К., 1988.
14. Закон и оперативно-розыскная деятельность: Толковый словарь понятий и терминов, используемых в законодательстве в области оперативно-розыскной деятельности / А. Ю. Шумилов (авт.-сост.). – М., 1996.
15. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. – К., 1993.
16. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. – К., 1998.
17. Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів (“фальшиві друзі перекладача”). – К., 1997.

18. Куляс П. П. Підручні словники редактора / Секретаріат Верховної Ради України; Редакційно-видавничий відділ. – К., 1996.
19. Куньч З. Риторичний словник. – К., 1997.
20. Мисик Л. В. Українсько-англійський словник правничої термінології. – К., 1999.
21. Непийвода Н. Сам собі редактор: Порадник з української мови. – К., 1998.
22. Неправильно – правильно: Довідник з українського слововживання / Укл. М. Волощак. – К., 2000.
23. Новий російсько-український словник-довідник / Укл.: С. Я. Єрмоленко, В. І. Єрмоленко та ін. – К., 1999.
24. Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери. – К., 1998.
25. Орфографічний словник української мови / НАН України, Ін-т української мови, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Український мовно-інформаційний фонд. – К., 1999.
26. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / Комітет наукової термінології Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 1994.
27. Російсько-український словник правничої мови: Праця Правничої Термінологічної Комісії при соціально-екон. відділі Академії Наук / Члени ред. кол.: В. І. Войткевич-Павлович, Г. Д. Вовкушівський, В. О. Крижанівський та ін.; Гол. ред.: акад. А. Ю. Кримський. – К., 1926.
28. Російсько-український словник. – Т. 1-3. – К., 1980-1988.
29. Російсько-український словник-довідник “Порадник ділової людини” / Укл.: О. М. Коренга та ін. – К., 1995.
30. Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології: Труднощі терміновживання / За заг. ред. Ю. Зайцева. – К., 1994.
31. Складні випадки перекладу: Словник-довідник для студентів, які вивчають курс “Ділове українське мовлення” / Упоряд.: О. Ф. Пінчук, І. Я. Дзира. – К., 1996.
32. Сліпушко О. Українська мова й етапи кар’єри ділової людини: Короткий словник бізнесмена. – К., 1999.
33. Словник законодавчих термінів. – К., 2000.
34. Словник іншомовних слів / Укл.: Л. О. Пустовіт та ін. – К., 2000.
35. Словник іншомовних слів / Укл.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К., 2000.

36. Словник основних легалізованих термінів з інформаційного законодавства України / Академія правових наук України; НДІ приватного права і підприємництва. – К., 1998.
37. Словник синонімів. – К., 1999. – Т. 1-2.
38. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / Упорядники: О. В. Богачова, К. С. Винокуров та ін.; Відп. редактори: В. Ф. Сіренко, С. Р. Станік. – К., 1999.
39. Словник української мови. – К., 1970-1980. – Т. 1-11.
40. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – Львів, 1996.
41. Словник-довідник труднощів української мови / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 1992.
42. Тарановский Ф. В. Энциклопедия права. — М., 2001.
43. Тихомиров Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия. — М., 1999.
44. Тлумачний словник термінів з цивільного права. – К., 1998.
45. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / С. П. Бибик, І. Л. Міхно та ін. – К., 1997.
46. Шевчук С. В. Службове листування: Довідник. – К., 1999.
47. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. – К., 1998.
48. Юридична енциклопедія – Т. 1-4. – К., 1998-2002.
49. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1996.
50. Black H. Black's law dictionary: definitions of the terms and phrases of American and English jurisprudence, ancient and modern. — St. Paul, Minn.: West Pub. Co., 1990.
51. Burton W. Burton's legal thesaurus. – New York: Macmillan library reference USA, 1999.
52. Garner B. A dictionary of modern legal usage. – New York; Oxford: Oxford university press, 1995.
53. Lexicon of terms and concepts in public administration, public policy and political science. – К., 1998.
54. Ozga E. Słownik terminologii prawniczej. – Budgoszcz: Branta, 1997. – 2 t.
55. Robertson D. A Dictionary of human rights. – L., 1997.
56. Wielka encyklopedia prawa / Red. E. Smoktunowicz. – Warszawa: Prawo i Praktyka Gospodarcza, 2000.

Законодавчі матеріали

1. Закони України. – Т. 1-18. – К., 1996-2000.
2. Збірка договорів в Раді Європи / Переклав Є. М. Вишневський. – К., 2000.
3. Конституція і конституційні акти України. Історія і сучасність. – К., 2001.
4. Конституція незалежної України: У 3-х кн. – К., 1995-1999.
5. Конституція Сполучених Штатів Америки / Девід П. Каррі; Переклад С. П. Литвиненко. – К., 1993.
6. Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992.
7. Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – К., 1999.
8. Нормотворча діяльність: Збірник нормативно-правових актів та методичних рекомендацій / Міністерство юстиції України; Центр правової реформи і законопроектних робіт. – К., 2001.
9. Порівняльна таблиця до проекту Цивільного кодексу України. Книга перша. Загальна частина. Книга друга. Особисті немайнові права фізичних осіб. Книга третя. Речове право. (Реєстраційний № 0935).
10. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про закони і законодавчу діяльність (Реєстраційний № 0945).
11. Порівняльна таблиця до проекту Закону України Про нормативно-правові акти (Реєстраційний № 0923).

**ПРАВНИЧА
ЛІНГВІСТИКА**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КУРСУ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Правнича лінгвістика — новий перспективний напрям міждисциплінарних досліджень, що набуває особливої актуальності в умовах розбудови правової держави, реформування правової системи, активізації кодифікаційного процесу в Україні.

Предметом свого вивчення правнича лінгвістика має мову, яка функціонує у сферах законодавства і правозастосування, судочинства і нотаріату, юридичної документації, правничої науки й освіти, правової інформації та правової публіцистики. Вона визначає функції та специфіку мови права, її основні різновиди і жанри, систему правил створення й інтерпретації правових текстів. Особливу увагу приділяє мовним проблемам правотворчості і правозастосування, у зв'язку з чим розвиває такі напрями науково-лінгвістичного аналізу правових категорій, як законодавча стилістика, законодавча техніка, текстологія, юридична термінологія, синтаксис законодавчого тексту, юридична герменевтика, лінгвістична експертиза законопроектів, експертна оцінка конфліктних текстів, зокрема у документальних та інформаційних спорах.

Правнича лінгвістика розглядає мову права як найважливіший засіб правової комунікації, правового пізнання та передачі правової інформації у суспільстві. Вона вивчає систему мовної репрезентації правових понять і категорій на рівні моделі (тезаурус) і функції (текст), правила укладання і структурування правових текстів, що надзвичайно важливо для вирішення прикладних проблем правотворчості, зокрема для удосконалення техніки писемного юридичного мовлення.

Визначення репертуару засобів мовного вираження правових явищ, понять і категорій на різних рівнях (лексичному, лексико-семантичному, граматичному, синтаксичному), спостереження над функціонуванням мовних одиниць у юридичному мовленні, вивчення структурних і мовно-стилістичних особливостей юридичних текстів різних жанрів, зокрема законодавчих, — це ті пріоритетні наукові завдання правничої лінгвістики, виконання і впровадження результатів яких у нормотворчу та юридичну практику сприятиме техніко-юридичній досконалості правових норм, підвищенню якості та ефективності правових документів.

Навряд чи в якомусь іншому виді писемного мовлення зовнішня форма висловлення має таке велике, а часом і доленосне значення в житті окремої людини і держави в цілому, як у юриспруденції. Неточне або помилкове слововживання, логічні і граматичні помилки, змістові неточності

у формулюванні правових приписів і правових рішень, що призводять до розпливчастого або неоднозначного їх тлумачення, — неприпустимі явища у правничій мові. Ігнорування елементарних правил юридичної техніки, законів юридичного мовлення, порушення його мовностильових норм, логіки викладу спричинюють появу низькоякісних правових документів, що не тільки негативно впливає на виконання вміщених в них правових приписів, а й формує зневагу до “букви закону” і навіть правовий нігілізм.

Вимоги мовної досконалості тексту закону, максимальної точності і логічності у викладі правових норм, суворой нормативності, стилістичної довершеності зумовлюють надзвичайну увагу юристів до мови, мовних одиниць і засобів формулювання правової думки в усіх її формах.

Зосередження наукової думки на мовно-термінологічних проблемах законодавства і правотворчості має на меті удосконалення мови і стилю законодавчих актів, упорядкування термінологічної бази сучасного законодавства, вироблення єдиних вимог і рекомендацій щодо текстів нормативно-правових документів, упровадження процедури лінгвістичної експертизи законопроектів.

Нині, коли законотворча діяльність і правозастосування здійснюються на загальнонаціональній мовній основі, коли інтенсивність кодифікаційних робіт постійно зростає, постає проблема підготовки висококваліфікованих правознавців, науковців і практиків, нормопроектувальників та експертів законопроектів, які б вільно володіли засобами і прийомами юридичної техніки, фаховою термінологією, методикою лінгвостилістичного аналізу юридичних текстів. Це потрібно насамперед для правильного укладання, перекладу і редагування правничих текстів, надання обґрунтованої і належної оцінки мовним засобам відповідно до змісту, структури і специфіки жанру нормативно-правового акта.

Поглиблений курс “Правнича лінгвістика” опановують слухачі магістерського курсу з правознавства. Присвячений він лінгвістичним аспектам нормотворчої, правозастосовної та науково-дослідницької діяльності.

Головна мета курсу — вивчити систему мовної репрезентації правових понять і категорій у нормативно-правових актах, науково-правових творах та лексикографічних працях, дослідити мовні одиниці різних рівнів (слово, словосполучення, речення, складне семантичне ціле, текст) у правовому тексті, оволодіти методикою аналізу нормативно-правових текстів та законопроектів. Спостереження над різноманітними способами викладу правової норми, критеріями відбору мовних засобів законотворцем допоможе чітко сформулювати вимоги до тексту нормативно-правових актів,

правил їх написання, структурування, мовно-термінологічного та грама- тико-стилістичного оформлення.

Основне прикладне призначення курсу полягає у формуванні навичок кваліфікованого комплексного аналізу мови і стилю законопроектів, вміння здійснювати різні види лінгвістичних експертиз (законопроектів, конфлік- тних текстів у документаційних та інформаційних спорах, у справах на захист честі, гідності та ділової репутації, у справах щодо встановлення авторства тексту тощо.

Магістранти розпочинають роботу з вивчення методологічних та науково-теоретичних засад правничої лінгвістики як нового перспектив- ного напрямку міждисциплінарних досліджень, з ознайомлення із систе- мою мовної репрезентації правових понять і категорій у нормативно-пра- вових актах, основними поняттями й категоріями законодавчої стилістики, методикою комплексного лінгвостилістичного опрацювання юридичних текстів, редакторського аналізу та різноманітних видів лінгвістичних експертиз.

Об'єктом лінгвістичного аналізу слугують мовні одиниці різних рів- нів (слово, словосполучення, речення, складне семантичне ціле, текст). Аналіз законодавчого матеріалу (конституція, кодекс, закон, постанова, указ та ін.) здійснюється за спеціально розробленими схемами, окремими для кожного жанру законодавчої літератури і для законопроектів.

У центрі уваги — правова норма в усіх її різновидах (імперативна, диспозитивна, бланкетна, відсильна) та її мовна репрезентація. Тексту- альний аналіз правових норм різних типів дозволяє визначити загальну композицію, структурні елементи та типовий мовний арсенал для кожної з них. Оскільки універсальна мовна категорія модальності є ключовою для лексико-граматичного моделювання правових норм, слухачі вивчають її основні види та засоби оформлення, зосереджуючи увагу на дієсловах і дієслівних модифікаторах.

Створення реєстру лексико-граматичних моделей для репрезентації різних типів поведінки особи у правових нормах (дозволеної, обов'язкової, забороненої тощо) дозволяє обрати правильну мовну конструкцію для ре- гламентації прав і обов'язків суб'єктів права в центральній частині правової норми — диспозиції.

Результатом здійсненої магістрантами аудиторної і самостійної роботи має стати висловлення (як усне, так і письмове) пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення тексту проаналізованого законопроекту або іншого юридичного твору.

Важливим елементом сучасної вищої освіти є органічне поєднання навчального і науково-дослідницького процесів, класичних технологій і методів викладання з інноваційними, широкої та фундаментальної підготовки фахівців із вузькопрофільною спеціалізацією, що дозволяє забезпечити універсальність, багатоплановість, гнучкість та ефективність сучасного навчального процесу. Ось чому ми вважаємо поєднання аналітично-дослідницької роботи магістрів з творчою і прикладною діяльністю, якою є, наприклад, нормопроекування (пор.: *законотворення, законотворчість*), одним із найбільш перспективних шляхів удосконалення мовної підготовки правників, стрижнем її модернізації.

Задля продуктивної, творчої співпраці має значно активізуватись роль як викладача, так і кожного магістранта. Викладач, розробляючи зміст, програму і матеріали курсу, перебуває у режимі постійного інноваційного пошуку, впроваджує інноваційні технології, створює та апробує нові методики. Зміцнюється також активна пізнавальна позиція студента, формується його творчо-пошукова самостійність.

Серед сучасних інноваційних методик правової освіти, рекомендованих для успішного опанування цього курсу, найбільш продуктивними виявилися активні (студент вступає у діалог з викладачем, виконує творчі, проблемні завдання, відповідає на запитання, що розвивають творче мислення, ставить запитання викладачеві) та інтерактивні методики (від англ. *interact* — взаємодіяти), побудовані на співпраці викладача зі студентами (разом вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег та власну поведінку).

У роботі з магістрами має також широко впроваджуватися, розвиватися та удосконалюватися концепція проблемного навчання. Так, протягом апробації магістерського курсу довели свою високу ефективність такі форми і прийоми навчальної роботи, як: творчі (проблемні завдання), “мозковий штурм”, навчальний “полігон”, тренінги індивідуальні і групові (як окремих, так і комплексних навичок), робота в малих групах, дискусії із запрошенням фахівців, “сократів діалог”, “дерево рішень”, PRES-формула (від англ. *Position—Reason—Explanation or Example — Summary*), “займи позицію”, рольові ігри (студенти перебувають в ролі законодавця, експерта, юрисконсульта, нотаріуса, клієнта, судді, прокурора, адвоката, слідчого); публічний виступ; моделювання, аналіз і діагностика ситуації; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; аналіз помилок.

Творчі (проблемні) завдання, на відміну від традиційних, вимагають від слухачів магістерської програми не простого відтворення інформації, а творчості, продукування ідей, нових знань, оскільки містять у своїх

умовах елемент незнаного, невідомого. Щодо правильної відповіді, то вона може бути невідома учасникам або відповідей може бути декілька. Прикладами таких завдань є складання юридичного документа (листа, скарги, позовної заяви, підготовка виступу на задану тему, виконання ролі в імітаційній грі, обговорення дискусійного питання). Поступово слід переходити від простих завдань до більш складних, наприклад, спочатку дібрати газетні матеріали, які могли б слугувати підставою для позову на захист честі, гідності й ділової репутації, а потім здійснити експертизу та надати письмовий експертний висновок щодо конфліктного тексту. Можна запропонувати слухачам проаналізувати й удосконалити документ, укладений іншим; взяти участь у рольовій грі (роль експерта), а пізніше, у повномасштабному навчальному судовому процесі, скласти касаційну скаргу; врешті-решт самому розробити план і матеріали навчального суду в аналогічній справі.

Метод “мозкового штурму” найбільш популярний та ефективний на самому початку розв’язання певної проблеми або якщо цей процес опинився у глухому куті. Проблема доцільно формулювати у формі запитання. На першому етапі учасники генерують свої пропозиції. Усі пропозиції фіксуються (на дошці, комп’ютерних носіях). На другому етапі здійснюється обговорення, класифікація, відбір перспективних пропозицій. Запитання викладача як більш досвідченого організатора навчального процесу мають активізувати аналітичне й творче мислення магістрантів, стимулювати інтенсивний обмін ідеями. Таким чином слухачі занурюються в реальну атмосферу ділової співпраці, спрямованої на розв’язання конкретних проблем, оптимальну для вироблення навичок і якостей висококваліфікованого правника, здатного плідно працювати в колективі.

Під час обговорення й аналізу законопроектів, у процесі моделювання правових норм різних типів чи не найефективнішою виявилася робота в малих групах від 2-3 до 5-7 осіб (чим менше часу, тим менше група). Магістранти в групах виконували різні ролі: ведучого (фасилітатора), секретаря, речника (доповідача), спостерігача, хронометриста (слідкує за часом, визначеним для роботи). Пізніше ролі змінюють. Дуже добре, якщо до дискусії запрошують фахівців з різних питань.

Використання методу Сократа (“сократів діалог”) формує у слухачів вміння грамотно ставити запитання, спрямовувати діалог, складати його алгоритм, передбачати можливі варіанти відповідей і заздалегідь готувати варіанти наступних ланцюжків запитань. Він успішно поєднується з методикою під назвою “дерево рішень”, що являє собою простий практич-

ний спосіб зважити переваги і недоліки різних варіантів текстів. Наприклад: Варіант 1: + –. Варіант 2. + –. Варіант 3. + –.

Для обґрунтування своєї позиції, думки, слід навчити магістрів застосовувати метод PRES-формули (від англ. Position—Reason—Explanation or Example — Summary), укр. варіант ПОПН – позиція (думка) — обґрунтування — приклад — наслідок). Магістрант має продемонструвати вміння коротко виступити (1-2 хв.) з 4 речень, коли час на дискусію обмежений. П-позиція (у чому полягає ваша точка зору) — *я вважаю, що;* обґрунтування — *тому, що; через те, що;* приклад — *наприклад;* наслідок — *ось чому...*

Не менш важливими для формування фахової ерудиції та професійних мовних навичок є методи “займи позицію” (формулюється дискусійне запитання, яке передбачає протилежні відповіді), рольові ігри; імпровізовані публічні виступи на задану тему, моделювання та прогнозування, аналізу і діагностики ситуації; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; висловлення спостережень та власних думок щодо виявлених помилок, колізій, казусів та ін.

Ураховуючи те, що серед годин, відведених на вивчення магістерського курсу “Правнича лінгвістика”, 12 год. є лекційними, 20 год.— практичними заняттями, 2 год. — групові консультації і 34 год. — самостійна робота, особливої уваги заслуговує планування й наукове керівництво викладача індивідуально-творчою роботою магістрантів.

На початку навчання важливо надати слухачам можливість самостійного вибору своєї освітньої траєкторії та поглибленого усвідомлення мотивації навчання через уточнення і формулювання мети, яку ставить перед собою студент (перелік вмінь і навичок, яких хоче набути студент під час вивчення курсу; складання професіограм для різних представників правничої професії (судді, адвоката, прокурора, юрисконсульта, експерта, науковця, викладача та ін.) та визначення в ній переліку фахово-мовних знань. Викладач має допомогти слухачеві у плануванні його навчальної, науково-дослідної та професійно-практичної діяльності та надати консультації з питань найбільш ефективних прийомів і методів самостійного вивчення й аналізу матеріалу.

Разом із слухачами здійснюється пошук найбільш продуктивних форм і видів аудиторної та позааудиторної роботи. Вони не тільки сприяють формуванню професійних вмінь і навичок, але й водночас плекають активну громадську позицію майбутнього правника (наприклад, новаторські форми експериментальних та творчих лабораторій, науково-дослідницьких

центрів, громадських організацій, правничих клінік, конкурси ерудитів та знавців права, випуск часописів, альманахів тощо).

Оскільки магістранти одночасно працюють над магістерськими науковими роботами (дисертаціями), викладач обов'язково будує тематику і завдання курсу таким чином, щоб надати можливість магістрантові поглибити поняттєво-категоріальну базу своєї праці, упорядкувати її, якщо потрібно, унормувати термінологічний апарат, уточнити дефініції термінів на основі аналізу законодавчого, наукового та лексикографічного матеріалу. Потрібно певну кількість часу присвятити аналізу та редагуванню текстів майбутніх робіт, надати поради і рекомендації щодо їх оформлення відповідно до чинних нормативів, звернути увагу на типові помилки у студентських роботах.

Після опанування курсу слухачі складають іспит в письмовій формі. Це можуть бути індивідуальні творчі завдання, розроблені викладачем з урахуванням теми магістерської роботи або майбутньої спеціалізації правника.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	Кількість годин		
		усього	лекції	практ
1.	Вступ до правничої лінгвістики. Предмет, мета і завдання курсу	2	2	
2.	Актуальні теоретичні проблеми правничої лінгвістики	2	2	
3.	Актуальні прикладні проблеми правничої лінгвістики у зв'язку з кодифікацією нового законодавства України	6	2	4
4.	Лінгвістичні проблеми моделювання і тлумачення правових норм	6	2	4
5.	Лінгвістична експертиза законопроектів	6	2	4
6.	Спеціалізовані лінгвістичні експертизи у юридичній практиці	6	2	4
7.	Термінологія, мова і стиль магістерських наукових робіт. Правила оформлення роботи та підготовка до її публічного захисту	4		4
	УСЬОГО:	32	12	20

Тема 1. Вступ до правничої лінгвістики. Предмет, мета і завдання курсу

Правнича лінгвістика як нова прикладна галузь міждисциплінарних досліджень. Її місце в системі наукових знань.

Сфера перехрещення мови і права та різноманітність її проявів. “Мова і право” як предмет вивчення у межах правничих наук (теорія держави і права, історія держави і права, історія політичних і правових учень, філософія права, міжнародно-правові науки, галузеві юридичні науки, криміналістика та ін.) та філологічних дисциплін (теорія мовної комунікації, стилістика, культура мовлення, історія мови, сучасна українська літературна мова, лексикографія, термінознавство, юридична риторика) та ін.). Зв’язок правничої лінгвістики з іншими науковими галузями (соціологія, історія, логіка, філософія, текстологія, герменевтика та ін.). Міждисциплінарний підхід до лінгвістично-правової проблематики у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях.

Короткий нарис розвитку правничої лінгвістики. Етапи становлення правничої лінгвістики як науки. Передумови формування самостійного напрямку досліджень “Право і мова” у Західній і Східній Європі: створення і діяльність спеціальних міжнародних комісій, урядових і громадських організацій, наукових колективів з проблем удосконалення законодавчої мови (Робоча група Всесвітнього соціологічного конгресу в Упсалі “Мова у правозастосовчій діяльності” (1978), Група простої шведської (1993), Відділ лінгвістичної експертизи законопроектів (1994), Гільдія лінгвістів-експертів у документаційних та інформаційних спорах (ГЛЕДІС) (2001), Європейська комісія з питань зрозумілої мови (2001), Лабораторія юрислінгвістики та розвитку мовлення (2003) та ін. Соціальна потреба у розвитку правничої лінгвістики в Україні.

Аналітичний огляд творчого доробку вітчизняних і зарубіжних учених у галузі правничої лінгвістики: М. Брицина, О. Сербенської, А. Ушакова, О. Піголкина, В. Власенка, Н. Калініної, Н. Івакіної, О. Галяшиної, М. Голева, Т. Губаєвої, С. Хижняк, К. Шугріної, М. Голева, М. Горбаневського, В. Калюжної, А. Марахової, Ю. Зайцева, І. Усенка, Д. Баранника, Ю. Прадіда, Г. Ландквіста, Дж. Холла, Р. Бержерона, М. Каца та ін.

Об’єкт, предмет і завдання правничої лінгвістики. Мова права та сфера її функціонування. Юридичний дискурс української мови та його форми. Юридизація мовлення. Специфіка мови права і мовно-правових феноменів. Параметри мови права в українських та зарубіжних доктринах.

Актуальні проблеми правничої лінгвістики. Філологічне забезпечення юридичної діяльності. Лінгвістичні проблеми правотворчості. Проблема тотожності слова і думки законодавця. Проблеми розуміння і тлумачення правових норм (юридична герменевтика). Лінгвістичний моніторинг юридичних текстів (вияв негативних тенденцій у правничому мовленні). Правотворчі помилки та їх аналіз. Проблема забезпечення єдності правових понять в українському законодавстві через унормування термінології, розроблення й дотримання правил юридичного дефініювання. Лінгвістичні аспекти юридичної техніки. Лінгвістична експертиза та її роль у підвищенні якості законодавства та ефективності правозастосування. Основні види мовно-експертного дослідження та їх можливості. Лінгвістична корекція (розроблення та впровадження заходів щодо унормування та удосконалення мови права).

Юридична аргументація у правотворчому процесі. Техніка юридичної аргументації.

Мовно-правові аспекти перекладу. Проблема автентичності текстів міжнародно-правових документів.

Правнича лінгвістика як навчальна дисципліна. Її мета, предмет і завдання. Соціально-освітні завдання правничої лінгвістики. Комунікативна компетентність та висока мовна культура — важливі складові іміджу правника. Мовні знання, вміння і навички у професіограмі представників юридичної професії. Інноваційні підходи та технології у викладанні правничої лінгвістики.

Тема 2. Актуальні теоретичні проблеми правничої лінгвістики

Категоріальний та поняттєво-термінологічний апарат сучасної правничої лінгвістики. Лінгвоюристика (мовні проблеми права) і юрислінгвістика (правові проблеми використання мови) (М. Голев). Граматика права (О. Александров).

Генетичний та онтологічний зв'язок права з мовною матерією. Регулятивна функція мови у суспільстві. Мовна репрезентація правових категорій і понять, правових відносин і правових норм. Словесно-знакова форма правової дійсності. Проблема адекватного мовного втілення правових ідей, принципів, норм, процедур. Використання мовно-термінологічних засобів для координації соціальної взаємодії у процесі реалізації правових норм.

Юридичне мислення і мова права. Юридичне мислення як спосіб розуміння дійсності, моделювання об'єктивного світу з позицій загальних і рівних вимог права. Метафоричність юридичного мислення.

Спрямованість юридичного мислення на справедливе і гуманне розв'язання соціальних конфліктів у суспільстві. Оцінно-нормативний характер юридичного знання. Типологія юридичного мислення. Юридичне міркування на основі застосування відомих норм закону до різноманітних фактів (романо-германська правова система). Юридичне міркування із застосуванням прецеденту (система англосаксонського загального права). Фіксація результатів юридичного мислення у мові права. Обов'язкова писемна фіксація правових норм.

Текстуальне вираження елементів правової матерії та правового знання. Законотворча діяльність як текстова діяльність. Юридичний текст як поєднання елементів загальноживаної і юридичної мови. Їх співвідношення у правових текстах різних жанрів. Проблема взаємодії загальнолітературної та юридичної мови як базова проблема правничої лінгвістики. Текст закону як вища форма юридизації мовлення.

Юридичний текст як єдність логічної, лексичної, граматичної та графічної сторін. Концептуальний, історико-правовий, соціально-правовий та логіко-лінгвістичний аналіз текстуальної форми права. Необхідність гармонізації правових і лінгвістичних планів юридичних текстів. Основні вимоги до законодавчого тексту. Законодавча стилістика та її основні поняття й категорії.

Логіка у праві та її мовне втілення. Логіка і структура правового тексту. Використання основних логічних законів (тотожності, несуперечності, виключення третього та ін.) і прийомів (визначення, опис, класифікація та ін.) у нормотворчій діяльності. Типологія порушень логіки викладу у юридичному тексті.

Поняття правотворчості та її методологічні засади. Співвідношення понять правотворчості і юридичної техніки. Аксиоми права. Юридичні конструкції. Правові тексти. Правові символи. Правові презумпції. Правові фікції. Преюдиції в праві. Юридична класифікація. Систематизація законодавства та її основні види (інкорпорація, кодифікація, консолідація).

Юридичні конструкції як логіко-правові феномени. Роль юридичних конструкцій у праві та науковому дослідженні. Проблема універсальності й історичності юридичних конструкцій. Нормативність юридичних конструкцій. Вимоги до юридичних конструкцій: логічність, ефективність, законність, реальність, простота, економічність, системність. Особливості юридичних конструкцій основних галузей права.

Техніка юридичної аргументації. Юридична аргументація як система тверджень на обґрунтування або спростування певної позиції у процесі розроблення правових норм, їх доповнення, змінення або реалізації. Універ-

сальна і контекстуальна юридична аргументація. Теоретична і емпірична аргументація. Письмова та усна форми правової аргументації.

Законодавчий текст як волевиявлення законодавця. Обґрунтованість нормативно-правових рішень законодавця та її забезпечення у процесі підготовки законів та інших нормативно-правових актів. Концепція нормативно-правового акта як модель відображення дійсності.

Юридична аргументація та аргументування у процесі доказування під час вирішення юридичної справи. Мета, задачі і межі доказування. Засоби аргументації. Докази та джерела доказів як засоби аргументації у процесі доказування в юридичній справі. Правила оформлення результатів аргументування у юридичній справі. Значення правильної аргументації у професійній діяльності правника.

Юридичні дефініції: поняття, види, структура. Основні способи і правила законодавчого визначення нормативно-правових понять. Лексикографічні визначення. Наукові дефініції та їх специфіка.

Поняття тлумачення норм права у мовно-семантичному, герменевтичному та комунікативно-правовому аспектах.

Вивчення правових питань мови в історичному аспекті. Мова як об'єкт конституційно-правового регулювання в Україні та інших країнах.

Тема 3. Актуальні прикладні проблеми правничої лінгвістики у зв'язку з кодифікацією нового законодавства України

Роль і значення правничої лінгвістики у сучасному кодифікаційному процесі. Забезпечення законодавчої діяльності та юридичної практики спеціальними лінгвістичними знаннями. Тенденції розвитку правничої лінгвістики і юридичної техніки в Україні. Мовна освіта і культура нормотворців. Система підготовки нормопроектувальників в Україні та за кордоном: традиції та сучасні тенденції. Законодавча техніка та робочий інструментарій нормопроектувальника.

Мова закону. Актуальні завдання і перспективні напрями вивчення мови сучасного законодавства. Сучасні вимоги до нормативного тексту. Ясність і однозначність нормативно-правового тексту: способи і засоби досягнення. Природно-мовний і юридико-технічні причини смислової невизначеності, недосконалості нормативно-правових текстів. Унормування та стандартизація термінології законодавства. Автентичність перекладу міжнародно-правових актів: проблеми і пошуки їх розв'язання.

Нормативно-правовий акт як об'єкт лінгвістичного дослідження. Види нормативно-правових актів за їх функцією, юридичною силою та структурою. Специфіка і закони жанру кожного різновиду нормативно-

правового акта (конституція, постанова, рішення, декрет, кодекс, закон, указ, акт та ін.). Характеристика термінології, лексичних, граматико-стилістичних та структурних особливостей тексту.

Нормативно-правовий акт як результат правотворчості. Види концепцій нормативно-правового акта. Аргументи на підтримку загальної концепції законопроекту, своєчасності його прийняття, його місця у системі правового регулювання, можливих наслідків реалізації пропонованих нормативно-правових рішень. Аргументи на мотивування відхилення законопроектів. Помилки при формулюванні і використанні концепції нормативно-правового акта та шляхи їх подолання.

Правила складання й оформлення нормативно-правових актів. Правила використання лексичних, граматичних, стилістичних і структурних засобів у законодавчих текстах. Стандарти й реквізити нормативно-правових актів.

Правова норма та її мовна репрезентація. Класифікація правових норм за мовно-правовими ознаками. Дослідження типових синтаксичних моделей і лексико-граматичних засобів викладу тексту правової норми залежно від її виду.

Морфологічні та синтаксичні особливості нормативно-правового тексту. Лексико-граматичні та морфолого-стилістичні засоби досягнення узагальненості, безособовості, нейтральності, логічної послідовності у викладі правових норм. Правила побудови речення у нормативному акті. Використання прийому еквівалентних перетворень під час побудови речення у нормативному акті. Правила використання єднальних і розділових сполучників. Уніфікація використання розділових знаків і графічних позначок у текстах нормативних актів. Правила використання оцінних елементів у тексті закону. Правила використання абревіатур у мові законодавства.

Поняття та види правових поправок. Техніка формулювання поправок до текстів нормативних актів. Техніка внесення змін і доповнень в нормативно-правові акти, а також визнання їх повністю або частково такими, що втратили силу. Примітки у нормативно-правових актах. Перелік як прийом юридичної техніки. Особливості використання правил законодавчої техніки при створенні локальних правових актів.

Етика юридичної техніки. Техніко-юридичні критерії якості нормативно-правових актів. Поняття і види правотворчих помилок. Мовні неточності та помилки як джерело конфліктів і колізій. Аналіз типових помилок (логічних, синтаксичних, морфологічна несполучність тощо). Обмовки в нормативно-правових актах. Техніко-юридичні та естетичні

дефекти нормативно-правових актів та способи їх попередження і усунення.

Методи і прийоми лінгвістичної оцінки якості законодавчого тексту. Розроблення та впровадження у нормотворчий процес процедури лінгвістичної експертизи нормативно-правових актів. Реалізація комплексного і системного підходу до лінгвістичного аналізу законодавчого тексту. Удосконалення методики та робочих прийомів дослідження термінології, мови і стилю законів. Пошук ефективних способів лінгвістичного забезпечення дієвості правових норм. Розроблення пропозицій і методичних рекомендацій щодо мовностилістичного оформлення законопроектів.

Тема 4. Лінгвістичні проблеми моделювання і тлумачення правових норм

Вміння і навички нормопроєктування та тлумачення правових норм — важливі складові професіограми правника. Спектр необхідних лінгвістичних знань у сфері нормопроєктування та тлумачення норм права.

Поняття норми права та її специфічні ознаки. Джерела правових норм. Правовий звичай. Правовий прецедент. Нормативно-правова угода. Нормативно-правовий акт.

Класифікація норм права та їх види: 1) за предметом регулювання (норми конституційного, цивільного, кримінального права та ін.); 2) за методом правового регулювання (імперативні, диспозитивні); 3) за характером впливу на особу (заохочувальні, рекомендаційні); 4) за субординацією у правовому регулюванні (матеріальні, процесуальні); 5) за суб'єктами правотворчості (норми органів представницької влади, норми глави держави, норми органів виконавчої влади, норми громадських об'єднань, комерційних організацій, трудових колективів підприємств); 6) за дією у часі (постійні, тимчасові); 7) за дією у просторі (місцеві, загальні); 8) за сферою юрисдикції (загальні норми, спеціальні, виняткові); 9) за функціями права (регулятивні, охоронні); 10) за характером розпоряджень (дозвільні, зобов'язальні, заборонні). Спеціалізовані (нетипові) норми права та їх ознаки. Види спеціалізованих норм (загально-закріпні, установчі, прогностичні, декларативні, дефінітивні). Особливості визначення правових категорій і понять у дефінітивних нормах. Норми колізійні (норми-арбітри) та оперативні (норми-інструменти).

Норма права і стаття нормативно-правового акта: проблеми співвідношення. Формулювання норм права у статтях нормативно-право-

вого акта. Основні форми (способи) викладу норм права у статтях нормативно-правових актів (за повнотою складу та за рівнем узагальнення). Прямий, відсильний і бланкетний способи викладу норм права. Казуїстична та абстрактна форми викладу норм права. Правила конкретизації правових норм.

Правова норма: структура і текст. Структура норми права як внутрішня будова норми, розташування її частин. Елементи структури правової норми: гіпотеза, диспозиція, санкція. Гіпотеза. Реєстр її типових синтаксичних структур та лексико-граматичних моделей. Роль умовних синтаксичних конструкцій у висловленні гіпотези. Диспозиція. Засоби вираження категорії модальності (дозвіл, обов'язок, заборона). Головні члени речення як предикативне ядро речення та їх лексико-семантичне наповнення. Інфінітив + модальні дієслова (прикметник з модальним значенням) у складі присудка. Санкція та лексико-граматичні засоби вираження примусу як заходу державного впливу. Схеми елементів класичних моделей норми права “якщо, то”, “якщо — то — а у противному разі” або “якщо — то — а інакше”. Визначення структури і типових моделей правової норми залежно від її виду.

Класифікація структурних елементів норми права за ступенем визначеності (абсолютно-визначені, відносно-визначені, альтернативні). Типові лексико-граматичні моделі для висловлення гіпотези, диспозиції і санкції різних ступенів визначеності. Класифікація структурних елементів норми права за складом. Синтаксичні і лексико-граматичні особливості штрафних (каральних) і відновлювальних (компенсаційних) санкцій. Види структурних елементів правової норми (гіпотези, диспозиції, санкції) за ступенем складності (прості і складні).

Синтаксичні особливості викладу правових норм на рівні простих і складних речень. Види синтаксичних конструкцій у текстах правових норм різних типів. Формальне і смислове (семантичне) членування речення у тексті правової норми. Прямий порядок смислових компонентів: тема + рема. Інверсія (переставляння) теми і реми як спосіб підкреслення значущості нової інформації. Порушення прямого порядку слів в реченні як спосіб актуалізації члена речення. Логіко-смислові та мовностилістичні фактори вибору порядку слів, лексичних засобів, граматичних форм, типу речення та його структури для тексту правової норми. Вибір прийменника та керованої форми залежно від лексико-граматичних ознак керуючого слова.

Двозначні конструкції: способи їх виявлення та диференціації. Типові помилки: змішування прийменникового і безприйменникового керування,

відмінкових форм, прийменників, пропускання керованого члена. Гро-мізdkість та надлишковість у відмінкових ланцюжках. Надмірне нанизу-вання родових відмінків у нормативно-правових текстах. Види складних речень у правових нормах. Типові помилки у побудові складнопідрядних речень: неправильний добір видо-часової форми присудка, різнотипність конструкції, порушення зв'язку між головним і підрядним реченням (про-пуск стрижневого слова, хибне стрижнєве слово); тавтологія, змішання сполучників і сполучних слів, їх викривлення, надлишковість тощо. Функ-ції розділових знаків у текстах правових норм. Класи пунктограм.

Технологія перетворення (перебудови) тексту правової норми. Стилiстичний експеримент у процесі моделювання і формулювання правової норми. Редагування як формальне та семантико-стилiстичне удосконалення нормативного тексту. Метод прогнозування читацького сприйняття.

Проблеми моделювання правової норми: від теорії до практики. 5 “золотих правил” Трінга. 1. Про декларативну частину закону і власне законодавчі положення. 2. Принцип висхідної лінії. 3. Основні та підпоряд-ковані положення, їх розташування. 4. Відокремлення виняткових, тим-часових та пов'язаних з відміною законодавства положень під окремими заголовками. 5. Процедури і питання деталізації.

Поняття тлумачення нормативних актів і його призначення. Тлума-чення правової норми як діяльність щодо з'ясування або роз'яснення (інтерпретації) змісту правової норми з метою правильного її застосу-вання та реалізації. Соціальне призначення тлумачення — правильне й однозначне розуміння змісту юридичної норми усіма, хто має застосо-вувати або реалізувати її.

Інтерпретаційні можливості правового тексту. Гносеологічна природа тлумачення. Співвідношення суб'єктивних та об'єктивних факторів тлума-чення. Співвідношення “букви” і “духу” закону як специфічний різновид зв'язків між матеріальною та ідеальною стороною мовного знака.

Способи тлумачення. Види тлумачення. Суб'єкти тлумачення. Основні правила і прийоми тлумачення нормативно-правових актів.

Акти тлумачення законодавства: поняття та види. Тлумачення Кон-ституції України. Тлумачення законів та інших нормативно-правових актів. Тлумачення рішень Конституційного Суду України.

Види тлумачення правових норм. Тлумачення-з'ясування. Тлумачення-роз'яснення. Офіційне і неофіційне тлумачення.

Тлумачення-з'ясування як внутрішня діяльність суб'єкта з метою встановлення змісту нормативно-правового припису. Види тлумачення-

з'ясування змісту правової норми за способом: філологічне (лінгвістичне, граматичне) (на основі мовного текстологічного аналізу); систематичне (на основі встановлення системних зв'язків її з іншими правовими нормами); історичне (на основі пізнання конкретно-історичних умов її прийняття); цільове (на основі виявлення цілей). Види тлумачення-з'ясування змісту правової норми залежно від співвідношення її тексту і змісту: буквальне / адекватне (повна відповідність змісту правової норми її словесному втіленню); обмежувальне (зміст норми вужчий за її текст); поширювальне (зміст норми ширший за її словесне вираження).

Тлумачення-роз'яснення як зовнішня, об'єктивована інтерпретація змісту правової норми (для інших). Види тлумачення-роз'яснення (інтерпретації) змісту правової норми за сферою дії: нормативне / загальне (розраховане на всі випадки застосування, реалізації роз'яснюваної норми; казуальне / індивідуальне (розраховане на окремих випадок застосування або реалізації правової норми). Види тлумачення-роз'яснення (інтерпретації) змісту правової норми за юридичним значенням: офіційне (здійснюється компетентними суб'єктами і формально обов'язкове для всіх її адресатів); відомчо-офіційне (формально обов'язкове лише для підпорядкованих інтерпретатору організацій та осіб); неофіційне (не є формально обов'язковим). Види офіційних тлумачень залежно від суб'єкта нормотворення (нормопроектувальника): автентичне / власне / авторське (норму тлумачить її творець сам) та делеговане / легальне (норму тлумачить спеціально уповноважений орган). Види неофіційного тлумачення норм за рівнем компетентності, обґрунтованості: доктринальне (науково обґрунтоване тлумачення вчених-правознавців): професіональне (тлумачення юристів-практиків) та буденне (тлумачення неюристів).

Правнича лінгвістика та її роль у матеріалізації тлумачення у формі, доступній для сприйняття іншими особами. Місце лінгвістичного аспекту тлумачення правових текстів серед інших аспектів (логічного, історичного і власне юридичного). Вияв основних властивостей мови у текстах права.

Залежність однозначного смислового сприйняття норм права від способів висловлення волі законодавця. Юридичний і лінгвістичний критерії визначеності, недвозначності норм права. Особливості текстів та їх компонентів, що призводять до смислової неясності та неоднозначного тлумачення.

Практичне використання методів правничої лінгвістики для подолання невизначеності юридичного змісту правової норми, для розв'язання можливих суперечок (розбіжностей) щодо значень слів і термінів. Причини, через які значення слова не є зрозумілим або ставиться під сумнів: неякіс-

не формулювання норми до того, як будь-який набір фактів підпадає під її застосування; невизначеність кола застосування, що спричинює проблеми у процесі правозастосування. Завдання нормопроектувальника — заздалегідь побачити проблему і винести питання на порядок денний.

Форми апробування на ясність проекту правової норми: опитування читачів проекту; створення опитувальної анкети з багатьма варіантами відповідей; створення проблематичної ситуації для того, щоб з'ясувати придатність застосування проекту на практиці; перевірка розуміння з використанням опитувальної анкети і створенням проблематичних ситуацій; врахування часу, який було витрачено на підготовку відповідей; завдання опитуваним: переказати вголос те, що вони щойно прочитали; метод перефразування; завдання опитуваним заповнити прогалини у вашому тексті (тест Клозе).

Юридична герменевтика як мистецтво тлумачення і розуміння. Її статус. Критерії істинності і правильності результатів тлумачення. Досягнення відповідності належного та наявного, закону і факту. Звичайне розуміння правових текстів. Функціонування юридичних термінів у повсякденній свідомості. Інтерпретаційні помилки: поняття й види. Приклади неточності, неоднозначності, можливості різної інтерпретації правової норми та їх аналіз.

Тема 5. Лінгвістична експертиза законопроектів

Загальне поняття лінгвістичної експертизи. Лінгвістична експертиза серед інших видів правових експертиз: загальне і специфічне. Значення лінгвістичної експертизи для юриспруденції і лінгвістики.

Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності. Забезпечення проведення лінгвістичної експертизи проектів нормативно-правових актів — одне з актуальних прикладних завдань правничої лінгвістики. Загальні принципи мовно-правового експертування.

Мета і завдання лінгвістичної експертизи законопроектів. Методологія і методичний апарат лінгвістичної експертизи юридичних текстів. Сучасна лінгвістична експертиза законодавчого тексту як комплексне дослідження, що синтезує класичні методи мовного аналізу тексту (системний, логіко-лінгвістичний, історичний, порівняльний, порівняльно-історичний, текстуальний, стилістичний, синтаксичний, статистичний та ін.) з новітніми (компонентний, дистрибутивний, трансформаційний, моделювання). Гносеологічні можливості та інструменти лінгвістичної експертизи законодавчих текстів.

Принципи і робочі прийоми експертизи законопроекту або проекту іншого нормативно-правового акта. Техніка експертної діяльності та оформлення її результатів.

Контрольно-діагностичні методи і прийоми термінологічного, граматико-стилістичного та структурно-синтаксичного опрацювання законодавчого тексту. Встановлення відповідності законопроекту чинному законодавству. Колізії у праві та способи запобігання їм. Правотворча помилка: поняття, типи і наслідки. Методи і прийоми виявлення правотворчих помилок. Поняття і види логічних помилок. Порушення мовних норм у тексті законопроекту (мовні і мовленнєві помилки в оформленні нормативно-правових актів, смислова неясність, розмитість визначень, неточність та двозначність формулювань (амфіболія), стильова невідповідність, смислові лакуни, лексична надлишковість, тавтологія, граматичні помилки тощо). Аналіз тексту на відповідність жанрово-стильовим і функціонально-стильовим параметрам (точність, узагальненість, імперативність, сувородафінітивність, нейтральність, логічність викладу та аргументації та ін.).

Методичні рекомендації щодо проведення лінгвістичної експертизи. Алгоритм дій експерта у процесі аналізу законопроекту. Вимоги до висновків експерта. Методика складання експертного висновку та пропозицій щодо удосконалення тексту законопроекту. Правила оформлення та значення висновків експерта для правотворчої діяльності. Використання результатів лінгвістичної експертизи законопроектів для розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення якості мови українського законодавства.

Необхідність системного введення лінгвістичної експертизи усіх видів законодавчих актів на етапах їх складання і прийняття відповідними органами, а також у процесі правозастосування (у разі виникнення конфлікту між суб'єктами і об'єктами права та розгляду подібних випадків у судах різних інстанцій).

Фахова підготовка лінгвістів-експертів законопроектів: концепції та реальний досвід.

Тема 6. Спеціалізовані лінгвістичні експертизи у юридичній практиці

Мовлення як об'єкт правовідносин. Поняття мовного права і мовленнєвого правопорушення.

Нормативно-правові акти, сфера дії яких охоплює мовні і мовленнєві конфлікти. Актуалізація проблем правового регулювання мовленнєвих

конфліктів. Соціальне замовлення фахівців у галузі правничої лінгвістики. Статус експерта. Права і обов'язки експерта.

Мовлення (усне, письмове) як об'єкт слідчих дій (експертного дослідження) та судового розгляду. Експертиза мовлення як форма використання спеціальних лінгвістичних знань у юридичній практиці. Можливості експертного дослідження мовлення у процесі розв'язання тієї чи іншої правової задачі. Експертиза як спосіб доказування. Об'єктивність і легітимність експертизи.

Мета, завдання, предмет і об'єкти судової лінгвістичної експертизи.

Лінгвістична конфліктологія: історія і сучасний стан. Мова і мовлення як джерело конфліктних ситуацій. Конфліктогенний текст. Оцінний аспект конфліктного мовлення. Способи розв'язання мовних конфліктів. Поняття мовленнєвої толерантності.

Засоби масової інформації (ЗМІ) як каталізатор конфліктів. Мовленнєва агресія у ЗМІ та суспільстві. Тексти ЗМІ як предмет лінгвістичної конфліктології. Правове регулювання і способи вирішення конфліктних ситуацій, спричинених мовленнєвою продукцією ЗМІ. Огляд законів та підзаконних актів, що регламентують діяльність ЗМІ та встановлюють відповідальність за порушення, пов'язані зі створенням і розповсюдженням інформаційних текстів.

Цивільні позови до ЗМІ і журналістів щодо захисту честі, гідності, ділової репутації (лінгвістична типологія, статистика, тенденції). Профілактика правопорушень. Кримінальні позови до ЗМІ і журналістів (справи щодо образи та клепу; обвинувачення у розпалюванні міжетнічної, міжнаціональної та міжконфесійної ворожнечі (лінгвістична типологія, статистика, тенденції). Тексти ЗМІ у контексті боротьби держави і суспільства з екстремізмом.

Оцінка візуальної інформації у текстах ЗМІ, її зв'язок з мовленнєвою комунікацією: типологія правопорушень та їх профілактика. Оцінка сюжетної побудови теле- радіопередач, їх супроводу, прийомів монтажу, історико-літературних паралелей і асоціацій, їх впливу на аудиторію. Актуальність попереднього (до друку або до ефіру) моніторингу текстів: межа між критикою та образою. Кваліфікація іронії у текстах ЗМІ.

Специфіка проведення й оформлення лінгвістичних експертиз Інтернет-видань. Типологія мовленнєвих правопорушень.

Діяльність експертних центрів за кордоном. Використання зарубіжного досвіду з лінгвістичної експертизи конфліктних текстів правниками для вирішення можливих або наявних проблем лінгвістичної безпеки друкованих і електронних ЗМІ.

Мова і насилля. Проблеми мовної екології, вербальна агресія і мовленнєве хуліганство. Поняття моральної шкоди, приниження честі, гідності і ділової репутації у лінгвістичному аспекті. Українське законодавство про захист честі і гідності громадян. Судова лінгвістична експертиза у справах на захист честі і гідності громадян, ділової репутації осіб. Текст і *corpus delicti*. Поняття лихослів'я, образи, лайки у лінгвістичному та юридичному аспектах. Поняття інвективного функціонування мови. Особливості експертизи інвективних текстів. Лінгвістична експертиза тексту з метою встановлення слів і виразів, що містять ознаки кримінально караної образи честі і гідності громадянина, ганьблять його ділову репутацію тощо. Методичні рекомендації щодо проведення такої лінгвістичної експертизи.

Правнича лінгвістика і лінгвістична сугестологія. Сугестія (“вплив, навіювання, гіпноз”) та її мовні засоби. Поняття інформаційно-психологічної безпеки. Мовленнєве шахрайство і мовленнєве маніпулювання. Мовленнєве шахрайство (зокрема у передвиборчих технологіях, у нечесно складених текстах угод, договорів, контрактів тощо). Мовленнєве маніпулювання шляхом впливу на суспільну свідомість (психологічний вплив через мову) у рекламі, політичній діяльності та медико-психологічній практиці.

Законодавство про захист інформаційно-психологічної безпеки громадян. Проблеми визначення мовленнєвого маніпулювання як виду шахрайства. Розкриття способів мовленнєвого маніпулювання та нейролінгвістичного програмування. Неякісна, небезпечна реклама: типологія і тенденції.

Правнича лінгвістика і лінгвістика “неправди (брехні)” (Вейнріх). Неправдива інформація та способи її вираження у тексті. Сугестивний текст як предмет судового розгляду. Сугестор і сугерент як типи мовної особистості. Методичні рекомендації щодо проведення сугестологічної експертизи. Сугестологічний аналіз текстів. Висновок експерта та особливості його документального оформлення.

Діагностичні та ідентифікаційні експертизи мовлення та їх значення для ефективності судово-слідчої практики. Предмет і зміст графічної, фоноскопичної та авторознавчої експертиз мовлення. Порядок призначення судових лінгвістичних експертиз та їх оформлення.

Спеціалізовані експертизи, пов'язані з ідентифікацією автора мовленнєвих творів за голосом, почерком, соціолінгвістичними й індивідуально-мовними ознаками (фонетичними, лексичними, стильовими, діалектними та ін.). Методи ідентифікації особи за мовленнєвими характеристиками

(універсальними, груповими, індивідуальними), зокрема встановлення автора анонімного твору.

Лінгвістичні методи аналізу усного мовлення у криміналістиці. Фоноскопична експертиза як синтез спеціальних знань у галузі криміналістики, акустики, математики, статистики, лінгвістики, психології тощо. Школи підготовки експертів-фоноскопистів в Україні та в інших країнах.

Криміналістичне дослідження писемних текстів (документів). Почеркознавча експертиза. Моделювання особистості за текстом як різновид оперативно-розшукової діяльності.

Авторське право та його лінгвістичні аспекти. Мовленнєвий крадіж (плагіат). Мовно-правові аспекти перекладу. Справи, пов'язані з тотожністю текстів при перекладі, вторинному використанні або текстових запозиченнях (плагіаті). Авторознавча експертиза.

Мовлення як джерело даних про особу під час здійснення психіатричної та психологічної експертизи. Особливості побудови запитань під час призначення експертизи мовлення. Зразки усного та писемного мовлення для порівняльного дослідження. Висновки експерта та особливості його документального оформлення.

Тема 7. Термінологія, мова і стиль магістерських наукових робіт. Правила оформлення роботи та підготовка до її публічного захисту

Вимоги до магістерських робіт у нормативних актах, державних стандартах і навчально-методичній літературі. Постанови та інструкції президії ВАК України.

Науково-методичне забезпечення магістерських робіт у вищих навчальних закладах юридичного профілю. Методологічна база і методичний апарат сучасного науково-правового дослідження.

Загальні вимоги до мови і викладу наукових праць: логічність, об'єктивність, аргументованість, точність, ясність, стислість викладу, чіткість композиції, суворість нормативність, граматична точність, офіційність, узагальненість, коректність і виваженість оцінок, наукова чесність (неупередженість) тощо.

Планування роботи та написання плану проспекту дослідження. Складання календарного графіка підготовки роботи.

Структура і зміст магістерської роботи. Вступ і його зміст. Актуальність і новизна теми. Об'єкт і предмет дослідження. Мета і завдання роботи. Положення на захист. Методологія і методика наукового аналізу. Матеріал

/ джерела дослідження. Теоретичне та практичне значення роботи. Апробація результатів дослідження. Структура і зміст роботи. Основна частина магістерської роботи. Розподіл на глави, розділи, підрозділи. Теоретична частина. Термінологічний апарат дослідження. Цитування в роботі. Проблема співвідношення свого і чужого. Правила і особливості перекладу юридичних текстів. Складні випадки перекладу та їх аналіз. Висновки у роботі (загальні і до кожного структурного підрозділу) та правила їх оформлення.

Довідково-бібліографічний апарат дослідження та нормативи щодо його оформлення. Додатки. Допоміжні покажчики.

Анотація, тези, стаття, доповідь, рецензія, відгук як наукові жанри та їх специфіка.

Редагування (літературне і наукове) та саморедагування праці. Аналіз типових помилок у викладі тексту: гіпертрофований вступ, порушення пропорційності частин тексту через невміння визначити головне, відокремити другорядне); багатослів'я (нагромадження зайвих слів); порушення логічності викладу; недостатня аргументованість; наявність росіянізмів; дослівний характер перекладу; одноманітність викладу (однотипність синтаксичних конструкцій не в переліку, де вона доречна); порушення синтаксичного керування; нанизування підрядних конструкцій з початковим *що*, *..що...*, *що...*; порушення однотипності пунктів у переліку (якщо початкові слова іменники або дієслова, бажано зберігати послідовність); неясність або заплутаність викладу; зловживання конструкціями з прийменником *по* — слід використовувати у перекладах (*за, з, на, у(в), через, для, після, під, до, безприйменникова конструкція*); надмірне нанизування родових відмінків; вживання дієприкметників замість прикметників, іменників та описових конструкцій; неправильне розташування слів у реченні; орфографічні, граматико-стилістичні та мовленнєві помилки.

Процедура публічного захисту магістерської роботи. Функції учасників процедури захисту та їх вербальна реалізація (оголошення головуючого про захист роботи; виступ наукового керівника та його письмовий висновок про роботу; доповідь магістранта; відгук на магістерську роботу офіційного опонента або рецензента; відповідь магістранта на зауваження і побажання рецензента; наукова дискусія (запитання магістрантові та відповіді на них); заключне слово магістранта; оголошення головуючим рішення й оцінки комісії та закриття засідання). Етика і коректність наукової дискусії. Способи нейтралізації неприпустимих прийомів і методів ведення юридичного діалогу.

Промова магістранта та її призначення. Повідомлення основних результатів наукового дослідження в усній доповіді. Зосередження уваги на нових теоретичних і прикладних положеннях, розроблених автором. Порядок роботи над текстом публічного виступу. Структура доповіді та зміст її складових частин (вступ, основна частина, заключна частина). Робота над тезами доповіді та допоміжними матеріалами (таблиці, схеми, графіки, слайди, відеоматеріали тощо).

Вимоги до промови магістранта: ясність, граматична точність, зрозумілість і переконливість, суворона науковість, аргументованість, виразність, нормативність, скромність в оцінці своїх наукових результатів, коректність в критичному аналізові й оцінюванні чужих думок, положень, праць. Дотримання фонетико-орфоепічних норм української літературної мови (вимова, наголос, інтонація, паузи, логічні акценти). Увага до вимови іншомовних, зокрема латинських, відповідників.

Роль невербальних засобів у публічному мовленні (поведінка, рухи, жести, міміка, стиль у зовнішньому вигляді).

Поради на допомогу промовцю (інтонаційно-логічне і графічне виділення значущих частин тексту; використання зрозумілих слів і простих стверджувальних речень; уникнення надто складних синтаксичних конструкцій; попередня перевірка і позначення наголосів у складних і сумнівних випадках; запис цифр словами; наявність достатніх берегів у рукописі для внесення зауважень, нотаток; лаконічність і точність відповідей; уникання монотонності, швидкості, невиразності мовлення, надмірної емоційності, пафосності тощо).

Доречне (метафори, порівняння, запитання-відповідь як прийом викладу матеріалу та ін.) і недоречне (гіперболи, риторичні запитання, ліричні відступи, синекдоха (перейменування), каламбури, надто емоційні, експресивні слова, розмовно-побутові засоби; “милиці кульгавого оратора”; немотивовані вставні конструкції та ін.) на процедурі захисту. Про елементи публіцистичного стилю і засоби риторики у публічному науковому мовленні.

ПЛАН ЛЕКЦІЙ

Лекція 1. Вступ до правничої лінгвістики. Предмет, мета і завдання курсу

1. Правнича лінгвістика як новий перспективний напрям міжгалузевих досліджень. Місце правничої лінгвістики в системі наук. Її зв'язок

з іншими науками. Правнича лінгвістика як навчальна дисципліна і наукова спеціальність.

2. Короткий нарис розвитку правничої лінгвістики.
3. Об'єкт, предмет та актуальні завдання правничої лінгвістики.
4. Методологічні засади правничої лінгвістики.
5. Правнича лінгвістика й актуальні проблеми удосконалення законодавства, юридичної науки і практики.
6. Мовні знання, вміння і навички у професіограмі правника.
7. Система підготовки нормопроектувальників у Європі, США та Росії: традиції та сучасні тенденції.
8. Фахова підготовка лінгвістів-експертів законопроектів: концепції та реальний досвід.

Лекція 2. Актуальні теоретичні проблеми правничої лінгвістики

1. Категоріальний та поняттєво-термінологічний апарат сучасної правничої лінгвістики.
2. Юридичне мислення і мова права.
3. Мова як першоелемент і форма права. Функції мови права.
4. Репрезентація правових категорій і явищ на різних мовних рівнях.
5. Логіка у праві та її мовне втілення. Типологія порушень логіки викладу у юридичному тексті.
6. Юридичні конструкції як логіко-правові феномени.
7. Роль мови у законотворчості. Законотворча діяльність як текстова діяльність.
8. Термінологічні проблеми законодавства.
9. Співвідношення національних та інтернаціональних елементів у законодавчих текстах.

Лекція 3. Актуальні прикладні проблеми правничої лінгвістики у зв'язку з кодифікацією нового законодавства України

1. Актуальні завдання і перспективні напрями вивчення мови сучасного законодавства.
2. Основні вимоги до мови сучасного законодавства.
3. Законодавча стилістика як складова науки про законодавчу техніку.
4. Основні поняття й категорії законодавчої стилістики.
5. Законодавчий акт і його структура.
6. Законодавчі дефініції (визначення) та їх роль у створенні системи ефективного законодавства.
7. Правила побудови законодавчих дефініцій.

8. Моделювання та редакторський експеримент в процесі створення законодавчої дефініції.

Лекція 4. Лінгвістичні проблеми моделювання і тлумачення правових норм

1. Поняття правової норми. Класифікація правових норм.
2. Визначення мети законодавця та пошук ефективних засобів забезпечення дієвості правових норм.
3. Правова норма та її мовна репрезентація.
4. Моделювання у нормотворчості. Моделювання структури правової норми у процесі нормотворення.
5. Граматичні категорії у правових нормах різних типів.
6. Модальність, її види та засоби граматичного оформлення у правових приписах. Дієслівні модифікатори і логіко-граматична класифікація правових норм.
7. Мовний арсенал імперативних норм права: морфологічні, синтаксичні і лексичні засоби.
8. Репертуар мовних засобів у нормах права диспозитивного типу.
9. Бланкетні норми права та їх мовні особливості.
10. Структурно-мовні ознаки відсильних норм.
11. Тлумачення правової норми: способи і види, правила і прийоми.
12. Інтерпретаційні помилки: поняття й види.
13. Шляхи подолання невизначеності юридичного змісту правової норми.

Лекція 5. Лінгвістична експертиза законопроектів

1. Значення лінгвістичної експертизи для юриспруденції і лінгвістики.
2. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності. Загальні принципи мовно-правового експертування.
3. Мета і завдання лінгвістичної експертизи законопроектів.
4. Методологія і методичний апарат лінгвістичної експертизи юридичних текстів.
5. Контрольно-діагностичні методи і прийоми термінологічного, граматики-стилістичного та структурно-синтаксичного опрацювання законодавчого тексту.
6. Метод прогнозування читацького сприйняття (юридична герменевтика).
7. Редакційна правка тексту і редакторський висновок.
8. Методичні рекомендації щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроекту.

Лекція 6. Спеціалізовані лінгвістичні експертизи у юридичній практиці

1. Експертиза мовлення як форма використання спеціальних лінгвістичних знань у юридичній практиці. Діяльність експертних центрів в Україні та за кордоном.
2. Поняття судової лінгвістичної експертизи та її види.
3. Мета, завдання і об'єкти судової лінгвістичної експертизи.
4. Комунікативні конфлікти та їх причини. Тексти ЗМІ як предмет лінгвістичної конфліктології.
5. Юридичне регулювання мовленнєвих конфліктів. Профілактика правопорушень.
6. Судова лінгвістична експертиза у справах на захист честі і гідності громадян, ділової репутації осіб.
7. Діагностичні та ідентифікаційні експертизи мовлення та їх значення для ефективності судово-слідчої практики.
8. Предмет і зміст графічної, фоноскопичної та авторознавчої експертизи мовлення.
9. Порядок призначення судових лінгвістичних експертиз та їх оформлення.
10. Методологія і методики спеціалізованих лінгвістичних експертиз.

ПЛАНІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Тема: Актуальні завдання правничої лінгвістики у галузі законотворчості

1. Лінгвістичний моніторинг сучасного законодавства.
2. Правотворчі помилки та їх аналіз.
3. Значення уніфікації і стандартизації термінів у процесі кодифікації нового законодавства України.
4. Методика мовно-термінологічного опрацювання законодавчих текстів.
5. Робочі процедури автоматичної обробки й аналізу законодавчого тексту.
6. Лінгвістична корекція законодавчих текстів (розроблення та впровадження заходів щодо унормування та удосконалення мови права).
7. Лінгвістичний інструментарій законотворця.

Практичне заняття № 2

Тема: Законодавчий текст як об'єкт комплексного мовностилістичного аналізу

1. Проблеми лінгвістичного забезпечення законопроектних робіт у нормативно-правових актах України та методичних рекомендаціях Міністерства юстиції України.
2. Поняття й категорії законодавчої стилістики.
3. Основні вимоги до законодавчого тексту.
4. Ясність і однозначність нормативно-правового тексту: способи і засоби досягнення.
5. Лексико-граматичні та морфолого-стилістичні засоби досягнення узагальненості, безособовості, нейтральності, логічної послідовності у викладі правових норм.
6. Правила використання оцінних елементів у тексті закону.
7. Юридичний текст як матеріал комплексного лінгвістичного аналізу.
8. Проблеми законодавчих дефініцій.
9. Основні способи тлумачення термінів законодавства.
10. Аналіз законодавчих дефініцій у нормативно-правових актах України: позитивний досвід і недоліки.

Практичне заняття № 3

Тема: Правова норма та її мовна репрезентація. Загальні вимоги до формулювання правових норм

1. Правова норма та її мовна репрезентація.
2. Параметри тексту правової норми у зарубіжних доктринах.
3. Класифікація правових норм. Імперативна норма права. Диспозитивна норма права.
4. Диспозиція норми права. Бланкетна норма права. Відсильна норма права.
5. Структура норми права. Гіпотеза. Диспозиція. Санкція.
6. Аналіз мовної структури правової норми.
7. Гіпотеза та її структурно-граматичне оформлення у нормативно-правових актах.
8. Диспозиція як центральна частина правової норми. Типові мовні конструкції для регламентації прав і обов'язків суб'єктів права.
9. Санкція як складова частина норми права та її мовний репертуар.

Регламентація засобів державного впливу у типових лексико-граматичних моделях.

Практичне заняття № 4

Тема: Моделювання і текстове оформлення правової норми

1. Проблеми моделювання правової норми: від теорії до практики.
2. Мовні неточності та помилки у тексті правових норм як джерело конфліктів і колізій.
3. Правова норма: структура і текст.
4. Моделювання імперативних норм права. Робота над текстуальним оформленням правової норми.
5. Моделювання диспозитивних норм права. Робота над текстом правової норми.
6. Визначення типової структури і мовного репертуару бланкетних і відсильних норм права.
7. Дослідження типових синтаксичних моделей і лексико-граматичних засобів викладу тексту правової норми залежно від її виду.
8. Проведення стилістичного експерименту в процесі формулювання правової норми. Аналіз результатів експерименту.

Практичне заняття № 5

Тема: Лінгвістична експертиза законопроектів

1. Лінгвістична експертиза законопроектів (ЛЕЗ) — один з важливих технологічних етапів законодавчого процесу.
2. Мета і завдання ЛЕЗ.
3. Організаційне та науково-методичне забезпечення ЛЕК у законодавчій системі України.
4. Процедура ЛЕК та підготовки пропозицій для доопрацювання нормативно-правового акта.
5. Методи і прийоми лінгвістичної оцінки якості законопроекту.
6. Аналіз тексту законопроекту (за вибором).

Схема лінгвістичного аналізу тексту законопроекту

1. Понятійний апарат законопроекту. Ключові слова-терміни.
2. Лексичний склад законопроекту: загальнозживані слова, терміни, номенклатурні назви.

3. Генетична характеристика словникового складу: питомі чи запозичені терміни переважають?
4. Законодавчі дефініції термінів і номенклатурних назв.
5. Синоніми і варіативні одиниці в тексті.
6. Відповідність нормам законодавчого стилю.
7. Вияв недоліків у мовному оформленні тексту (алогізми, неясність, дво-значність, ускладненість, тавтологія, мовленнєва недостатність або надлишковість, зміщення смислових меж, порушення родо-видових зв'язків між поняттями, росіянізми, не виправдане калькування тощо).
8. Техніко-юридичні та естетичні дефекти тексту законопроекту.
9. Пропозиції щодо усунення мовних огріхів (недоречностей, помилок) та вдосконалення тексту законопроекту.

Практичне заняття № 6

Тема: Методика і практика мовно-правової експертизи (на матеріалі проекту закону “Про нормативно-правові акти України”)

1. Методика комплексного мовностилістичного аналізу тексту законопроекту.
2. Контрольно-діагностичні методи і прийоми опрацювання законопроекту.
3. Алгоритм дій експерта у процесі аналізу законопроекту.
4. Встановлення відповідності законопроекту чинному законодавству.
5. Аналіз поняттєво-термінологічного апарату законопроекту.
6. Граматико-стилістичне та структурно-синтаксичне опрацювання тексту. Виявлення й аналіз помилок.
7. Фронтальний постатейний аналіз проекту Закону України “Про нормативно-правові акти”.
8. Експертний висновок та пропозиції щодо удосконалення тексту законопроекту.

Практичне заняття № 7

Тема: Лінгвістична експертиза конфліктних текстів (у документаційних та інформаційних спорах)

1. Поняття конфліктогенного тексту. Різновиди конфліктних текстів.
2. Моніторинг конфліктних текстів (на матеріалах ЗМІ)
3. Методика лінгвістичної експертизи конфліктного тексту.

4. Лінгвістична експертиза текстів у документаційних спорах.
5. Використання лінгвістичної експертизи в інформаційних спорах.
6. Специфіка проведення й оформлення лінгвістичних експертиз Інтернет-видань.
7. Висновок експерта та особливості його документального оформлення.

Практичне заняття № 8

Тема: Спеціалізовані лінгвістичні експертизи у судовій практиці

1. Мета, завдання, предмет і об'єкти судової лінгвістичної експертизи.
2. Судова лінгвістична експертиза у справах на захист честі і гідності громадян, ділової репутації осіб.
3. Типологія мовленнєвих правопорушень.
4. Судова лінгвістична експертиза текстів ЗМІ у кримінальних справах.
5. Діагностичні та ідентифікаційні експертизи мовлення.
6. Графічна, фоноскопична й авторознавча експертизи мовлення.
7. Техніка мовно-експертної діяльності та оформлення її результатів.

Практичне заняття № 9

**Тема: Термінологія, мова і стиль магістерських наукових робіт.
Правила оформлення магістерського дослідження**

1. Концепти та стандарти мовного оформлення дипломних і кваліфікаційних робіт у нормативних документах на науково-методичній літературі.
2. Методологія і методика правознавчих досліджень.
3. Методика написання й правила оформлення магістерської роботи з правознавства.
4. Презентація тексту наукової праці або її структурної частини.
5. Написання анотації, рецензії, наукових тез або наукової статті.
6. Аналіз типових помилок у викладі тексту наукової праці.
7. Редагування студентських наукових робіт.

Практичне заняття № 10

Тема: Підготовка до публічного захисту магістерської роботи

1. Публічний захист магістерської роботи (учасники та їх функції, жанри наукового мовлення; правила процедури).

2. Порядок роботи над текстом публічного виступу.
3. Роль вербальних і невербальних засобів у публічному науковому мовленні.
4. Практичні поради на допомогу промовцю.
5. Доречне і недоречне на процедурі захисту.
6. Рольова гра: Процедура захисту магістерської роботи.

ТЕМАТИКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Методологічні засади правничої лінгвістики.
2. Мова закону.
3. Правотворчість і мова.
4. Правова норма та мовні засоби її вираження.
5. Лінгвістичні аспекти нормотворчості.
6. Термінологічні проблеми і кодифікаційний процес в Україні.
7. Співвідношення національних та інтернаціональних засобів у законодавчому тексті.
8. Ясність і прозорість законодавства: міф чи реальність?
9. Мовна підготовка нормопроектувальників у Великобританії, Швеції та США.
10. Проблеми законодавчих дефініцій.
11. Поняття і види правотворчих помилок.
12. Семантичні проблеми нормотворчості.
13. Морфологічні особливості нормативних актів.
14. Синтаксичні проблеми нормотворення.
15. Стилiстичні аспекти нормотворення.
16. Мова юридичної науки.
17. Мова юридичної публіцистики.
18. Нарис розвитку вітчизняної судової риторики.
19. Проблеми уніфікації та стандартизації термінології.
20. Науково-теоретичні засади вивчення правничої термінології.
21. Історія формування української правничої термінології.
22. Проблеми упорядкування та уніфікації сучасної правничої термінології.
23. Юридична лексикографія: історія та сучасний стан.
24. Проблема лексикографічної інтерпретації правничих термінів.
25. Термінологічні словосполучення в сучасній правничій мові: проблеми структури і класифікації.
26. Термінологія міжнародного права: структура, генезис, системні зв'язки.

27. Мова і стиль міжнародно-правових документів.
28. Проблеми перекладу міжнародних документів.
29. Правнича термінологія і номенклатура в документах міжнародних організацій.
30. Законодавча стилістика і законотворчість.
31. Мовні неточності та помилки у правових текстах як джерело конфліктів і колізій.
32. Лінгвістична експертиза законопроектів.
33. Лінгвістична експертиза конфліктних текстів.
34. Авторське право та його лінгвістичні аспекти.
35. Судова лінгвістична експертиза у справах на захист честі і гідності громадян, ділової репутації осіб.
36. Законодавство про захист інформаційно-психологічної безпеки громадян.
37. Мовленнєве шахрайство у нечесно складених текстах угод, договорів, контрактів.
38. Проблеми визначення мовленнєвого маніпулювання як виду шахрайства.
39. Моделювання особистості за текстом як різновид оперативно-розшукової діяльності.
40. Лінгвістична експертиза Інтернет-видань і типологія мовленнєвих правопорушень.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: Навчальний посібник. – К.: Стилос, 2002. – 198 с.
2. Артикуца Н. В. Мовно-термінологічна компетентність у професіограмі правника // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць. Вип. 5. — К., 2003. — С. 23-29.
3. Артикуца Н. В. Правнича лінгвістика у системі сучасної мовної освіти правників // Комунікативна компетентність правників і їх зв'язки із громадськістю: Міжнародна науково-практична конференція (15-16 травня 2003 р.) / Львівський інститут внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. — Львів, 2003. — С. 133-136.
4. Артикуца Н. В. Правнича лінгвістика. — К., 2001.
5. Артикуца Н. В. Термінологічно-правовий фонд української мови: про-

- блеми методології дослідження // Система і структура східнослов'янських мов: Міжкаф. зб. наук, праць. – К., 1999. – С. 164-187.
6. Власенко Н. А. Основы законодательной техники: Практическое руководство. – Иркутск, 1995.
 7. Власенко Н. А. Язык права: Монография. – Иркутск, 1997.
 8. Губаева Т. В. Словесность в юриспруденции. – Казань, 1995. – 300 с.
 9. Губаева Т. В., Пиголкин А. С. Лингвистические правила законодательной техники // Проблемы юридической техники: Сб. ст.: / Под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000.
 10. Зайцев Ю. Автентичність правового тексту та проблеми його термінологічно-мовного оформлення (на матеріалі Цивільного кодексу України) // Українське право. – 1997. – Число 3. – С. 99-110.
 11. Зайцев Ю. Деякі питання стратегії та методики термінологічних робіт у період кодифікації українського законодавства // Українське право. – 1996. – № 1.
 12. Закон: создание и толкование / Под ред. А. С. Пиголкина. – М., 1998.
 13. Ивакина Н. Н. Профессиональная речь юриста. Учебное пособие. – М.: БЕК, 1997.
 14. Калинина Н. А. Лингвистическая экспертиза законопроектов: опыт, проблемы и перспективы (на примере работы Правового управления Аппарата Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации): Научно-практическое пособие. – М., 1997.
 15. Керимов Д. А. Законодательная техника: Науч.-метод. и учеб. пособие. – М.: НОРМА, 1998.
 16. Козьмук Б. Мовне законодавство і мовна політика потребують вдосконалення // Право України. – 2002. – № 10. – С. 70-72.
 17. Кравченко С. П. Деякі аспекти розвитку мови законодавства (історичне есе) // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук, праць. – Одеса, 1999. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 50-58.
 18. Литвин Т. Можливості судово-лінгвістичної експертизи на початку ХХІ ст. // Право України. – 2001. – № 1. – С. 110-113.
 19. Любимов А. П. Законодательные требования для проведения экспертизы законопроектов // Представительная власть — 21 век: законодательство, комментарии, проблемы. – 2000. – № 1.
 20. Мова права: Програма курсу для студентів юридичних вузів і факультетів / Укладач Н. В. Артикуца. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 50 с.
 21. Паньков А. І., Кравченко С. П. До питання мови юридичного закону та її вплив на правову культуру суспільства // Актуальні проблеми

- держави і права: Зб. наук, праць. – Одеса, 1998. – С. 59-64.
22. Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: Навчальний посібник / За ред. чл.-кор. АПрН Ярмиша О. Н. – Сімферополь: Доля, 2002. – 104 с.
 23. Прадід Ю. Ф. Методологія юридичної лінгвістики // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 5. – С. 328-331.
 24. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика (проблематика досліджень) // Мовознавство. – 2002. – № 4-5. – С. 21-25.
 25. Проблемы юридической техники: Сб. ст. / Под ред. В. М. Баранова – Нижний Новгород, 2000.
 26. Українська юридична термінологія: Програма курсу для студентів юридичних вузів і факультетів / Укладач Н. В. Артикула. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 38 с.
 27. Ушаков А. А. Очерки по законодательной стилистике: Учеб. пособие. – Пермь, 1967. – Ч. 1.
 28. Хижняк С. П. Юридическая терминология: формирование и состав / Под ред. Баранниковой Л. И. – Саратов, 1997.
 29. Юрчук О. Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим) // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1999. – Вип. 7. – Ч. 1. – С. 159-162.
 30. Язык закона / Под ред. А. С. Пиголкина. – М.: Юрид. литература, 1990. – 192 с.

Додаткова література

1. Александров А. С. Юридическая техника — судебная лингвистика — грамматика права // Проблемы юридической техники: Сб. ст. под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000.
2. Антоненко Т. А. Словесность в юриспруденции: Курс лекций. – Ростов-на-Дону, 1999.
3. Апт Л.Ф. Правовые дефиниции в законодательстве // Проблемы юридической техники: Сб. ст. под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000.
4. Артикуца Н. В. Актуальні проблеми удосконалення мовної підготовки правознавців // Право і суспільство: актуальні проблеми взаємодії. Матеріали 4 Щорічної Міжнародної науково-практичної конференції “(Вінниця, 22-24 травня 2003 р.) / Вінницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом. — Вінниця, 2003. — С. 11-15.

5. Артикуца Н. В. Інноваційні методики у вищій освіті // Інноваційні методики юридичної освіти: поняття, зміст та практика застосування: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 листопада 2003 р., м. Київ) / НаУКМА. — С. 4-8.
6. Артикуца Н. В. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права // Право України. — 1997. — № 12. — С. 58-60.
7. Артикуца Н. В. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // Право України. — 1998. — № 4. — С. 56-57.
8. Балыхина Т. М. Терминологические словосочетания в языке юридической литературы: Автореф. дис. ...канд. филол. наук. — М., 1983.
9. Баранов В. М., Белов В. А., Александров А. С., Баранова М. В. Философские основы соотношения языка права и текста закона // Философия права: Науч.-теорет. журнал. — Ростов, 2002. — № 1. — С. 5-14.
10. Башиева З. В., Смирнова Н. П. Культура речи в юриспруденции. 1998.
11. Власенко Н. А. Правовые понятия и нормотворчество // Подготовка и принятие законов в правовом государстве. — М., 1998.
12. Власенко Н. А. Проблемы точности выражения формы права (лингво-логический аспект): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — Екатеринбург, 1997.
13. Голева Т. С. Русский язык. Научный стиль речи. Юридический профиль. — М.: Академия управления МВД России, 1997. — 302 с.
14. Головатий С. Про потребу укладання словників української правничої термінології // Українське право. — 1994. — Число 1. — С. 55-57.
15. Головатий С., Зайцев Ю., Усенко І. Правнича термінологія і державотворчий процес // Українське право. — 1995. — № 1.
16. Губаева Т. В. Правовой статус судебной лингвистической экспертизы // Цена слова: Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по искам о защите чести, достоинства и деловой репутации / Под ред. проф. М. В. Горбаневского: 2-е изд., испр. и доп. — М.: Галерея, 2002.
17. Зайцев Ю. Іншомовні термінозапозичення та проблема оптимальної номінації // Українське право. — 1994. — № 1.
18. Законодательная техника в США (на федеральном уровне и в штатах): Обзорная информация. — М., 1982. — Вып. 194.
19. Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование: Сб. ст.: В 2 т. / Под ред. В. М. Баранова. — Нижний Новгород, 2001.

20. Заяц И. В. Правовая лингвистика в системе профессиональной подготовки юристов // Вестник Саратовской государственной академии права. – 1999. – № 4.
21. Колдин В. Я. Экспертиза как инструмент права // Проблемы юридической техники: Сб. ст. / Под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000.
22. Копиленко О. Мовні проблеми в українській політичній думці та законодавстві 1917-1920 рр. // Право України. – 1998. – М 9. – С. 44-48.
23. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2000. – 20 с.
24. Крикунова Г. І., Кирюшина О. О., Івіна Л. В. Лінгво-методичні проблеми складання термінологічних навчальних словників юридичної тематики // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Зб. наук, праць. – 2002. – № 1. – С. 261-268.
25. Литвин Т. В. Судово-лінгвістична експертиза усних повідомлень // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 1. – С. 268-272.
26. Олійник Н. В. Проблеми імплементації англomовних термінів в сучасну українську правничу термінологію // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – № 3. – С. 304-307.
27. Онуфрієнко І. С. Іншомовні дериваційні ресурси в українській юридичній термінології // Ономастика і апелятиви. – Дніпропетровськ, 2002. – Вип. 16. – С. 161-166.
28. Прадід Ю. Ф. Актуальні напрямки досліджень з юридичної лінгвістики // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 1. – С. 198-204.
29. Прадід Ю. Ф. Зв'язок юридичної лінгвістики з іншими науками // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – № 1. – С. 303-310.
30. Прадід Ю. Ф. Зміст понять та значення термінів закон і законодавство в сучасній юридичній науці // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук, праць. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 7. – С. 29-34.
31. Прадід Ю. Ф. Теорія і практика тлумачення терміна в законодавчому акті // Культура народів Причерномор'я. – 2002. – Вип. 32. – С. 113-115.
32. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика та деякі актуальні проблеми законодавчої практики // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2002. – № 1. – С. 120-126.

33. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика як наука і навчальна дисципліна // Право України. – 2002. – № 7. – С. 102-106.
34. Токарська А. Юридична лінгвістика: актуальність становлення і перспективи розвитку // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2001. – №2. – С. 295-299.
35. Хижняк С. П. Терминология права, терминологические словари и принципы их составления // Известия вузов. – 1994.
36. Черданцев А. Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике. – Екатеринбург, 1993.
37. Чунакова Н. Б. Проблемы использования лексических средств языка и юридической техники в законотворческом процессе // Проблемы юридической техники: Сб. ст. / Под ред. В. М. Баранова. – Нижний Новгород, 2000.
38. Юридическая техника: Рабочая программа для студентов дневного отделения юридического факультета / Автор-составитель Р. В. Насыров. – Барнаул, 2001.
39. Юрислингвистика-1: Проблемы и перспективы: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Н. Д. Голева. – Барнаул, 2000.
40. Юрислингвистика-2: Русский язык в его естественном и юридическом бытии: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Н. Д. Голева. – Барнаул, 2000.
41. Юрислингвистика-3: Проблемы юрислингвистической экспертизы: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Н. Д. Голева. – Барнаул, 2002.
42. Юрислингвистика-4: Юридико-лингвистические дисциплины на юридических, филологических и журналистских факультетах российских вузов: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. Н. Д. Голева. – Барнаул, 2003.
43. Янюк Н. Співвідношення понять “посадова особа” і “службова особа” в адміністративному праві // Право України. – 2001. – № 12. – С. 117-120.

*Висновки та пропозиції
до проекту Закону України
“Про нормативно-правові акти”
(реєстраційний № 0923)*

Пропоновані висновки та пропозиції до проекту Закону України “Про нормативно-правові акти” являють собою зразок комплексного постатейного аналізу тексту законопроекту, здійсненого студентами й магістрантами – експертами Лабораторії законодавчих ініціатив – під час опанування магістерського курсу “Правнича лінгвістика”. Аналізу підлягала нова редакція тексту проекту Закону України “Про нормативно-правові акти” від 29.08.03 р., запропонована Центром правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України для обговорення слухачами Української школи нормопроектувальників під час спеціально організованого з цієї метою круглого столу в рамках українсько-британської Програми “Проект підтримки нормопроекування в Україні”.

Авторами є слухачі магістерської програми “Правознавство”: Віталій Замніус (Глави 3-8), Денис Ковриженко (Глави 1-2, 10), Дмитро Котляр (Глави 1, 9, 11) та студентка V курсу факультету правничих наук Національного університету “Кієво-Могилянська академія” Анжеліка Євгенєва (Глава 10; Додатки 1, 2).

Представлені матеріали мовно-правової експертизи та пропозиції щодо удосконалення тексту законопроекту були предметом обговорення та дискусій під час групових занять з курсів “Правнича лінгвістика” та “Ділова українська мова для правників”.

Загальне зауваження щодо поділу тексту проекту на частини

Текст проекту Закону “Про нормативно-правові акти України” містить преамбулу, поділений на глави (12 глав) та статті (69 статей). Використання глав для поділу тексту закону на частини, як правило, має місце при його великому обсязі та наявності розділів як більших структурних частин нормативного тексту. Крім того, глави у законі нумеруються арабськими цифрами (на відміну від розділів, які нумеруються римськими цифрами). У зв’язку з цим **пропонуємо поділити текст проекту Закону “Про нормативно-правові акти України” на розділи як структурні частини поряд зі статтями.** При цьому слід врахувати пропозиції щодо оптимізації тексту (об’єднання глав, вилучення статей тощо), які викладені далі.

ДО ГЛАВИ І “ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ”

До статті 1

1. *Стаття 1 проекту Закону України “Про нормативно-правові акти України”* (далі – проект, проект Закону) має назву “Основні терміни (поняття), які застосовуються в нормотворчій діяльності”. У зв’язку з цим слід зазначити, що:

– по-перше, проектом не розмежовуються слова “термін” і “поняття”, що мають різні значення. Під “поняттям” у теорії права прийнято розуміти “форму мислення, що відображає та закріплює істотні характерні ознаки предметів і явищ”. Відповідно, поняття є ідеальним явищем, що існує у свідомості, тоді як термін (слово) є способом об’єктивації, матеріалізації, визначення поняття у нормативному тексті. Якщо “поняття” є тим, що визначається за допомогою відповідної мисленнево-логічної операції, то “термін” – це те, що репрезентує поняття. Отже, “термін” – це слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття з певної галузі знань. У свою чергу, поняття становить зміст терміна.

Хоч у чинних нормативно-правових актах України досить частим є вживання виразів “поняття”, “визначення понять” або й отождолення понять “термін” і “поняття”, у тексті нормативно-правового акта слід вживати виключно слово “термін”, оскільки саме терміни позначають певні поняття. Тому **пропонуємо викласти назву статті 1 проекту в такій редакції: “Стаття 1. Визначення термінів”.**

– по-друге, як правило, термінологічний словник, що міститься у початкових статтях закону, поширюється лише на відповідний закон, тому, відповідно до вимог нормопроектувальної техніки, прийнято вживати словосполучення “у цьому Законі терміни мають таке значення” або подібні до них. Тому пропонуємо перше речення частини першої статті 1 проекту викласти в такій редакції: “У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні”.

2. Терміни, визначення яких наводяться у *статті 1 проекту*, слід розташувати в алфавітному порядку, що відповідатиме вимогам нормопроектувальної техніки.

3. Згідно з *пунктом 3 статті 1 проекту*, “нормотворча діяльність – це діяльність суб’єктів нормотворення, яка полягає у встановленні, зміні, припиненні, скасуванні та систематизації норм права”. З таким визначенням нормотворчої діяльності не можна погодитися з таких причин.

Оскільки в процесі систематизації норм права встановлюються, змінюються та скасовуються норми права, то проведення розмежування між, з одного боку, систематизацією норм права, а з іншого – установленням, зміною та скасуванням норм права, є не доречним.

Крім того, пропонується дефініція не охоплює ознаки нормативно-правового акта (далі – НПА), визначені пунктом 1 статті 1 проекту (нормативно-правовим актом норми права не лише встановлюються, змінюються та припиняються, але й зупиняються).

Необхідно також зауважити, що скасування норми права є різновидом припинення її дії.

З огляду на зазначене, **нормотворчу діяльність пропонується визначити як “діяльність суб’єктів нормотворення, що полягає у встановленні, зміні, зупиненні або припиненні дії норм права”.**

4. *Пунктом 4 частини першої статті 1 проекту* коло суб’єктів нормотворення обмежено державними органами та їхніми посадовими особами, а повноваження цих суб’єктів – лише прийняттям нормативно-правових актів.

З запропонованого визначення випливає, що, наприклад, Президент України не є суб'єктом нормотворення, оскільки він, відповідно до Конституції України, є особою, яка не обіймає посади у жодному органі держави.

З огляду на те, що змістом нормотворчої діяльності, як зазначалось, є встановлення, зміна, зупинення або припинення дії норм права (п. 3 ст. 1 проекту), обмежувати діяльність суб'єктів нормотворення лише прийняттям НПА (як передбачено п. 4 ст. 1 проекту) недоцільно.

Предметом регулювання проекту, як випливає з його преамбули, є визначення видів, юридичної сили нормативно-правових актів; засад підготовки, прийняття, набуття чинності та дії нормативно-правових актів. Відповідно, компетенція органів державної влади та посадових осіб не може визначатись цим Законом.

Тому пропонується таке визначення терміна “суб'єкт нормотворення”:
“суб'єкт нормотворення – орган державної влади України, його посадові особи, до повноважень яких Конституцією та законами України віднесено право приймати, змінювати, зупиняти або припиняти дію нормативно-правових актів”.

5. Не можна погодитись із позицією розробників проекту та експертів, які проводили його аналіз, згідно з якою під поняттям “законодавство” слід розуміти лише “акти законодавця”, а під поняттям “законодавчий акт” – лише нормативно-правові акти, що приймаються Верховною Радою України відповідно до ст.ст. 85 та 92 Конституції України. Такий підхід, на нашу думку, спирається лише на лінгвістичне тлумачення (через мотивуюче слово) відповідних термінів (законодавець – той, хто “дає” (приймає) закон, законодавство – результат діяльності законодавця; оскільки приймає закони Верховна Рада (“законодавець”), то й результат її нормотворчості – “законодавство”; звідси – акти законодавства приймаються лише Верховною Радою України).

Термін “законодавство” досить широко використовується у правовій системі України у значенні сукупності законів та інших НПА, що регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі (інституту) законодавства. Цей термін, без визначення його змісту, використовує і Конституція України (статті 9, 19, 118, пункт 12 Перехідних положень; при цьому, як випливає зі ст. 9 Конституції України, поняттям

“законодавство” охоплюються, зокрема, міжнародні договори України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України). У законах, залежно від важливості й специфіки суспільних відносин, що регулюються, цей термін вживається у різних значеннях: в одних маються на увазі лише закони; в інших, передусім кодифікованих, до поняття “законодавство” включаються як закони та інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а в деяких випадках – також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади.

Тому обмежувати поняття “законодавство”, “законодавчий акт” лише актами законодавця – Верховної Ради України – було б необґрунтованим. Про це свідчить, зокрема, і правова позиція Конституційного Суду України, викладена в Рішенні від 9 липня 1998 року № 12-рп/98 у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна “законодавство”).

Слід також відзначити, що Конституція України проводить розмежування між термінами “законодавство” і “національне законодавство України”. Так, з тлумачення ст. 9 Основного Закону випливає, що міжнародні договори України, які не потребують надання згоди Верховної Ради України на їхню обов’язковість, не охоплюються поняттям “національне законодавство України”. Відтак, можна стверджувати, що поняття “законодавство” та “національне законодавство України” співвідносяться як загальне і часткове. При цьому міжнародні договори, які згідно із законом “Про міжнародні договори України” не потребують ратифікації Верховною Радою України, не є частиною національного законодавства, але охоплюються змістом терміна “законодавство”. **Вважаємо за доцільне провести у проекті Закону розмежування між термінами “національне законодавство України” та “законодавство”.**

Термін “законодавство” пропонується визначити як систему нормативно-правових актів України, прийнятих у встановленому порядку.

Термін “національне законодавство України”, на нашу думку, необхідно визначити як систему нормативно-правових актів України, прийнятих у встановленому порядку, крім міжнародних договорів України, які відповідно до закону не підлягають ратифікації Верховною Радою України.

Термін “законодавчий акт” з проекту доцільно вилучити, оскільки, з урахуванням висловлених вище зауважень, його зміст мав би бути тотожним змісту терміна “нормативно-правовий акт”.

6. Можна цілком погодитись з експертами, які за результатами аналізу проекту запропонували вилучити із визначення терміна “підзаконні нормативно-правові акти” слова “за винятком законів” – очевидно, що підзаконні нормативно-правові акти *a priori* не є законами, тому відповідне застереження, ужите в проекті, є зайвим.

7. Доцільно вилучити пункт 9 статті 1 проекту, що містить визначення терміна “офіційне оприлюднення нормативно-правового акта”, оскільки він може бути визначений безпосередньо в тексті проекту (що й зроблено в частині першій статті 66 проекту).

До статті 2

8. Відповідно до частини третьої статті 3 проекту, Закон “Про нормативно-правові акти України” не поширюється на правовідносини, пов’язані, зокрема, з підготовкою, укладанням, ратифікацією, виконанням та денонсацією міжнародних договорів, у тому числі тих, що містять норми права. В той же час, згідно з ч. 2 ст. 1 Закону “Про міжнародні договори України” ведення переговорів з метою підготовки тексту міжнародного договору, прийняття тексту міжнародного договору чи встановлення його автентичності та висловлення згоди на обов’язковість міжнародного договору для України охоплюється поняттям “укладення міжнародного договору України”.

Тому пропонуємо викласти пункт 2 частини третьої статті 2 проекту в такій редакції: “3) укладанням, виконанням та денонсацією міжнародних договорів”.

ДО ГЛАВИ П “ВИДИ І ЮРИДИЧНА СИЛА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ”

До статті 4

9. Як зазначалось вище, “законодавство” – це система нормативно-правових актів України, прийнятих у встановленому порядку, у тому числі й міжнародних договорів України, які відповідно до закону не підлягають ратифі-

кації Верховною Радою України. Натомість, такі міжнародні договори України *статтею 4 проекту* не включені до системи нормативно-правових актів України. З іншого боку, міжнародні договори України, що не підлягають ратифікації Верховною Радою України, згадуються у ч. 3 ст. 6 законопроекту.

Вважаємо за доцільне викласти пункт 2 частини першої статті 4 проекту в такій редакції: “міжнародні договори України”.

10. Зміст *пункту 9 частини першої статті 4 проекту* відтворює положення статті 6 Закону України “Про місцеві державні адміністрації”. Оскільки місцеві державні адміністрації не є колегіальними органами, а їх керівники (голови місцевих державних адміністрацій) несуть персональну відповідальність за забезпечення в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці законності та правопорядку, виконання Конституції і законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади вищого рівня перед місцевими державними адміністраціями вищого рівня, Кабінетом Міністрів України та Президентом України, а в межах делегованих повноважень – і перед відповідними радами, то й **право прийняття, внесення змін, зупинення та припинення дії нормативно-правових актів місцевих державних адміністрацій повинно, на наш погляд, бути закріплене виключно за головами відповідних місцевих державних адміністрацій**. За керівниками територіальних органів центральних органів виконавчої влади, структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій має бути закріплене право приймати, вносити зміни, зупиняти та припиняти дію актів **індивідуального характеру**.

З огляду на це пункт 9 частини першої статті 4 законопроекту пропонується викласти у такій редакції: “розпорядження голів місцевих державних адміністрацій”, а пункт 10 частини першої статті 4, частину другу статті 13 та статтю 14 проекту – виключити.

11. *Частиною другою статті 4 проекту* закріплено, що у випадках, передбачених законодавством України, НПА може бути виданий спільно кількома суб’єктами нормотворення. Цією нормою автори проекту спробували закріпити в законі існуючу практику прийняття кількома органами державної влади (найчастіше – міністерствами та іншими центральними органами

виконавчої влади) спільних НПА. Однак, на сьогодні можна констатувати, що така практика має низку недоліків.

Перш за все, у разі прийняття спільного акта складно розмежувати відповідальність за його виконання між органами, що його видали. По-друге, у разі реорганізації або ліквідації одного з органів, які видали спільний акт, відповідальність за його виконання покладається на інші органи; виникають труднощі у внесенні до такого акта змін, зупиненні або припиненні його дії. На нашу думку, **нормативно-правовий акт завжди має видаватись лише одним суб'єктом нормотворення**, за іншими ж зацікавленими органами може бути закріплене право погодження акта, розробленого органом-ініціатором. Такий підхід передбачено, зокрема, у ряді країн Центральної та Східної Європи.

У зв'язку з цим пропонуємо частину другу статті 4 законопроекту виключити.

До статті 6

12. Відповідно до *частини третьої статті 6 проекту Закону*, міжнародні договори України, які не потребують ратифікації, мають юридичну силу акта органу, який їх уклав. У той же час, проектом не визначено, який акт має вищу юридичну силу – укладений ним міжнародний договір України чи інші нормативно-правові акти органу.

Тому, на нашу думку, **частину третю статті 6 проекту доцільно доповнити новим реченням такого змісту:**

“Якщо нормативно-правовий акт або окремі положення нормативно-правового акта, виданого органом, що уклав міжнародний договір України, який не потребує ратифікації, не відповідає такому міжнародному договору, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України.”

До статті 7

13. *Частиною першою статті 7 проекту* передбачено, що порядок прийняття законів Верховною Радою України визначено Конституцією України. Оскільки організація діяльності Верховної Ради України (у тому числі – порядок прийняття законів) відповідно до Конституції України визначається Законом про Регламент Верховної Ради України, а засади норма-

творчої діяльності парламенту можуть визначатись й іншими законами України, перше речення частини першої статті 8 проекту пропонується викласти у такій редакції: “Верховна Рада України у порядку, визначеному Конституцією України та законами України, приймає закони”.

14. Другим реченням ч. 1 ст. 7 проекту значно звужено предмет регулювання законів України. Відповідне речення пропонується викласти у такій редакції: “Законами України регулюються найважливіші суспільні відносини”.

15. Ч. 3 ст. 7 має декларативний характер. На наш погляд, її доцільно викласти у такій редакції: “Кодексам повинні відповідати закони та інші нормативно-правові акти у відповідній сфері суспільних відносин. Якщо нормативно-правовий акт або його окремі положення не відповідають кодексу, застосовуються положення кодексу. Прийняття законів, що суперечать кодексам, можливе лише після внесення відповідних змін до кодексів”.

До статті 10

16. Обов’язковими для виконання на території України є не лише Конституція України та Закони України, але й Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України як акти органів із загальнодержавною компетенцією. *Частиною другою статті 10* не визначено чітко, які колегіальні органи можуть приймати постанови, а які – рішення. Тому частини першу та другу статті 10 пропонується викласти у такій редакції:

“1. Національний банк України, інші органи державної влади, крім органів законодавчої, виконавчої та судової влади, на основі Конституції і законів України та на виконання Конституції, законів України, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України приймають нормативно-правові акти у формі постанов та наказів.

2. Нормативно-правові акти колегіальних органів державної влади приймаються у формі постанов.”

До статті 11

17. На основі тлумачення положень Конституції України в системі органів виконавчої влади із загальнодержавною компетенцією можна виділити

три групи органів: міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України безпосередньо або через відповідне міністерство, та органи виконавчої влади із загальнодержавною компетенцією, які не входять до системи центральних органів виконавчої влади (оскільки їхні керівники відповідно до Конституції України призначаються на посади і звільняються з посад у порядку, відмінному від встановленого для керівників центральних органів виконавчої влади) і мають спеціальний статус, який відповідно до Концепції адміністративної реформи в Україні визначається (або, принаймні, повинен визначатись) законами України. До таких органів слід, насамперед, віднести Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку.

Така структура системи органів виконавчої влади із загальнодержавною компетенцією обумовлює різну юридичну силу прийнятих ними актів: акти міністерств, центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується безпосередньо через Кабінет Міністрів України, органів виконавчої влади зі спеціальним статусом приймаються на основі і на виконання Конституції України, законів України, нормативно-правових актів Президента України та Кабінету Міністрів України, а акти центральних органів виконавчої влади, діяльність яких координується Кабінетом Міністрів не безпосередньо, а через відповідне міністерство, – на основі та на виконання також і наказів відповідного міністерства.

На підставі цього пропонуємо викласти статтю 11 законопроекту в такій редакції:

“1. Міністерства, центральні органи виконавчої влади, діяльність яких координується безпосередньо Кабінетом Міністрів України, органи виконавчої влади із загальнодержавною компетенцією, що мають спеціальний статус, на основі і на виконання Конституції України, законів України, нормативно-правових актів Президента України та Кабінету Міністрів України, а центральні органи виконавчої влади, діяльність яких координується Кабінетом України через відповідне міністерство, – також на основі та на виконання нормативно-правових актів такого міністерства, видають накази.

2. Накази міністерств, центральних органів виконавчої влади, діяльність яких координується безпосередньо Кабінетом Міністрів України, органів виконавчої влади із загальнодержавною компетенцією, що мають спеціальний статус, повинні відповідати Конституції України, законам України, нормативно-правовим актам Президента України та Кабінету Міністрів України, а накази центральних органів виконавчої влади, діяльність яких координується Кабінетом Міністрів України через відповідне міністерство, – також наказам такого міністерства.”

До статті 12

18. Статтею 12 законопроекту не визначено, які з нормативно-правових актів Автономної Республіки Крим мають вищу юридичну силу – Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Постанови Ради Міністрів Автономної Республіки Крим чи накази Міністерств, республіканських комітетів Автономної Республіки Крим. На наш погляд, ч. 3 статті 12 проекту доцільно викласти у такій редакції:

“3. Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим повинні відповідати Конституції України, законам України, Конституції Автономної Республіки Крим, актам Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та органів виконавчої влади із загальнодержавною компетенцією, що мають спеціальний статус, Постанови Ради Міністрів Автономної Республіки Крим – також Постановам Верховної Ради Автономної Республіки Крим, накази міністерств та республіканських комітетів Автономної Республіки Крим – Постановам Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Ради Міністрів Автономної республіки Крим.”

До статті 13

19. *Частина другу статті 13* проекту пропонується виключити (див. зауваження до статті 4 проекту).

20. *Частина третя статті 13 проекту* має відсильний характер. На нашу думку, оскільки Закон “Про нормативно-правові акти України” відповідно до преамбули проекту має визначати види та юридичну силу НПА, юридична сила НПА місцевих державних адміністрацій як виду НПА має бути визначена не Законом “Про місцеві державні адміністрації”, а статтею 13 проекту.

До статті 14

21. *Статтю 14 проекту* пропонується **виключити** (див. зауваження до статті 4 проекту).

До статті 15

22. *Частина друга статті 15 проекту*, як і частина третя статті 13, має відсильний характер. Вважаємо за необхідне, щоб **юридична сила нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування визначалась не Законом “Про місцеве самоврядування в Україні”, а статтею 15 проекту.**

До статті 17

23. Питання дії НПА в часі, просторі та за колом осіб розкрито у главі IX проекту. З огляду на це, розміщення *статті 17* у главі II є нелогічним (тим більше, що зміст ст. 17 відтворено у ст. 48 проекту). Тому *статтю 17* пропонується з проекту **виключити.**

ДО ГЛАВИ III “ПЛАНУВАННЯ НОРМОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”

До статті 19

24. Положення *частини першої статті 19 проекту* про те, що Верховна Рада України здійснює законопроектну діяльність відповідно до Державної програми розвитку законодавства України (далі – Програма), а розгляд проекту Закону, не передбаченого Програмою, здійснюється лише після включення цього проекту Закону до Програми, викликає серйозні сумніви з точки зору його конституційності, оскільки його можна і слід розглядати як обмеження повноважень єдиного законодавчого органу та прав суб’єктів законодавчої ініціативи. Крім того, подібні норми не виконуються на практиці.

Як показує досвід, навіть більш обґрунтована вимога Бюджетного кодексу України щодо строків набуття чинності законами, що змінюють доходну або витратну частини Державного бюджету України, виконується далеко не завжди. З цього приводу варто зауважити, що сьогодні роль подібного обмежувального механізму для “проходження” законопроектів виконує процедура включення законопроекту до порядку денного Верховної Ради України.

Отже, пропонуємо **речення друге частини першої статті 19 проекту виключити.**

25. Сумнівним у цьому контексті видається і положення *частини третьої статті 19 проекту* про те, що проект Державної програми розвитку законодавства готується та подається Кабінетом Міністрів України. По-перше, станом на сьогодні обґрунтованим з конституційної точки зору можна вважати чітке визначення суб'єкта підготовки та внесення на розгляд парламенту лише щодо проекту Державного бюджету України та міжнародних договорів України. Тому передбачене згаданою нормою чергове обмеження права законодавчої ініціативи слід вважати неконституційним. По-друге, подібне положення не виправдано (як з правової, так і політичної точок зору) підвищує статус Кабінету Міністрів України у процесі законотворення в цілому та реалізації законодавчої ініціативи зокрема.

Крім того, незрозумілим є те, чому порядок підготовки Програми визначається законом про регламент Верховної Ради України, якщо за логікою розробників проекту Закону він мав би регулюватися Регламентом Кабінету Міністрів України, який, за задумом, здійснює таку підготовку.

Відповідно, **пропонуємо частину третю статті 19 проекту виключити.**

До статті 20

26. У зв'язку з втіленням ідеї щодо Державної програми розвитку законодавства України незрозумілою стає потреба в існуванні окремих планів законопроектної роботи Кабінету Міністрів України.

27. Необґрунтованим видається положення частини третьої проекту Закону щодо того, що плани законопроектної роботи Кабінету Міністрів України погоджуються із Президентом України. Уряд, за Конституцією, є самостійним і повноправним суб'єктом законодавчої ініціативи. Перегляд планів його законопроектної роботи не входить до повноважень глави держави.

До статті 22

На початку частини першої статті 22 неправильно вжито флексію -у: “Для підготовки проекту нормативно-правового акту...”. У родовому відмінку термін “акт” у значенні “документ” має флексію -а, тому слід вжити: “Для підготовки проекту нормативно-правового **акта...**”*.

* Потрібно внести такі виправлення і в подальший текст (ст. 23 ч. 3; ст. 30 ч. 1; ст. 31 ч. 2; ст. 32 ч. 3; ст. 36 ч. 2, 3; ст. 45 ч. 1, 3; ст. 46 ч. 2; ст. 48 ч. 2; ст. 59 ч. 1 пункт в та інші).

ДО ГЛАВИ IV “ПІДГОТОВКА ПРОЕКТІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ”

До статті 23

28. Погоджуючись у цілому з необхідністю підвищення ролі Міністерства юстиції України в законопроектній діяльності Президента України та Кабінету Міністрів України, разом з тим, не можна погодитися з тим, що саме це міністерство має здійснювати підготовку **всіх** проектів законодавчих актів, ініціаторами яких виступатимуть глава держави та уряд.

Подібне положення, зокрема, суперечить чинному законодавству та не відповідає практиці, яка склалася. Так, Президент України, відповідно до Конституції України, утворює консультативні та дорадчі органи. Одним з таких органів, зокрема, є Адміністрація Президента України, функцією якої є всебічне забезпечення діяльності глави держави, у тому числі й у сфері нормопроекування.

На нашу думку, достатньою гарантією якісного опрацювання проектів законодавчих актів була б обов'язковість проведення Міністерством юстиції України правової експертизи всіх проектів законів, що ініціюються Президентом або урядом.

ДО ГЛАВИ V “ТЕХНІКА НОРМОПРОЕКТУВАННЯ”

До статті 25

29. У пункті 1 частини першої статті 25 проекту пропонується виключити слова “що відносяться до відповідної галузі права”, оскільки НПА повинен відповідати всім НПА вищої юридичної сили, а не лише тим, що належать до тієї ж галузі права. Не слід також забувати й про те, що галузі права не збігаються з галузями законодавства, а також про проблематичність (в окремих випадках) визначення належності тієї чи іншої норми до певної галузі права.

До статті 26

30. До частини четвертої статті 26 проекту: досить поширеною практикою є вживання у підзаконних НПА термінів, що за обсягом відрізняються від термінів, які вжито у Конституції та законах України. На нашу думку, це допустима, а іноді й необхідна практика. Задля уникнення можливих колізій у таких випадках має наводитися внутрішнє для НПА тлумачення вживаних у ньому термінів.

До статті 27

31. Пропонується визначити наведений перелік як такий, що містить лише обов'язкові реквізити. Вочевидь, іноді є потреба у застосуванні й інших реквізитів. Приклад – грифи секретності.

32. Положення про те, що обов'язковим реквізитом НПА є гербова печатка, суперечить практиці, яка склалася. Так, наприклад, акти Верховної Ради України та Президента України скріплюються номерними печатками (з позначеннями замість Малого державного герба цифрами “1”, “2”, “3”, де цифра “1” є старшою).

До статті 28

33. Вважаємо необґрунтованим положення про те, що НПА не може мати назву, тотожну назві іншого НПА (частина друга статті 28 проекту). Цілком очевидно, що НПА різних органів влади, органів різного рівня та територіальної належності можуть мати однакові назви.

ДО ГЛАВИ VI

“ЕКСПЕРТИЗА, ГРОМАДСЬКЕ ОБГОВОРЕННЯ ТА УЗГОДЖЕННЯ ПРОЕКТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА”

До статті 30

34. На нашу думку, серед видів експертиз необхідно виділити “наступну експертизу” (вона здійснюється, наприклад, у процесі реєстрації НПА в Міністерстві юстиції України та управліннях юстиції на місцях), а також експертизи “обов'язкові” та “факультативні”. Поняття обов'язкової експертизи має знайти розвиток у змістовних положеннях. До обов'язкових експертиз мають належати такі, рішення про проведення яких ніким не приймаються або приймаються суто формально. Їхня необхідність визна-

часться законами та іншими НПА. Приклад: експертиза проектів законів, які впливають на видаткову та дохідну частини Державного бюджету України.

Необхідно визначити також, що у випадку з обов'язковою попередньою експертизою її наявність є формальною, але необхідною умовою для розгляду та прийняття НПА.

До статті 31

35. Покладення на Міністерство юстиції України обов'язку щодо обов'язкового проведення правової експертизи всіх проектів законів, указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України потребуватиме значного збільшення штатної чисельності працівників Міністерства, великих витрат бюджетних коштів. Це також може суттєво ускладнити нормотворчу діяльність. Не слід також забувати і про те, що в Апараті Верховної Ради України діє Головне науково-експертне управління, яке готує експертні висновки до законопроектів, що виносяться на перше читання, а також Головне юридичне управління, яке здійснює експертизу проектів законів, що виносяться на наступні читання. Відповідні підрозділи діють і в структурі Адміністрації Президента України.

До статті 34

36. **Пропонуємо виключити з тексту статті абзац третій частини першої, оскільки до прийняття рішення про розробку проекту НПА ще не відомий зміст конкретних положень такого НПА, що унеможливило його ефективне обговорення.**

У частині 2 статті 34 замість форми родового відмінку на -у ("обрання оптимального варіанту") слід ужити форму **варіанта**, оскільки остання відповідає нормам чинного Українського правопису.

До статей 35-37

37. Процедура проведення громадського обговорення проектів НПА вписана у тексті законопроекту недостатньо повно. Так, нечітко прописано, проекти яких саме НПА мають проходити обговорення, які акти і як доводяться до відома громадян, протягом якого строку здійснюється розгляд пропозицій, що надійшли, тощо.

До статті 38

38. Пропонується поширити вимогу щодо обов'язкового погодження проектів законів лише на Кабінет Міністрів України. Усі суб'єкти законодавчої ініціативи є самостійними та рівноправними як такі. Тому вимогу, скажімо, до народних депутатів погоджувати текст ініційованого ними законопроекту із зацікавленими органами державної влади слід вважати неконституційною. Натомість, така вимога до Кабінету Міністрів України є обґрунтованою (з точки зору доцільності, але не конституційності), зважаючи на існування внутрішньої ієрархії органів виконавчої влади.

ДО ГЛАВИ VII “РОЗГЛЯД ТА ПРИЙНЯТТЯ ПРОЕКТУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА”

До статті 39

39. Не можна погодитися з тим, що до проекту НПА мають додаватися експертні висновки щодо нього. Експертиза, як вбачається, має бути незалежною (принаймні, за задумом). Тому висунення вимоги до ініціатора розгляду НПА про забезпечення наявності експертних висновків є необґрунтованим.

Положення статті, на нашу думку, важко застосувати до проектів законів, що ініціюються народними депутатами України. Це насамперед стосується пункту про аналіз результатів громадського обговорення проекту. Це, між іншим, ще раз доводить необхідність ґрунтовнішого опрацювання положень проекту Закону, що регулюють порядок проведення громадського обговорення проектів НПА.

До статті 43

40. Не можна погодитися з пропозицією щодо обов'язкового погодження змін і доповнень до законопроекту при підготовці його до другого читання із суб'єктом законодавчої ініціативи (частина друга статті). Слід врахувати, що після прийняття законопроекту у першому читанні, він, фактично, набуває якісно нового статусу, який жодним чином не пов'язується із суб'єктом ініціативи. Відтепер, взятий за основу проект – результат колективної роботи депутатського корпусу, парламенту в цілому. Тому до другого читання ініціаторами законопроекту виступають і формально, і фактично

народні депутати – члени відповідного профільного комітету Верховної Ради України.

41. Не можна погодитися і з тим, що для внесення до другого читання змін, що потребуватимуть збільшення видатків Державного бюджету, необхідна згода Кабінету Міністрів України. Це обмежує законодавчі повноваження Верховної Ради України, що суперечить Конституції України. Інша справа – вимоги щодо обов'язкового повторного висновку Міністерства фінансів України.

До статті 45

42. Не можна погодитися з тим, що НПА підлягають визнанню нечинними, якщо вони охоплюються новим НПА. Визнання окремих положень “старого” НПА, що повторюють, але не суперечать положенням “нового” НПА, нечинними може суттєво порушити логіку першого.

43. Положення про те, що перелік актів, які втрачають чинність, має міститися в окремому акті, суперечить статті 28 проекту Закону, згідно з якою такі переліки наводяться або в додатках до НПА, або в його перехідних положеннях.

ДО ГЛАВИ VIII “ПІДПИСАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА”

До статті 47

44. Стаття неповно відтворює відповідні норми Конституції України. Згадані положення доречніше навести в редакції Основного Закону в повному обсязі. Зокрема, слід визначити порядок підписання Президентом України законів, вето на які було подолане парламентом.

У частині другій статті 44 не слід ставити кому перед дієсловом “підписує”, оскільки за чинним Українським правописом між підметом і присудком, за відсутності підрядного речення або відокремленого звороту, кома не ставиться.

Щодо варіанта статті 47 проекту Закону:

45. Окремі положення варіанта статті слід визнати такими, що суперечать Конституції України. Зокрема, мова йде про умови та обмеження, якими

пропонується обумовити застосування/незастосування главою держави свого права вето щодо закону.

ДО ГЛАВИ ІХ

“ДІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ”

46. Насамперед, необхідно відзначити нелогічність розташування *глави ІХ проекту*, яка передує положенням, що регулюють порядок оприлюднення актів, їх державну реєстрацію.

У зв'язку з цим **пропонуємо об'єднати Главу ІХ з Главою ХІ** “Оприлюднення нормативно-правового акта, набрання чинності нормативно-правовим актом”. При цьому положення про порядок оприлюднення та набрання чинності мають передувати нормам про дію та реалізацію нормативно-правових актів, оскільки дія та реалізація починається лише після набрання чинності. **Пропонуємо викласти назву нової Глави ІХ (відповідно до вступного зауваження – Розділу ІХ) у такій редакції: “Оприлюднення та чинність нормативно-правового акта”**. Логічним також стане те, що за новою Главою ІХ слідуватиме Глава Х, яка регулює питання обліку та експертизи чинних актів.

До статті 48

47. **Пропонуємо перенести положення частини третьої статті 48 до статті 49**, яка, власне, і визначає підстави припинення дії НПА. При цьому варто додатково вказати на відсутність необхідності прийняття окремого акта для припинення дії НПА чи його частини, що приймалися на визначений термін. Тому **пропонуємо також доповнити частину третю словами “без прийняття додаткового рішення”**.

48. Пропонуємо доповнити *частину четверту статті 48* визначенням поняття зворотної дії в часі. З цією метою **пропонується викласти частину четверту статті 48 у такій редакції:**

“4. Нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, тобто поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття ними чинності, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність фізичної особи.”

Це визначення відповідає трактуванню зазначеного конституційного принципу Конституційним Судом України (Рішення від 13 травня 1997 року № 1-зп/97 про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України).

До статті 49

49. Аналіз *частини другої статті 49 проекту* дає підстави зробити висновок про те, що пункт 2 цієї частини стосується визнання актів недійсними на підставі рішення суду. При цьому судом приймається рішення про недійсність акта чи його частини, що, у свою чергу, тягне за собою втрату ним чинності. Відповідно, **пропонуємо викласти пункт 2 частини другої статті 49 у такій редакції:**

“2) визнання судом нормативно-правового акта (його частини) недійсним;”

50. Абсолютно неприйнятною є така підстава припинення дії НПА, як скасування його державної реєстрації. Враховуючи той, факт що дії, пов’язані з державною реєстрацією НПА, покладаються законопроектом на Міністерство юстиції, наділення останнього правом скасовувати будь-які НПА є неправомірним, оскільки виходить за межі міністерських повноважень.

Виключення НПА з Державного реєстру або, інакше кажучи, скасування його реєстрації, має бути наслідком прийняття відповідного рішення уповноваженим на це органом (особою). Положення *пунктів 1-3 частини другої статті 49 проекту* містять виключний перелік підстав для припинення дії НПА. Тому **пропонуємо пункт 4 частини другої статті 49 проекту виключити.**

51. Пропонуємо доповнити *статтю 49 проекту* частиною третьої, якою визначити момент зупинення або припинення дії НПА (його частини):

“3. Нормативно-правові акти (їх частини), визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. Нормативно-правові акти (їх частини), визнані судом у встановленому законом порядку

недійсними, втрачають чинність із дня набрання рішенням суду законної сили. Дія нормативно-правових актів (їх частин) зупиняється або припиняється одночасно з набранням чинності актом, який зупиняє або припиняє їх чинність, якщо цим актом не встановлено інше, але не раніше набрання цим актом чинності.”

До статті 51

52. Пропонуємо доповнити *друге речення частини третьої статті 51 проекту* словами “ *шляхом прийняття відповідних роз’яснень.*”

До статті 52

53. Пропонуємо замінити в назві та тексті *статті 52 проекту* термін “ *суперечність*” на “ *колізія*”, оскільки останній є більш адекватним та сталим науковим терміном.

Крім того, недоречним, на нашу думку, виглядає вислів “ *норми права в нормативно-правових актах*”, оскільки, по-перше, у нормативно-правових актах містяться норми законодавства, які є формальним відображенням норм права; по-друге, з точки зору вимог нормопроекування доречним було б уживання терміна “ *положення нормативно-правових актів*” для того, щоб уникнути тавтології (“ *норми*” у “ *нормативно-правових актах*”). Отже, пропонуємо в тексті статті 52 проекту слова “ *норми права в нормативно-правових актах*”, “ *норми нормативно-правових актів*” замінити словами “ *положення нормативно-правових актів*” у відповідних відмінках.

54. У *частині другій статті 52 проекту* застосовується термін “ *акти одного рівня*”, яке не було визначено в тексті проекту, тому пропонуємо замінити його словами “ *акти однакової юридичної сили*”.

Крім того, пропонуємо доповнити частину другу статті 52 реченням другим такого змісту:

“ *У разі одночасного набрання чинності такими актами застосовуються відповідні положення акта вищої щодо них юридичної сили, а за відсутності таких положень застосовується акт, предметом якого є спеціальне регулювання відповідних суспільних відносин.*”

55. *Частина восьма статті 52 проекту містить загальні положення, що передбачені частиною другою статті 19 Конституції України і які немає потреби дублювати. Пропонуємо частину восьму статті 52 виключити.*

56. *Частина дев'ята статті 52 проекту визначає дії суб'єкта нормотворення у випадку виявлення прогалин “у нормативно-правовому акті”, тоді як дія статті є ширшою за прогалини в одному акті, що впливає, зокрема, з її назви (“Суперечність норм права нормативно-правових актів та прогалини у законодавстві”). Тому, пропонуємо викласти частину дев'яту статті 52 в такій редакції:*

“9. У разі виявлення прогалини в законодавстві суб'єкт нормотворення зобов'язаний усунути її шляхом прийняття відповідного акта в межах своїх повноважень.”

ДО ГЛАВИ Х

“ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТИВ”

До статті 53

57. Згідно з *частиною третьою статті 53 проекту* порядок проведення правової експертизи НПА та здійснення їх державної реєстрації з питань, не врегульованих Законом “Про нормативно-правові акти України”, визначається Положенням, що затверджується Міністерством юстиції України.

Необхідно зауважити, що глава IX визначає лише загальні засади та порядок проведення правової експертизи та державної реєстрації нормативно-правових актів. Разом з тим, відмова у реєстрації, скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правового акта можуть мати важливі правові наслідки, зокрема – припинення дії нормативно-правового акта. Зважаючи на це, проектом Закону “Про нормативно-правові акти”, на нашу думку, має бути врегульовано значно ширше коло відносин, пов'язаних з реєстрацією нормативно-правових актів, ніж передбачено проектом. При цьому вважаємо за доцільне, щоб у нормативно-правових актах Міністерства юстиції України визначались лише порядок ведення Державного реєстру нормативно-правових актів та методологічні засади проведення правової експертизи нормативно-правових актів. **Виходячи з цього, пропонується внести відповідні зміни до глави IX проекту.**

До статті 54

58. *Частиною другою статті 54 проекту* передбачена обов'язкова реєстрація нормативно-правових актів, прийнятих у порядку експерименту.

Натомість, у переліку дефініцій термінів, які використовуються у Законі “Про нормативно-правові акти України”, не міститься визначення терміна “експеримент”; окрім аналізованої статті термін цей не вживається у жодній іншій статті проекту. Не розкривається зміст цього поняття (як і не визначається коло випадків, у яких може бути проведено “експеримент”, перелік органів, уповноважених приймати відповідні нормативно-правові акти) і в інших чинних нормативно-правових актах, хоча на сьогодні діє ряд таких актів (Закони “Про внесення змін до Закону України “Про проведення експерименту в житловому будівництві на базі холдингової компанії “Київміськбуд”, “Про державно-правовий експеримент розвитку місцевого самоврядування в місті Ірпені, селищах Буча, Ворзель, Гостомель, Коцюбинське Київської області” тощо).

На нашу думку, у проекті Закону слід визначити термін “експеримент” (стаття 1 проекту), коло органів, які уповноважені на прийняття відповідних нормативно-правових актів, порядок проведення експертизи таких актів тощо.

59. Крім того, недоречним, на нашу думку, є перелік грифів таємності, який наводиться в частині другій статті 54, оскільки, по-перше, більшість із цих грифів не передбачена чинною редакцією Закону “Про інформацію”, а, по-друге, останній може бути змінений. Тому пропонуємо обмежитись загальною згадкою про грифи таємності.

До статті 55

60. *До частини другої статті 55 проекту* пропонується внести зміни, які б враховували зауваження до глав I та II проекту. Крім того, перелік нормативно-правових актів, реєстрація яких здійснюється Міністерством юстиції України, пропонується доповнити міжнародними договорами України.

До статті 56

61. На наш погляд, до повноважень Міністерства юстиції України має бути віднесено право здійснювати правову експертизу не прийнятих нормативно-правових актів, а лише проектів нормативно-правових

актів та законів, підписаних Головою Верховної Ради України; право обов'язкового погодження проектів усіх нормативно-правових актів, крім проектів законів України та проектів нормативно-правових актів, правову експертизу яких відповідно до Закону “Про нормативно-правові акти України” мають здійснювати територіальні органи Міністерства юстиції України. Закріплення ж за Міністерством юстиції України права здійснення експертизи прийнятих нормативно-правових актів України покладає на Міністерство не властиві йому функції з встановлення конституційності та законності нормативно-правових актів, у тому числі й тих, які мають вищу, ніж накази Міністерства юстиції України, юридичну силу.

62. Вважаємо доцільним закріпити в проекті норму, яка б надавала Міністерству юстиції України право звернутись після реєстрації ним нормативно-правового акта до посадових осіб та органів державної влади, уповноважених Конституцією України скасовувати відповідний акт, або безпосередньо до суду (у більшості держав відповідні справи розглядаються адміністративними судами) з поданням (заявою) про скасування нормативно-правового акта (про визнання його недійсним) на підставі невідповідності актам, що мають вищу юридичну силу.

63. До частини третьої статті 56 проекту пропонується внести зміни, які б враховували зауваження до глав I та II проекту.

До статті 58

64. До статті 58 законопроекту пропонується внести зміни з урахуванням пропозицій до статті 56 проекту. При цьому в частині 1 статті 58 необхідно передбачити, що реєстрація нормативно-правового акта проводиться незалежно від того, чи суперечить він законодавству України, чи ні. Відповідно, у частині другій статті 58 проекту на Міністерство юстиції України слід покласти обов'язок зареєструвати нормативно-правовий акт, незалежно від наявності підстав, визначених пп. “а”-“г” ч. 2 ст. 58.

При цьому у разі подання на реєстрацію нормативно-правового акта, зміст або порядок прийняття якого суперечить нормативно-правовим актам вищої юридичної сили, Міністерство юстиції може звернутись до органу, який прийняв нормативно-правовий акт, органу (посадової особи), до компетенції якого (якої) Конституцією України або законами України віднесено

право скасовувати відповідний акт, або безпосередньо до суду з поданням (заявою) про скасування (визнання недійсним) нормативно-правового акта, зміст або порядок прийняття якого суперечить нормативно-правовим актам вищої юридичної сили. У зв'язку з цим частину четверту статті 58 проекту пропонується виключити.

До статті 59

65. У переліку підстав для скасування рішення про реєстрацію нормативно-правового акта пропонується залишити лише підставу, передбачену пунктом “б” частини першої статті 59 проекту, виклавши його у такій редакції:

“скасування акту, визнання його недійсним за рішенням суду, що набрало законної сили, набрання чинності рішенням Конституційного Суду України про неконституційність акта (його частини)”.

Частини другу та четверту статті 59 проекту, відповідно, пропонується виключити.

ДО ГЛАВИ XI

“ОПРИЛЮДНЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТА, НАБРАННЯ ЧИННОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИМ АКТОМ”

66. Положення статей Глави XI пропонуємо перенести на початок Глави IX (див. висновки та пропозиції до Глави IX).

До статті 66

67. Частину першу статті 66 проекту пропонуємо викласти відповідно до статті 57 Конституції України. З цією метою пропонуємо речення друге частини першої статті 57 проекту після слів “не доведені до відома населення” доповнити словами “у порядку, встановленому цим Законом”.

**Порівняльна таблиця правового регулювання
сфери нормативно-правових актів у країнах СНД***

№	Назва держави	Наявність спеціального закону, що регулює сферу нормативно-правових актів	Дата прийняття
1.	Республіка Азербайджан	Закон "Про нормативно-правові акти"	6 вересня 1994 року
2.	Республіка Вірменія	- - -	- - -
3.	Республіка Білорусь	Закон "Про нормативно-правові акти Республіки Білорусь"	10 січня 2000 року
4.	Республіка Грузія	- - -	- - -
5.	Республіка Казахстан	Закон "Про нормативно-правові акти"	24 березня 1998 року
6.	Киргизька Республіка	Закон "Про нормативно-правові акти Киргизької Республіки"	1 липня 1996 року
7.	Республіка Молдова	- - -	- - -
8.	Російська Федерація	- - -	- - -
9.	Республіка Таджикистан	- - -	- - -
10.	Республіка Туркменістан	Закон "Про нормативно-правові акти"	18 червня 1996 року
11.	Республіка Узбекистан	Закон "Про нормативно-правові акти"	12 вересня 2000 року

* У таблиці знак "- - -" означає, що у відповідній державі немає цілісного закону, який би регулював загальні засади підготовки, прийняття, набрання чинності та дії нормативно-правових актів. Проте, це не виключає існування проекту відповідного закону чи наявності декількох актів нижчої юридичної сили

**Порівняльна таблиця ключових положень законів про
нормативно-правові акти окремих країн СНД та проекту Закону
України “Про нормативно-правові акти”**

Назва країни	Основні засади правового регулювання, закріплені законом про нормативно-правові акти
<i>Правове регулювання процедури узгодження нормативно-правових актів</i>	
Україна	<p>Відповідно до статті 38 проекту Закону “Про нормативно-правові акти” проект підлягає узгодженню із зацікавленими державними органами у випадках і в порядку, встановленому законом.</p> <p>Узгодження проводиться шляхом візування керівником відповідного органу у десятиденний строк із дня отримання у встановленому порядку проекту, якщо інший порядок не передбачений законодавством України. У разі незгоди з проектом або окремими його положеннями письмово викладаються обґрунтовані та вмотивовані зауваження та пропозиції. Останні викладаються у вигляді нової редакції проекту або його окремих положень відповідно до встановлених правил нормотворчої техніки.</p>
Азербайджан	<p>Чітко прописаної процедури узгодження у законі немає. Передбачено лише, що до розроблення проектів залучаються представники наукових установ, зацікавлених державних та недержавних організацій; в окремих сферах економіки та державного управління залучаються відповідальні за їх розвиток і стан міністерства, державні комітети та інші центральні органи виконавчої влади.</p>
Білорусь	<p>Процедурі узгодження нормативно-правового акта присвячена окрема стаття. Передбачено, що проект до внесення його до нормотворчого органу (посадовій особі) підлягає узгодженню із зацікавленими державними органами (організаціями), якщо таке узгодження є обов’язковим відповідно до законодавства Республіки, а також якщо у нормативно-правовому акті містяться положення, норми чи доручення, що стосуються інших державних органів (організацій), у порядку визначеному законодавством.</p>

Узгодження може здійснюватись у двох формах:

- ♦ шляхом вираження згоди / незгоди державного органу (організації) у письмовій формі з викладом мотивів, обґрунтуванням зауважень та пропозицій у тридцятиденний термін із дня отримання у встановленому законом порядку проекту;
- ♦ шляхом візування керівником відповідного органу (організації), що має певні зауваження чи пропозиції. До проекту акта додається виклад суті зауважень та пропозицій, а також пропонується редакція проекту чи окремих його положень відповідно до правил нормотворчої техніки у п'ятиденний термін, якщо інший порядок не передбачений законом.

Проект нормативно-правового акта вважається узгодженим, якщо у вищезазначений термін не надано інформацію про узгодження, у разі відсутності пропозиції про продовження строку узгодження з відповідним обґрунтуванням чи відмови у його продовженні.

Проект закону, внесений Президентом Республіки Білорусь, вважається узгодженим з усіма зацікавленими органами (організаціями), а проект закону, внесений урядом, – узгодженим із державними органами, які йому підпорядковані.

Казахстан

Законом передбачено, що підготовлений проект нормативно-правового акта узгоджується із зацікавленими державними органами та організаціями. Перелік державних органів, з якими обов'язково потрібно узгоджувати проекти нормативно-правових актів (включаючи проекти актів Президента та проекти законодавчих актів, що вносяться депутатами парламенту), визначається урядом.

Державні органи та організації, яким направляється проект, повинні підготувати свої зауваження та пропозиції (чи повідомити про їх відсутність) органу, який його розробляв, протягом тридцяти днів з дня отримання проекту, якщо уповноваженим органом не передбачено більш короткого терміну.

Після отримання зауважень, проект, у разі наявності такої необхідності, доопрацьовується органом, що його розробляв, а робоча група складає довідку про враховані та відхилені зауваження, мотиви відхилення пропозицій. Довідка передається органу, що створив робочу групу разом із проектом нормативно-правового акта. Він, у свою чергу, може внести

	у проект зміни (які потребують обговорення із робочою групою) чи повернути його на доопрацювання в робочу групу.
Туркменістан	Відповідне положення у законі відсутнє.

Практика прийняття спільних актів

Україна	У випадках, передбачених законодавством України, нормативно-правовий акт може бути виданий спільно декількома суб'єктами нормотворення (ч. 2 ст. 4 проекту Закону)
---------	--

Азербайджан	Відповідне положення у законі відсутнє.
-------------	---

Білорусь	<p>Законом передбачено, що нормативний правовий акт може прийматися (видаватися) кількома нормотворчими органами (посадовими особами), якщо інше не передбачено Конституцією Республіки Білорусь.</p> <p>Не допускається прийняття спільного нормативного правового акта нормотворчими органами (посадовими особами), один (одна) із яких є вищим (-ою) за правовим статусом, якщо інше не передбачено законодавчими актами Республіки Білорусь, а також у зв'язку з особливостями компетенції цих органів (посадових осіб).</p> <p>Зміни чи скасування дії таких актів здійснюється лише спільно тими органами (посадовими особами), що їх приймали, якщо інше не передбачено законом.</p>
----------	---

Казахстан	Відповідно до Закону “Про нормативно-правові акти” підзаконні нормативні правові акти уповноважених органів одного рівня можуть розроблятися, а у разі необхідності - прийматися кількома уповноваженими органами. Такі підзаконні нормативні правові акти кількох уповноважених органів (не більше трьох) розробляються ними спільно і приймаються у формі спільних наказів чи постанов, що підписуються відповідними керівниками.
-----------	---

Туркменістан	Відповідне положення у законі відсутнє.
--------------	---

Загальні засади проведення експертизи нормативно-правових актів

Україна	Відповідно до статей 30-33 проекту Закону, з метою забезпечення якості підготовки та обґрунтованості прийняття нормативно-правового акта, виявлення економічних, соціальних та інших наслідків, в тому числі можливих нега-
---------	---

тивних наслідків його запровадження, проводиться правова, фінансово-економічна та наукова експертизи проекту нормативно-правового акта. У разі потреби може також проводитись соціологічна, кримінологічна або інша фахова експертиза. Залежно від мети та завдань експертиза може бути попередньою, первинною, повторною та додатковою.

Рішення про проведення експертизи приймається розробником проекту нормативно-правового акта чи суб'єктом нормотворення. Під час проведення експертизи досліджуються питання, які передбачається врегулювати у цьому проекті, вивчаються їх доцільність, економічна та фінансова обґрунтованість прийняття, очікувані результати його реалізації тощо.

Результати експертизи враховуються відповідно розробником або суб'єктом нормотворення під час доопрацювання, розгляду, прийняття та запровадження нормативно-правового акта.

Висновки за результатами експертизи проекту нормативно-правового акта, який виноситься на референдум або на публічне обговорення, публікується в офіційних виданнях або оприлюднюється в інших засобах масової інформації.

Проектом закону передбачені: обов'язковість проведення правової експертизи; випадки, у яких проводиться обов'язкова фінансово-економічна експертиза; органи, які їх проводять. Щодо наукової експертизи, то проектом Закону визначено мету експертизи та суб'єкти, які її проводять.

Проведення правової експертизи нормативно-правового акта регулюється статтями 56 та 57 проекту Закону "Про нормативно-правові акти", відповідно до яких правова нормативно-правового акта полягає у його дослідженні та визначенні відповідності закону. За результатами правової експертизи складається висновок. Правовій експертизі підлягають усі акти, крім Конституції України та міжнародних договорів. Залежно від виду нормативно-правового акта експертиза здійснюється Міністерством юстиції України; Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим; обласними, Київським міським та Севастопольським міським управлінням юстиції; районними, районними у містах Києві та Севастополі управліннями юстиції.

Особливий порядок проведення експертизи передбачений для законів України.

Азербайджан

Юридична експертиза

Проекти законів Азербайджанської Республіки, указів Президента Азербайджанської Республіки нормативного характеру, постанови Кабінету Міністрів Азербайджанської Республіки нормативного характеру направляються для отримання висновку Міністерства юстиції.

Наукова експертиза

Наукова експертиза (юридична, економічна, фінансова, технічна, екологічна тощо) проводиться для оцінки якості нормативно-правового акта та виявлення можливих негативних наслідків його прийняття.

Обов'язкова юридична експертиза здійснюється щодо нормативно-правових актів, пов'язаних із питаннями бюджету, забезпечення конституційних прав та свобод, державних органів, політичних партій, громадських об'єднань та професійних спілок, податкової системи та екології.

Проект нормативно-правового акта відправляється на експертизу рішенням уповноваженого органу. Передбачена можливість проведення повторної експертизи.

Експерти є самостійними і не залежать від органу, який дав доручення про проведення експертизи.

Рішення експертів щодо проекту закону чи іншого нормативно-правового акта, який ухвалюється парламентом, розглядається на засіданні постійних комісій до обговорення у Верховній Раді Азербайджанської республіки.

Білорусь

Юридична експертиза

Проект нормативно-правового акта підлягає обов'язковій юридичній експертизі, яка залежить від виду відповідного акта, зокрема:

- ◆ проекти нормативно-правових актів, що вносяться Президентом Республіки Білорусь, - уповноваженими структурними підрозділами Адміністрації Президента Республіки;
- ◆ проекти законів, що вносяться в Палату представників Національних зборів, - Національним центром законопроектної діяльності при Президенті Республіки;

- ♦ проекти постанов Ради Міністрів Республіки Білорусь - Міністерством юстиції Республіки Білорусь, уповноваженими структурними підрозділами Апарату Ради Міністрів;
- ♦ проекти нормативно-правових актів міністерств, інших республіканських органів державного управління, Національного банку та їх юридичними службами.

Наукова експертиза

Рішенням нормотворчого органу (посадової особи) проект нормативно-правового акта може підлягати іншій експертизі (фінансовій, економічній, екологічній, кримінологічній тощо). Експертами, як правило, не виступають особи, які брали безпосередню участь у розробці проекту.

Казахстан

Юридична експертиза

Міністерство юстиції Республіки Казахстан проводить юридичну експертизу проектів нормативно-правових актів, якщо вони мають загальнообов'язкове значення, торкаються прав та свобод громадян чи регулюють підприємницьку діяльність.

Наукова експертиза

Наукова експертиза може проводитись щодо проектів нормативно-правових актів з метою оцінки їх якості, обґрунтованості, своєчасності, правомірності, дотримання конституційних прав та свобод, а також визначення ефективності та можливих негативних наслідків прийняття.

Проводиться визначеним колом осіб: науковими установами, вищими навчальними закладами відповідного профілю, експертами з числа науковців та спеціалістів. Може здійснюватись як однією особою, так і експертною комісією. У якості експерта не може виступати особа чи організація, що приймала безпосередню участь у підготовці проекту. Експертами можуть бути спеціалісти з інших держав чи міжнародних організацій. Передбачена можливість проведення експертизи певного виду чи комплексної, у разі необхідності вона може проводитись повторно.

Рішення про проведення експертизи приймається:

- ♦ уповноваженим органом;
- ♦ депутатами парламенту чи урядом, що вносять проект в порядку законодавчої ініціативи;

- ♦ посадовими особами чи структурними підрозділами уповноваженого органу, якщо регламентом цього органу чи законодавством їм надано таке право.
- ♦ замовником проекту (у випадку, якщо проект готується на договірній основі відповідно до закону “Про нормативно-правові акти”).

Туркменістан

Юридична експертиза

Проекти законів Туркменістану, указів і постанов Президента, постанов Кабінету Міністрів Туркменістану направляються, як правило, для отримання відповідного рішення в Міністерство юстиції Туркменістану.

Наукова експертиза

З метою оцінки якості нормативно-правового акта, що виноситься для розгляду та обговорення, може проводитись наукова експертиза щодо юридичних, економічних, фінансових, екологічних та інших питань.

Основними цілями наукової експертизи є:

- ♦ забезпечення високої якості, обґрунтованості, законності та актуальності розробки законопроекту;
- ♦ прогнозування очікуваних соціальних, економічних, правових, екологічних та інших наслідків прийняття.

Експерти є самостійними у своїй оцінці та не залежать від органу, що дав завдання на проведення експертизи.

Рішення експертизи розглядається під час остаточного доопрацювання проекту нормативно-правового акта та його прийняття відповідним державним органом чи посадовою особою.

Громадське обговорення проектів нормативно-правових актів

Україна

Статтею 34 проекту Закону передбачено детальний порядок проведення громадського обговорення нормативно-правового акта.

Проект нормативно-правового акта, яким передбачається врегулювати питання загальнодержавного характеру або питання, що мають важливе суспільно-політичне чи соціально-економічне значення для розвитку регіону або окремої галузі економіки чи сфери діяльності держави, а також, якщо проект містить положення, що зачіпають права та свободи

людини і громадянина, життєві інтереси широкого кола населення та в інших випадках, передбачених законодавством України, вноситься на громадське обговорення. На громадське обговорення може не вноситись проект, що приймається терміново в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення. Громадське обговорення може проводитись на будь-якому етапі розроблення, а також до прийняття рішення про розробку проекту нормативно-правового акта.

Рішення про проведення обговорення приймається розробником проекту, суб'єктом нормотворення або вищим органом (якщо питання має важливе значення для життя суспільства або держави).

Строк, протягом якого проводиться громадське обговорення проекту нормативно-правового акта, не може бути меншим ніж місяць та більшим ніж три місяці.

Азербайджан	Передбачено, що Верховна Рада Азербайджанської Республіки може прийняти рішення (з власної ініціативи чи ініціативи Верховної Ради Нахічіванської автономної Республіки) винести проекти законів на всенародне обговорення.
Білорусь	За наявності відповідного рішення нормотворчого органу (посадової особи) проект нормативно-правового акта може вноситись на публічне (всенародне, громадське чи професійне) обговорення.
Казахстан	Відповідне положення у законі відсутнє.
Туркменістан	Передбачено, що проекти законів Туркменістану можуть вноситись на всенародне обговорення за наявності рішення Меджлісу Туркменістану чи його Президії.

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Вступ.....	7

Частина I. ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

Загальна характеристика курсу та методичні рекомендації.....	17
Тематичний план.....	24
Програма.....	25
Плани лекцій.....	33
Плани практичних занять.....	37
Методичні вказівки та матеріали для практичних занять, самостійної роботи студентів.....	39
Теми, винесені на самостійне опрацювання.....	62
Питання для самоконтролю.....	63
Методичне забезпечення контролю знань.....	67
Варіанти контрольних робіт.....	74
Зразки виконання завдань контрольної роботи.....	94
Теми рефератів.....	97
Теми курсових робіт.....	98
Вимоги до оформлення словника юридичних термінів.....	99
Питання до іспиту.....	101
Список рекомендованої літератури.....	104
Юридична лексикографія.....	111
Додаткові лексикографічні джерела.....	119
Сучасна юридична періодика.....	127

Частина II. МОВА ПРАВА

Загальна характеристика курсу та методичні рекомендації.....	131
Тематичний план.....	134
Програма.....	135
Плани лекцій.....	154
Плани практичних занять.....	159
Методичні вказівки та матеріали для практичних занять, самостійної роботи слухачів.....	161
Теми, винесені на самостійне опрацювання.....	180
Теми рефератів.....	180
Питання до іспиту.....	182

Схеми комплексного мовностилістичного аналізу юридичних текстів.....	184
Тематика наукових досліджень.....	187
Список рекомендованої літератури.....	188

Частина III. ПРАВНИЧА ЛІНГВІСТИКА

Загальна характеристика курсу та методичні рекомендації.....	200
Тематичний план.....	206
Програма.....	207
Плани лекцій.....	222
Плани практичних занять.....	225
Тематика наукових досліджень.....	230
Список рекомендованої літератури.....	231

Висновки та пропозиції до проекту Закону України “Про нормативно-правові акти” (реєстраційний № 0923).....	237
Додаток 1.....	265
Додаток 2.....	266

N. Artykutsa

Language of the law and technical terms of the law. Study guide.
Kyiv: UKMA, 2004. — 277 p.

Reviewers:

S. Yermolenko, Doctor of Philology, Professor

L. Polyuga, Doctor of Philology, Professor

O. Kopylenko, Doctor of Law, Professor

V. Musiyaka, Candidate of Law, Professor

L. Simonenko, Candidate of Philology, Associate Professor

The edition is carried out within the framework of the scientific project “Legal Linguistics”, one of the major special directions of activity of the Center of Innovation Techniques of Legal Education at the University of “Kyiv-Mohyla Academy”.

The study guide “Language of the law and technical terms of the law” sets up a series of issues “Legal Linguistics” which will include scientific and methodical works, textbooks, study guides, bibliographies and terminology dictionaries recommended for developing and deepening of the lawyers' language proficiency.

The offered edition contains a complex of scientific and methodical materials belonging to the series of professional language subjects: “Technical Terms of the Law” (Part I), “Language of the Law” (Part II) and “Legal Linguistics” (Part III). These original author's courses can either make independent special subjects (obligatory or selective) within the system of the higher juridical education or be used as the additional material for profound studying of the juridical language and terminology when mastering the course “Business Ukrainian for Lawyers”.

For teachers and students of higher educational institutions of law, students of Master programs, post graduate students, scientists, lawyers, linguists, as well as everyone interested in theoretical and practical aspects of legal linguistics.

*Recommended by Ministry of Education and Science of Ukraine as
a study guide for students of juridical specializations of higher
educational institutions*

(28.11.2002 № 14/18.2 2202)

Мова права і юридична термінологія

Артикуца Наталія Володимирівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загальноправових наук

Національного університету

“Києво-Могилянська академія”,

керівник наукового проекту “Правнича лінгвістика”

Центру інноваційних методик правничої освіти

Підп. до друку 12.01.2004 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times.

Умовн. друк. арк. 17,2. Обль-вид. 18,7 арк.

Наклад 1000 прим. Зам. № *4-025*

Видавництво “Стилос”

04070, Київ-70, Контрактова пл., 7

Свідоцтво Держкомінформу України (серія ДК № 150 від 16.08.2000 р.)

Віддруковано ДП «Експрес-Поліграф»

04080, м.Київ, вул.Фрунзе, 47, корп. 2

